

KORUNK

■ VILÁGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE ■

TARTALOM

JÓCSIK LAJOS: A csehszlovák államalakulás.

MORVAY GYULA: Gyár a rónán (Elbeszélés)

MIKES IMRE: Páris: a fény és félelem városa (Riport)

MAI FRANCIA KÖLTŐK: L. Aragon, T. Rémy, Ch. Rochat-Cenise, Fr. André és L. Jacques verseiből

SANDOR PÁL: Hendrik de Man

MÉLIUSZ N. JÓZSEF: Anyaság (Vers)

JESZENSZKY ERIK: A pszichoanalízis értelme és értéke

KORVIN SANDOR: Kései szózat egy öreg csavargóhoz (Vers)

KULTURKRÓNIKA

A mai orosz színház (Erwin Piscator)

Gyermeköngyilkosság (Neufeld Béla) — A hangyatojás és az emberi társadalom (Mikes Imre) — Sajtószabadság és fasizmus (Nemes Lajos) — A mai román napilapok (Bálint István) — A mai német népesedéspolitiká (Totis Béla) — Az irodalom tehetetlensége és behódolása (H. B.)

Romain Rolland levele az irodalomról

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

Az ausztriai puccskísérlét következményei (Horváth János)

Japán (Keleti Sándor)

SZEMLE

Egy polgár vallomásai (Ujvári László)

A francia diplomácia felfedező uton (Dávid István) — A párizsi út (Mátrai Ede) — A falú másik arca (Remenyik Zsigmond) — Bertolt Brecht versei (Sz. G.)

KRITIKAI PROBLÉMÁK

A mű-e vagy a hatás? (Fülöp Ernő)

Vannak-e még nagy polgári írók? (F. E.)

Lehetséges-e szociológiai érdektelenség? (I.)

LAPOK, FOLYÓIRATOK

A tömegbázist kereső francia fasizmus (L. A.)

Husz év után (F.)

9. ÉVFOLYAM **1934** 9. SZÁM

S Z E P T E M B E R

K O R U N K

VILAGNÉZETI ÉS IRODALMI HAVI SZEMLE

SZERKESZTI

G A Á L G Á B O R

SZERKESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL

CLUJ, Calea Marechal Foch No. 13.

CSEHSZLOVÁKIÁBAN: JUGOSZLAVIÁBAN:
Fábrý Zoltán: Stos via Kosice. Putnik Hirlaposztály, Novi Sad

Egyes szám ára: 3.25 Pengő; 100 Lei; 15 Ke.; 25 Dinár; 3 Sch.; 2.5 Sv.-fr.

A kéziratokat nem személyek, hanem a szerkesztőség címére kérjük küldeni. — Kéziratokat csak a portókölttség előzetes beküldése mellett küldünk vissza. — Névtelen levelekre nem válaszolunk. — Kéziratokat nem őrzi meg. — Könyvterjesztéssel nem foglalkozunk. — Könyvmegrendeléseket nem fogadunk el.

A hó folyamán jelenik meg

Fábrý Zoltán : KORPARANCS

Ara: Ke. 15.— (külföld: plusz portó)

Előjegyzéseket elfogad: Fábrý Zoltán Stósz (via Kosice) CSR.

Megjelent

Mód Aladár: A materialista lételmélet

A tizíves könyv előfizetési ára 1.20 P. Bolti ára (megjelenés) után 2 P. Előjegyzéseket elfogad Phönix Könyvkiadó, Budapest VI. Szondy 44/b I. 4

Az ősz folyamán jelenik meg

Bölöni György: Az igazi Ady

Alakja 16×25. 460 oldal. Eredeti levél és kézirat facsimilékkel és fényképekkel.

Ara 30 frank. (250.— lei, 45.— ck., 10.— pengő). Számozott amatőr példány 50.— frank (400.— lei, 75.— ck., 15.— pengő).

Előjegyzéseket és előfizetéseket Romániában elfogad Bölöni Sándorné Simleul-Silvaniei. — Párizsban a szerző: 16. Rue. Th. Renaudot, Paris (15).

A CSEHSZLOVÁK ÁLLAMALAKULÁS

Írta: JÓCSIK LAJOS (Eresekujvár)

Ha a polgári állam lényegét azokból a világnézeti szempontokból ítéljük meg, amelyeket Uljánov Állam és forradalom c. munkájában összefoglalt, akkor szükséges, hogy a csehszlovákiai magyar kisebbség társadalmi viszonyainak felvázolásánál, a korlátozott tárgyi lehetőségek ellenére is megfelelő hatállyal foglalkozzunk a csehszlovák államalakulás kérdésével. A kisebbség szempontjából eléggé érzékeltetjük a kérdés fontosságát, ha az uljánovi definíció alapján a polgári államot az osztály-, illetőleg nemzetiségi erőszak szervezett kereteinek tekintjük. A csehszlovák köztársaság szempontjából az alakulás vázlatos összefoglalása pedig azért fontos, mert egyrészt a polgári történetírás önkényesen magyarázza az alakuláshoz vezető haladó erőket, másrészt pedig hasznos a köztársaságnak a kisebbségek fejlődését meghatározó tendenciáinál egy-két történelmi szempont megismerése.

Három szakaszban próbáljuk — nagy vonásokban természetesen — megfigyelni a kérdést. Elsősorban át akarjuk tekinteni a csehek és szlovákok társadalmi összképét a nemzetiségi törekvések szempontjából, másodsor a nemzetiségi törekvések szubjektív-szervezeti mérlegét próbáljuk felállítani, végül pedig azt a folyamatot szeretnők felvázolni, amelyben az egyes nemzetiségi törekvések egymás kiegyenlítése vagy kompenzálásaképpen létrehozták fejlődésük dialektikai végeredményét, a köztársaságot. A végső cél, hogy megfelelő nyersanyag közlése után azokhoz a dedukciókhoz juthassunk, amelyek nélkülözhetetlenek a kisebbség további kérdéseinek felvázolásánál.

1. Az az önállóságért folyó harc, amelyet a csehek és szlovákok vívtak a Monarchia ellen, még közvetlenül a háború befejezése előtt sem volt annyira egységes, hogy abból a köztársaság mai formájában való létrehozására irányuló törekvés alakult volna ki, mint generális célkitűzés. A cseh szociáldemokrácia Ausztria fenntartásának alapjain állott még a háború első éveiben is, *Masaryk* pedig 1913-ban így fogalmazta meg a cseh nemzetiségi harc magvát: „Ami pedig Ausztriát és minket illet, körülbelül így formuláznám meg az ausztriai problémát: ha a német lehet ausztriai, miért ne lehetne a szláv is az, például a szerb. Hisz mindannyian egyenlőséget és egyenjogúságot akarunk, mindannyian a szabadságot akarjuk Ausztriában s így belátható időn belül nincs miért kikiváncokoznunk Ausztriából.“ Viszont 1917-ben a cseheknek Ausztriából való tömegkikiváncokozása már azt a képet mutatta, hogy *Bohumil Smeral* a szociáldemokraták stockholmi konferenciáján azt állapította meg, hogy a cseh nemzet 95 százalékát a „hazaárulás“ eszméje fűti. Mi hozta létre ezt a hatalmas tömegmozgólódást, amelyről meg lehet állapítani, hogy benne a nép sokkal előbbre volt a nemzetiségi harcok tekintetében, mint bármely pártmozgalom, amely e spontán tömeghangulatnak szervezeti kifejezést adni igyekezett? A széles cseh

néprétegek ausztriaellenes hangulata azokkal a nélkülözésekkel párhuzamosan jött létre, amelyek a világháború alatt a nép fokozatos erőfeszítései ellenére, életszínvonalát az éhhalálig süllyesztették. Ausztria nemzetiségi vidékein a szociális nyomást a nemzetiségi elnyomás fokozta kíméletlenséggel. A militarizált üzemekben nemcsak a sztrájkot büntették börtönnel vagy frontraküldéssel, de a munkából való egyszerű elkésést is. A hazaárulási perek, bebörtönzések és kivégzések a nemzetiségellenes terror megszokott eszközei. Ennek ellenére a nemzetiségi ellenállás a néphangulat spontán feltöréseitől szervezeti határozottságig fokozódott s szilárdult meg. A nép pánszláv hangulata a háborúellenes tiltakozás egyetlen formáját jelentette, tekintve, hogy a cseh szociáldemokrácia a nemzetiségi elnyomás ellenére hozzájárult a hadihitelek megszavazásához Ausztriában. Mikor az orosz hadsereg Galiciába nyomult, a cseh kispolgári rétegek az oroszok bejövételétől várták nemzetiségi felszabadulásukat. Cseh légiók szervezéséről beszélt a nép abban az esetben, ha az oroszok áttörnék a határhegyeket, amelyek a németek ellen fordulnának. Népdalok keletkeztek ebben a néphangulatban az oroszokról s a cáratyuskáról, amelyeket mindenki ismert és énekelte Cseh- és Morvaországban. (Pl.: „Az orosz velünk, — s ki ellenünk — azt a francia söpri el.“) A katonai szolgálat megtagadását nem csak úgy hajtották végre, hogy önesonkítást végeztek magukon, de egész ezredek vagy menetszázadok tagadták meg a bevonatolást a frontraindulás előtt (a 28. gyalogezred 3 és negyedik menetszázada). A katonaság ilyen ellenállását még akkor sem törték meg, amikor egy-két esetben a menetszázadok meglüzedelésével példát statuáltak. Az ellenállás a fronton a katonaság passzív rezisztenciájával folytatódott, vagy pedig úgy, hogy az ellenséghez mentek át egész csapatok. A front élelmiszerral való ellátását a cseh lakosság következetesen szabotálta. Szemléltesse ezt néhány adat az interpellációk roppant anyagából, amit német képviselők hordtak össze ebben a kérdésben az osztrák parlamentben. Morvaországban, ahol a lakosság 27.9 százaléka volt német a háború alatt, a 72.1 százalék cseh népességgel szemben, az 1917—18. gazdasági évben a gabonabeszolgáltatásnál a cseh lakosság 773.800 q. gabonával szolgáltatott be kevesebbet mint amennyit a németiség adott népességi arányszámához képest. A *Deutsches Agrarblatt* közli 1917 október 10-én, hogy a csehországi németek, akik a mezőgazdaság egyharmadrésze felett rendelkeznek, 331.622 kg. vajból 192.463 kg.-ot, tehát a felénél többet szolgáltatottak be, ezzel szemben a kétszer akora cseh agrárlakosság csupán 138.560 kg.-ot. A tisztán cseh nemzetiségű Mladá-Boleslav járásból szolgáltatottak 46 kg.-ot, a piszei járásból 224 kg.-ot, ugyanakkor a sokkal kisebb jabloni és mimomyi német járásokból 1700, illetőleg 1900 kg.-ot. A cseh lakosság ausztriaellenes nemzetiségi hangulatát a hadikölesönök jegyzésére vonatkozó nemzetiségi kimutatások ép'oly erővel bizonyítják, mint az élelmiszerszolgáltatások nemzetiségi adatai. A cseh pénzügyetkek a hadikölesönök jegyzése mellett vagy egyáltalában nem agitáltak, vagy pedig klienselket a jegyzésekről egyenesen lebeszéltek. Csehországban például annak ellenére, hogy a hivatalos nyomás kádósan dolgozott, a kölesönöket csak 15 százalékban jegyezte átlagosan a cseh, 85 százalékban pedig a német lakosság. A második hadikölesönnél például Csehországban, ahol a népesség 36.78 százaléka német, cseh pedig 63.22 százalék, egy német lakosra 222 K 30 fillér, egy cseh lakosra pedig 27 K jegyzés esett átlagosan. A harmadik kölesönnél

a hivatalos kénszerítés ellenére csehek az egész kölcsön 20.4 százalékát jegyezték a németek 79.96 százalékával szemben. Ennek a tényállásnak megfelelően írja a cseh-barát *Ernest Denis* által szerkesztett *La nation tchéque* című párizsi francia folyóirat (párizsi cseh emigránsok írták) 1915 június 15-én, hogy Cseh- és Morvaország, a Monarchia leggazdagabb területei tanúsították a legnagyobb közömbösséget a kölcsönök jegyzésével szemben s csak a német és a lojális zsidó lakosság áldozatkészsége mentette meg a teljes kudarcotól a kölcsönjegyzéseket. A csehek nemzetiségi ellenállásának ugyanilyen bizonyítékait szolgáltathatjuk minden olyan területen, ahová ez az ellenállás kiterjedt. Német politikusok például azt is kimutatták, hogy a „becsület mezején“ sokkal szaporábban hullottak a németek, mint a csehek. A prágai bírósági hivatalnokok közül például 16 német esett el 7 cseh hivatalnokkal szemben, amikor a hivatalnokok egynegyede csupán német nemzetiségű; a csehországi német tanítók közül 102 maradt a becsület mezején akkor, amikor a cseh- és morvaországi elesett cseh tanítók száma 77-et tesz ki csupán. A cseh hivatalnokok nemzetiségi akciói, a „szokol“-tornaegyesületek ténykedései, az elemi és középiskolai tankönyvek nemzeti versei és olvasmányai kemény német tiltakozásokat s hivatalos megtorlásokat váltottak ki nem egy esetben. Az osztrák rendőrség és bíróságok terrorja növekedett ebben a helyzetben. Hazaárulás miatt elítéltek olyan politikusokat is, akik lojálisak voltak Ausztriához. A hivatalos megtorlás egyetlen konkrét eredménye a nemzetiségi harcok folytonos erősödése volt. 1916-tól kezdve a cseh munkásság sztrájkmozgalmai folyton erősödő tendenciát mutatnak. Az első sztrájkok (Skoda-művek, Mährisch-Osttau) az orosz forradalom hatása alatt hatalmas tömegmozgalmakká nőnek nemcsak Csehországban, de Ausztria más tartományaiban is. 1917 áprilisában a prostejovi (prosnitz) munkások lépnek sztrájkba a háború ellen s a csendőrséggel való összeütközés kapcsán 23 halottat veszítenek. Ennek ellenére május 31-én 20.000 munkás sztrájkol és tüntet Prágában a birodalmi tanács ellen. Itt már az is megmutatkozott, hogy a gazdasági-érdekvédelmi sztrájkmozgalmak politikai sztrájkokká öntudatosodnak. 1917 nyarán újabb hatalmas sztrájkok, ahol a sztrájkvezetőség bebörtönzéséért passzív ellenállással vesz a munkásság elégtételt. A munkásmozgalom 1918-ban érte el legmagasabb fokát s legfélelmetesebb formáját: az általános sztrájkot. Az általános sztrájk kiterjedésére egyrészt az osztrák delegáció brest-litovskai provokatív fellépése, másrészt az élelmezés csökkentése adott alkalmat. A mozgalom a bécsújhelyi liparvidéken kezdődött, majd az alsóausztriai és stájerországi munkásság soraiban terjedt tovább, innen átesapott Csehországba s a reformizmus fékező tendenciái ellenére Prágában 150.000 munkás lépett sztrájkba január 22-én. Májusban az Oroszországból hazatért katonák agitációja folytán fellázadt 7. tüzezered elfoglalja Rumburgt, Bor helységet s csak Ceská-Lipa mellett tartóztatják fel. 1918 szeptemberében s októberében a munkásmozgalom a célkitűzések tisztaságának s a tömegmozgalmak erősségének tekintetében a legmagasabb fokát érte el. Ekkor a munkásság szocialista köztársaság létesítésében s az üzemek és nagybirtokok szocializálásában foglalja össze programját. A csehek nemzetiségi mozgalmainak összkepe ezen a ponton a kibontakozás szempontjából történelmi alternatíva, a polgári vagy proletár forradalom alternatívája előtt áll. A nemzetiségi mozgalmak szervezeti fejlettsége döntött a csehek nemzetiségi harcának alternatív-

vája felett.

Amilyen mozgalmi telítettséget mutat a csehek nemzetiségi harcainak összképe, annyira szegényes a szlovákoké. El nép intelligenciája csaknem teljesen beolvadt a magyar középosztályba vagy a legjobb uton volt a beolvadás felé s nemzetiségi célokért való kiállítását tényleg hazaárulásnak érezhette. *Srobár* „Felszabadított Szlovánszók” c. könyvében névleg felsorolja a nemzetiségi szempontból számbajöhető intelligenciát. A pánszláv gyanuval nyilvántartottak ezek, s számuk 600—800-ra tehető. S ez a maroknyi csoport úgyszólván csak azzal szolgálta a szlovákság nemzeti ügyét, hogy vállalta a pánszlávizmussal való gyanúsítás terhét. A magyar parlament szlovák képviselőinek lojalitása ismeretes. Nemzetiségileg több batorság és határozottság csak a szlovák emigránsoknál található.

2. Azokból a mozgalmakból, amelyek a csehek nemzetiségi harciban szervezetenként szerephez jutottak, a *Kramár* által vezetett pánszláv csoport mozgalmát, a Masaryk által vezetett csoport törekvéseit és a cseh szociáldemokráciát kell áttekintnünk.

Ha a *Kramár*-féle pánszláv-, jobbanmondva neoszláv-mozgalmat történelmileg helyesen akarjuk értékelni, akkor röviden érinteni kell azt a funkcióváltást, amelyen a pánszlávizmus Ausztriában keresztülment 1848 polgári forradalmi óta. A polgári forradalmak történelmi szakaszában a csehek a reakciós osztrák feudalizmus és orosz cárizmus oldalán látjuk a németek és magyarok polgári forradalmi küzdelmeivel szemben. *Palacky*, a pánszláv gondolat negyvennyolcas képviselője, Ausztria szlávjai nemzeti fejlődésének alapfeltételként a feudális Ausztria megtartását tekinti, mely ha nem volna („ha Ausztria nem létezne”), meg kellene teremteni mindenáron. Nem kis mértékben járult hozzá ez a pánszlávizmus ahhoz, hogy a német és magyar polgári-forradalmak leverése után, a kapitalizmus természetének meg nem felelő feudális szerkezetben fejlődhetett a Monarchiában. A dualizmus a dinasztia egykori támogatóit, a csehekét, leváltotta s ebben a helyzetben a pánszlávizmus a dualizmus fölötti politikai fölháborodásnak ad kifejezést. De a cseh polgári-kapitalista fejlődés is csakhamar eléri azt a szintet, ahol konkurrens ellentétekbe kerül a német-magyar feudokapitalizmus érdekeivel s itt — *Kramár* fogalmazásában — a fejlődő cseh kapitalizmus, a fejlődő cseh polgárság ideológiájává válik az a pánszlávizmus, amely legelőször a reakciós osztrák feudalizmus oldalán tett szolgálatot Ausztria forradalmi népei ellen. A *Kramár* által vezetett ifjú csehek tehát a cseh polgárság érdekében léptek fel a némettel szemben. Ideológiai és organizatórikus ténykedéssel igyekeztek biztosítani a szláv népek hegemoniáját Ausztriában a németiséggel szemben, a cseh polgárság vezetése alatt. Ideológiai ténykedésük nem csak abban állott, hogy a szláv testvériség és kölcsönösség romantikáját táplálták, de abban is, hogy a külpolitikában Ausztriát a Németországgal való szövetségből kivonják, a cári Oroszország oldalára állítsák s így biztosítsák a szlávok fölényét a Monarchiában. Annak ellenére, hogy az ifjú csehek pánszlávizmusa polgári-kapitalista tartalommal megmászult 48 pánszláv ideológiájával szemben, újra a reakciós Oroszország imperialista érdekkörébe kapcsolták azt. Organizatórikus tevékenységük jellemzőképpen álljon itt, hogy a cseh polgárság a némettel szembeni versenyképességének fokozására szláv pénzintézetek alapítását határozták el a Balkánon 1908-ban a prágai pánszláv konferencián. Mikor *Kramárt* az osztrák parlamentben azzal vádolták, hogy a szláv bankok alapítá-

sát a német ipar bojkottálására szorgalmazták, azt felelte, hogy a szláv bankok rendeltetése annak a természetes expanziónak a segítése, amely minden nép gazdasági életében föllelhető tendencia, tehát sajátja a cseh ipar fejlődésének is. Olyan védekezés ez, melyet a tagadás illúziójának felkeltésére szántak úgy, hogy a vádkép felhozott tényt erősítse.

A Kramár-féle pánszlávizmus nem volt ausztriai specifikum csupán. A Balkán szláv népeinél is, sőt a lengyeleknél és oroszoknál is gyökeret vert s útt abból az ellentétből hajtott ki, amelyet a német és orosz imperializmusok küzdelme hozott létre azoknak a népeknek a fejlődésében, amelyek önálló nemzeti létre akkor ébredtek amikor már imperialista aspirációk érdekszférájába kerültek. Mikor Németországban Neuman a keletre törő pángermánizmus koncepcióját foglalja össze, akkor a moszkvai pánszláv társaság kiáltványban sürgeti azt, hogy Oroszországnak s a kivüle élő 40 millió szlávsnak sorsát össze kell kapcsolni olyképpen, hogy meg kell alapítani a szláv népek birodalmát „Szlávia” néven, amely 200 milliónyi népességet számlálna, s az Adriától az Ágei és Fekete tengerig terjedne. S ha historikus megállapította, hogy Kramár dinasztikus programja abban rejlett, hogy a cseh trónra egy Romanovot segítsen, akkor elképzelhető, hogy elég aktív része lehetett a Szlávira vonatkozó romantikus álmok megteremtésében.

A Masaryk által vezetett politikai csoport azokat a cseheket tömörítette, akiket kezdeti kritikai realizmusuk a pánszlávok romantikus elképzeléseitől távoltartott. Soraikban olyanok is találhatók — mint például Benes, — akik politikai vagy tudományos pályafutásukat a marxizmussal kezdték. A Kramár-féle csoporttal szembeni állásfoglalásukat világosan jelzi Masaryknak a pánszláv *Národní Listy* (nemzeti lapok) egy cikkének kritikája 1891-ből: „A N. L. ama cikkében összefoglalt gondolatok nálunk azt a számos ruszofil, vagy mondjuk pánorosz irányzatot jellemzik, melynek dicse és szépe minden, ami orosz, ami szláv, így a kormányzat, a bürokrácia, s tán még Szibéria is és a nemzetiségek elnyomása, amit mi a németeknél és a magyaroknál a liberálizmus ellen valónak és barbárságnak minősítünk.” Ez a csoport a háború előtt főleg arra törekedett, hogy bebizonyítsa a cseh népnek az önálló állami életre vonatkozó történelmi jogát Ausztria federatív kereteiben. E törekvés alaplényege szintén a cseh polgárságnak a némettel szembeni konkurrens harcában való erősítése, amit igénylően emel ki az a körülmény, hogy a világháború második feléig Ausztria összeroppanására nem gondolt ez a csoport, hogy a cseh polgárság el ne veszítse azokat az előnyöket, melyeket számára Ausztria piacai jelentettek. A pánszlávizmussal szembeni kritikai realizmusa e csoportot külpolitikailag nyugat felé közelítette. A közeledés a világháború alatt vált teljessé, amikor a csehek nemzetiségi ügyét az antantimperializmus törekvéseihez kötötte teljességgel. A cseh emigráció nyugaton élő ideológusai — elsősorban pedig Masaryk — arra törekedtek, hogy az antant politikusaikat meggyőzzék arról, hogy az önálló csehszlovák állam a pángermánizmusnak Berlinton Bagdadhoz vezető útján jönne létre, tehát elsőrendű antantérdek megalakulása. Masaryk — amint már említettük — a cseh állam felélesztését a csehek történelmi jogának tekintette, s bebizonyította, hogy az de jure még mindig létezik. Az antantimperializmus kelet európai érdekei viszont azt követelték, hogy az esedékes új állam határait a történelmi cseh állam határain túl terjesszék olyan területekre, amelyek nem tar-

toztak a történelmi Csehországhoz. Itt a csehek nemzetiségi harca az antántimperializmus érdekharcába kapcsolódott be s annak függvényévé vált. Masaryk ideológiailag (államfilozófiailag) úgy oldja meg a masaryki csoport multjával teljesen ellenkező kérdést, hogy a csehek történelmi joga mellett természeti joguknak tekinti azokra a kisebbségi területekre vonatkozó igényeit, amelyek nem tartoztak a történelmi Csehországhoz. Ezzel már a pánszlávok romantikus módszereit veszik igénybe, melyeket más vonatkozásban maguk is elítéltek. A polgári pártok közül ez a csoport rendelkezik a legjobb s a legszélesebb szervezetekkel s ez dolgozik a legjobb fegyverzettel. Szervezeteket, egyesületeket, sajtót, katonai alakulatokat hoz létre Francia-, Olasz-, Oroszországban, Angliában, Svájcban és az Egyesült Államokban s szolgálja a csehek nemzetiségi ügyét — és azt, hogy e nép felszabadulása és sorsának további alakulása az antántimperializmushoz kötődjek.

A cseh szociáldemokráciával kapcsolatban témánk szempontjából az érdekel, hogy milyen volt nemzetiségi politikája Ausztriában. Az egész az elszakadásig terjedő önrendelkezési jog nemzetiségi elvét a cseh szociáldemokrácia épp úgy nem alkalmazta, mintahogy ezt a Renner és Bauer-féle nemzetiségi koncepciók sem tartalmazzák. Bohumil Smeral a cseh szociáldemokraták kongresszusán 1918-ban kijelentette: „Nem tételiztük fel, hogy a nemzetiségi elv az egyedüli államalkotó elv.“ Abból indultak ki ugyan a cseh szociáldemokrata politikusok, hogy a kapitalista fejlődés két alaptendencia szerint történik: egyrészt nemzetileg önálló létre serkenti a népeket, másrészt nagy gazdasági egységeket hoz létre, de a középeurópai történelmi helyzetet analizálnak hiányában, nem tudták megállapítani, hogy hol tart a kapitalista fejlődés e két alaptendencia szempontjából Ausztriában. Feltételezték, hogy a középeurópai kis nemzeteknél a fejlődés úgy megy végbe, hogy a nemzetek önállóságra, törekszenek ugyan, de federatív gazdasági egység keretein belül, ahogy az Svájcban végbement. A Keleti Svájc a priori koncepciója kísértett itt. A nemzetiségi program alapja itt is ugyanaz a felfogás volt, mint az előző két polgári csoportnál. A cseh szociáldemokrácia még 1917-ben is azon az állásponton volt, hogy a Monarchia életszükséglet a csehek számára, abból kifolyólag, hogy a cseh nép iparos és kereskedő nép, ezért nagy gazdasági egységekben van biztosítva jövője csupán. Az elszakadás politikáját csak akkor alkalmazhatnák, ha autarkikus elzárkózást engedhetne meg a csehek gazdasági fejlettsége. Ervül Triesztnak Olaszországhoz való csatolását hozták fel s ezt a lehetőséget élénken elítélték, mert a cseh ipar expanziós lehetőségeit csökkentené! Ezekután tagadó választ hord magában az a kérdés, hogy volt-e különbség a nemzetiségi kérdés felfogásában a cseh polgári csoportok és a szociáldemokrácia között.

Ugy látszott azonban, hogy 1917 meghozza a kívánt változást ebben a kérdésben. A cseh szociáldemokrácia ekkor vette programjába a harcot a csehek nemzeti önállósága érdekében. Akkor történt ez, amikor a polgári pártok már föladták lojalitás magatartásukat Ausztriával szemben s így bekövetkezett, hogy az új helyzetben ismét találkozott a szociáldemokrácia a polgári törekvésekkel: nemzeti önállóságért indított ugyanis harcot a cseh szociáldemokrácia a szociális felszabadulás követelése nélkül. A két fronton való harc már rég nem volt itt szociáldemokrata erény. Itt alapozódott meg — ahogy Paul Reimann állapítja meg — a koalíciós politikai szentszövetség a polgári és szocdem. politika között, mely mind-

máig alappillére az ifjú köztársaságnak.

Miután a csehek nemzetiségi mozgalmának szervezeti kérdéseit a három csoportra vonatkozóan külön-külön áttekintettük, néhány kapcsolatot kell megemlítenünk a jelzettekén kívül. Mély igazság van abban a megállapításban, hogy a pánszláv mozgalom földuzzadását az okozta Csehországban, hogy sem az osztrák, sem a cseh szociáldemokráciának nem volt az objektív helyzetnek megfelelő szocialista nemzetiségi politikája. Nem ejt csodálatba ez a körülmény, hisz egyéb célkitűzésekben is marxista helyzet-analízis híján volt a szociáldemokrácia Ausztriában. A szociáldemokrácia és pánszlávizmus közötti eme passzív összefüggésen kívül azonos ideológiai elemeket is megállapítottunk nemcsak e két, de mind a három csoport programjában. Aktív politikai akciókban is megnyilvánultak kapcsolatok a szociáldemokrácia és polgári oldal között, melyek például abban mutatkoztak, hogy a szociáldemokraták polgári pártokra szavaztak az osztrák parlamentben, ha a klerikálisok kiszorításáról, leszavazásáról volt szó. A háború vége felé a pánszláv mozgalom elégtelennek bizonyult a megváltozott nemzetiségi mozgalmak szervezeti aláfogására. Hiányosságai a Masaryk csoport törekvéseit erősítették, mely teljes organizációs fegyverzetben, mindkét csoportnál frissebben reagált minden nemzetiségi megmozdulásra.

3. Hogyan hatottak közre ezek a mozgalmak a köztársaság megalkakulásánál? Miképpen határoztak a csehek nemzetiségi harcának alternatívája felett? Amikor a cseh munkásság célkitűzései a szervezeti hiányosságok ellenére a leghatározottabb formákat öltötték, polgári oldalon még azzal sem voltak tisztában, hogy milyen államjogi keretben kellene realizálni az államalakulást. Masaryk új dinasztiára gondolt a Habsburgok helyett oly képpen, hogy vagy az ántánt adott volna egy hereceget a cseh trónra vagy pedig — a cseh-szrb korridor megvalósítása esetén — a szerbekkel lépett volna személyes unióba az új állam. A munkásság viszont szocialista köztársaságot követelt kisajátítással és szocializálással. A munkásság mozgalmának forradalommal való szélesülése érthetően nem volt érdeke a polgári csoportok egyikének sem. Benes fékező, mérséklő szavatait egyre küldte az emigrációból. A szociáldemokrata vezérkari apparátus objektív és szubjektív korrumpálódása folytán közelebb állott a polgársághoz mint a spontán forradalmasodott tömegek célkitűzéseikhez. A szakszervezeti proklamációk szocializálást ígértek, melyet a szakszervezeti tagság fokozatos nevelésével akartak elérni az orosz példa radikális módszerei helyett, s ahelyett, hogy az objektív helyzet megfelelő, esedékes szubjektív tényezőjének szerepét vállalta volna, a munkássággal elhitette, hogy a készülő új állam szocialista köztársaság lesz s a szocializálást teszi meg alapelveként. A cseh polgárság pánszláv csoportját az orosz forradalom, a cárizmus bukása végleg megfosztotta politikai célkitűzéseinek teljesülési lehetőségeitől. Az ántánt-orientációs csoport a küszöbön álló proletárforradalmat a szociáldemokrácia s a külpolitikai erőviszonyok segítségével a saját törekvéseinek vonalára terelte olyképpen hogy az önállósulás formájánál a köztársaságot választva, a tömegekben aspirációk teljesülésének illúzióját keltette.

A csehszlovák köztársaság status nascens állapotában a területi szempontokat a történelmi és természeti jog alapelvei határozták meg — Masaryk fogalmazásában. A kisebbségek a természeti jog alkalmazása folytán kerültek az új állam kereteibe. Ez a tétel min-

dent megmagyaráz. A kisebbségeknek az uralkodó néphez való viszonyának ez ad történelmi értelmet. Mi viszont bontsuk ezt itt alkatelemeire. A valóságban a köztársaság határainak a kialakítását azok a politikai szempontok határozták meg, amelyek az ántánt Németország és Ausztria-Magyarország maradványai ellen való védelmi helyzetéből következtek. Ezek a politikai-területi szempontok viszont a következőképpen határozták meg a cseh polgári fejlődés illetőleg szubjektív kifejezőjének a cseh polgárságnak s passzív részének: a kisebbségi területeknek s a kisebbségek fejlődésvonalát:

1. Mivel a cseh polgárság elvesztette a régi keretek nagyobb áruipiacát, a nemzetiségi területek áruipiac-jelentősége hallatlan fontosságot nyert számára. Ezért visszaszorítja a nemzetiségi területek ipari termelését, hogy azokat saját áruinak piacává téve, termelését behiztosítsa.

2. Elvesztvén a régi területek nagyobb pénzpiacát, tőkeexportjával a nemzetiségi területeket veszi célba s itt a tőkekoncentráció hallatlan formáit hozza létre.

3. Elvesztette a régi keretek nyersanyagpiacát, ezért a nemzetiségi területek mint nyersanyagrezervoár nyernek nagy fontosságot a cseh polgárság számára. Ez a fölbontott értelme a természeti jogról szóló filozófiának egyrészt a cseh polgárság, másrészt a nemzetiségi területek szempontjából. S anélkül, hogy a folyamatos kérdésfejtés elébe vágnék, álljon itt a természeti jogfilozófia valóságos alapjára nézve a szociáldemokrata *Antonín Nemeč* egy kijelentése 1923-ból: „Az ipar legnagyobb része nálunk a bankok kezében van, folytonosan nő a bankokrácia, amely hamarabb fogja elnyelni az államot, mint összes ellenségei együttvéve.”

Azt hiszem, eléggé világosak azok a tétel, amelyek a kisebbségnek az uralkodó polgársághoz és az államhoz való viszonyát meghatározzák az államalakulás természetéből kifolyóan. Azok az eredmények, amelyekhez deduktíve eljutottunk, a jövőben sok apodiktikus megállapításnak nyújtanak majd megfelelő alapot. A továbbiakban két kérdés mentén fog haladni vizsgálódásunk. Az egyik: milyen gazdasági és politikai erők hatnak a kisebbségre az új keretekben. Másiképpen ez a természeti jog érvényesülése a kisebbség életében. A második kérdés: hogyan alakul ki a kisebbség osztályainak egymáshoz való viszonya a természeti jog érvényrejutásának hatása alatt a köztársaság keretében.

BIBLIOGRÁFIA: Dr. Zdenek Tobolka: Dotaz Nemečyech, poslancu o chování se českého vároda za války, Praha, 1921. (Német képviselők interpellációja a cseh nemzet viselkedéséről a háború alatt). — Pavel Reimann: Dejiny komm. strany Československa, Praha, 1931. (A KPCs története). — Protokol: VI. rádného sjezdu KSC, Praha, 1931. (A KPCs VI. rendes kongresszusának jegyzőkönyve). — Masaryk: Nová Evropa (Új Európa). — Svetová revoluce (Világforradalom). — Srobár: Oslobodené Slovensko (Főlszabadított Szlovénkö). — Kamil Krofta: Osвобоření cechu a Slováků ve svetle československé vzájemnosti. (A csehek és szlovákok felszabadulása a csehszlovák kölcsönösség megvilágításában). — A Sarló jegyében, a Sarló 1931-i pozsonyi kongresszusának vitaanyaga, Pozsony, 1932. — Dr. Karel Kadlec: Dejiny verejného práva ve střední Evrope, Praha, 1928. (A közjog története Középeurópában). — Lenin: Imperializmus poslední doba kapitalizmu, Dodatek: E. Berger (E Bergernek L-nek az imperializmusról szóló könyve cseh kiadásához irt függeléke). — Eduard Urx: Zák-lady českého imperializmu. Kom. revue Praha, 1931. (A cseh imperializmus alapjai. Járszi Oszkár: Magyarország jövője és a Dunai Egyesült Államok. Budapest, 1918.

GYÁR A R Ó N Á N

Irta: MORVAY GYULA (Tardoskedd)

1. Csak úgy kalap nélkül szaladt a kocsmába Varga. Az ajtóragasztóból lefűtten az ajtó, a kuna-vasak már nem tartották a sarkakat. Földes talaja volt a kocsmának, az asztalok mellett nagy gödrök voltak: ide okádtak a részegek, ezeken a helyeken mindig kilapátózták a földet: ettől voltak a gödrök. Az ajtó fölött az eső széjjelkente a betüket, de még ki lehetett venni, hogy: a „Nagyvendéglő“ ez a kocsmá.

— Jóreggelt — köszöntött az ember — ki van itt?

A legyek éles zúgással mászkáltak a kocsmában levő plakátokon. A plafonról kék és sárga szalagok lengtek le. A földön tegnap esti köpések és gyufaszálak voltak.

— Agyisten — mondta a kocsmáros, aki bajuszát törülgette. No, mit kívánsz?

— Adj egy kenyeret, máma megyünk a gyárba, jó lesz a hagymához.

A kocsmáros a pult alól előhuzta a tegnapi pékenyeret, a szegről lereszttett egy régi ujságlapot a Stunde című német lapból és abba csavarta a kenyeret.

— Egy hatvan.

— Most nincs pénzem, de majd új után megadom, addig ird fel.

A kocsmáros ismerte az emberi beszédet. Mikor már úgy kezdődött, hogy „most“, akkor ő már tudta, hogy nincs pénz. Ilyenkor ki kell húzni a fiókot, abban van a hosszukás könyv, annak szélén vannak az ábécé betűi, amelyek el vannak kenve, de azért már fejből tudja, hogy hol is van az M. vagy a Zs. betű és ide be kell írni a tartozást... Ilyenkor mindig lehet látni, hogy az illető már fizetett-e, vagy sem?

Megvette Varga a kenyeret, azzal végiglépkedett a görbe uccán. Még álmos volt, mert szája erősen be volt csukva, haja hátul fésületlenül berzenkedett, úgy volt, amint azt a dunyha éjjel felhajtotta.

Faluszéli uccán ment végig. Kétoldalt a házak néma szótlanúsággal mondták a házak, emberek sorsát. A kapuk fűzfából voltak, a kerítéseket pedig sövényből fonták. A házak tetején fekete szalma volt, amelyet a rárakott ollófák roskadva nyomtak a szelemengerendához, de az északi viharok akkor szórták széjjel ezeket a házakat, amikor akarták.

Zöld, kék, lila, sárga volt a házak homloka. A reggeli nap furcsa világitást vetett a poros uccára. Egyik ház nem állt a sorban, mintha szégyenlené, hogy homlokát kevesebb nap éri, mintha hátra, a messze határba szeretné tolni fakó nyomorúságát. Ennél a háznál Varga beszólt az ablakon:

— Jóreggelt! No, máma is megyünk?

— Megyünk, megyünk — hangzott a házból.

Az ember, aki kiszólt, már fennt volt. A törött tülkörccserepet az ablakrámájának támasztotta, elővette a tehénfarkából való pamacsot, az ágy végében lévő polcra levette a Schicht-szappant, azzal bekente arcát és harsogva leberetválta az egyhetes szakállt. Balfelén hegyes arccsontjáról leugrott a beretva és mélyen bevágta a húst. A kibuggyanó vér nem csöppent le a földre: nadrágján megalvadtt és fekete ponttá lett. Felesége a nyitott kürtő alatt moszkált. Eppen a fazekakkal csergett, mikor meghallotta ura mérgeződését:

— Nem hallok, hogy a bokszot kérem? Hol a boksz? Hová az istenbe tették azok a kölkök? Te is csak a száddal, meg a hasaddal törödsz.

Felesége mérgesen vágott vissza:

— Hát hol van? Én tettem el? Itt volt valahol, de nem teszed vissza a helyére. A beretvátad én rakjam el? Olyan ez a ház, mint a disznóél.

Fejszés Mihály gyárbajáró napszámos megtalálta a bokszot és bakancsát

nézegette: érdemes ezt bekenni? Rossz. Azért nyikorog ez — gondolta, mikor lépek: olyankor a bőr nyirja a dratyvát.

— Hogyan fehérit a kisujjam!

Kente a bokszot, lendítette a kezét és kis lábujját is bekente.

Igy. Most legalább nem látszik, hogy lyukas a bakancsom.

Mindig az udvaron szokott rágyujtani. Ameddig pipáját tömte, körülnézett. A kecske még aludt, a disznó, csendben keresgélte a tegnapi lóhereszálakat. A levegőben hagymaszag volt. Kinyitotta a vereckét, kilépett az uccára. Kalapját erősen szemébehezta és elindult. Ki a faluszélre, ki a határba, tovább: ki a messze rónára.

A többi házakból is eljöttek a napszámosok és azok is a rónára siettek. A kazlak mögött már feljött a nap. A megmozduló faleveleken végigugrált a csillogó fény. Kűtémekek nyikorogtak, disznóólak zörögtek. A tulsó faluszélen a disznópásztor most próbálta ki túlkét.

Már elmúlt a nyár, de a parasztemberek még mindig gatyában jártak. Amint felkeltek, csak úgy kalap nélkül hányták a ganajt, megnézték a szerzsámot és még a kocsmába is kalap nélkül szaladtak át. Köpésük hangosat locsant a száraz uccán, bőrük harsogott, amint gatyájukon keresztül izmos combjaikat vakarták.

Fejszés és társai az uccán vártak egymásra. Előttük zsirospapírok, színes rongydarabok és szénahulladékok voltak elszórva. Nemrégén vásár volt és még nem söpörték össze az uccát. Majd kidobolja a kisbiró, hogy büntetés terhe mellett söpörjék össze az uccát, mert az ártalmas az egészségre, ha ilyen piszok kavarog a porban. Addig ráérnek.

Egyik udvarból két ember jött ki, két kezükben kötél volt, középiütt fiatal borjut vezettek. Orrára, nyaka körül volt csavarva a kötél. Az állat szemei csillogtak és teste egyetlen rohanás volt.

Egyetlen vongálás és hatalmas kérés volt ez a fiatal borju. A csendes rágcslások után, a pókhálós, tyukszaros istállók után ennek a tiszta tehénkének is feltűzelt a vágya. Szőke volt a szőre, szeme remegve ugrált és lábai idegesen szaladtak volna előre. Egész teste, csontjai, porcogói rohantak a bikához, de kétoldalt erősen tartották a kötelet.

A borjú nekiiramodott, de a kötél nem engedett. Erre az egyik ember elmergéd:

— Üsd az apja istenit!

— Hová szaladsz te veszett!

És a vastag somfabot végigcserrent a borjú orrán. Megcsavarta orrát, de még mindig ugrált. Valahányszor megugrott, a bot végigkongott orrán.

Belül a csontok repedeztek és szilánkká repültek széjjel.

— Szaladsz, szaladsz?

És csak csattogott a bot. A borjú megtorpant, lába, teste elcsendesedett. Orrát csavarta és fájoan felbögött, de csak ment a bikához, mert most egyetlen gerjedelem volt ez a fiatal állat.

A falu legvégén volt a község istállója, itt voltak a mének és a bikák, ide vezették a parasztok a szőkeszörű tehénkét.

Fejszés látta, hogy hogyan kínozzák a borjut, szájából kivette a pipát keményen rájukszólt:

— Meg vannak maguk marhulva? Hisz agyonverik az orrát. Ennek ugyan nem kell majd a bika.

— Mér ne kellene? Mit tudsz te? Mi közöd hozzá? Te tehened?

— Semmi közöm hozzá, maguk tehene, de sajnálom ezt a szép jószágot.

— Dögöljön meg. Hát csak nem engedem, hogy elszaladjon. És ha elszaladt volna, de mentél volna utána? Menj a magad dolgára.

A napszámosok tovább mentek, de Fejszés kíváncsi volt a tehénke sorsára.

— A sarkon várjatok meg. Megvárom, mi lesz ezzel az állattal.

— Ne okoskodj, gyere, mert elkészünk.

A tehénke szomorúan lépett és szeméből egyre folyt a nedvesség. Szeme csurgott, így sírt ez a megvert állat.

Az apaállatoknál levő szolga álmosan ment be az istállóba, az egyik bikát oldalba rugta és gubáját eloldotta. Prűszkölve fordult a bika és kiment a ketreche. Barna szőrén végigsurrant a napsugár. A ketrec sarkában megtört rohanással ott reszketett a tehénke. Csak bámult, csak folyt a nedvesség szeméből. Mikor a bika bement hozzá, a kékszemű tehén ijedten huzódott a sarokba és nem kívánta a hímet. A parasztnak most a tehén oldalát, kiálló csontjait verték a botokkal, hogy menjen a bika alá. Hiába. A tehén leroskadt és vért okádott. Torkából, orrából dőlt a meleg vér; gőze felgomolygott a nyárvégi reggelben. A bika felbőgött, mintha a gyár szirénája sikoltott volna. A parasztnak tehetetlenül és ijedten járkáltak a ketrechen, ahol a tehén teste nekidőlt a palánknak, majd recsegeve a földre zuhant.

2. Fejszés már a kis laponon túl találkozott társaival. Ez a lapon vezetett a majorhoz. Szélén kanyargós út volt, közepén a füvek eltakar-
ták a csillogó vizet, amely távoli határokból szedődött össze, de mire ideért, akkorra vizét szomjasan elnyelte a föld. Itt már csak a békák és a barna gyíkok mentek bele, meg néha fáradt madár szállt le, hogy a fűszálak közül egy kortyot igyon.

Margaréták és száradt fűszálak törtek a vízbe. A lapon fölött örökké sugó jegenyék álltak, ágaik között reggelenként nehéz levegő hűvösödött.

Nyolc ember ment a gyaloguton. Mind a nyolcan gyárbajáró napszámok voltak. Fejszés is utánukszaladt és tarisznyáját szedezte össze, de mire esett-e ki belőle a kenyér, meg a hagyma a túróval. Nem esett ki, ott volt.

— Ne siessetek, ugyanis korán van — kiáltott társaira.

— Nő, már tüzel a kazán — látod?

Messze égnekkiáltó kéményből lustán ömlött a füst és csendesesen ráült az útszéli fákra. Mintha meg akarná fojtani ezt a zöld életet, olyan nehezen mozdult az ágak közül, olyan nehezen hagyta ott a bokrok virágait.

— Mi lett a borjuval — kérdezte elől az egyik munkás.

— Hát az befejezte a kórórágást. Ottmaradt a palánk mellett, nem kellett annak a bika. De a parasztnak utoljára még jól összeverték azt a szegény állatot, nem csoda, ha nem kellett neki a bika. Orrán, száján dőlt a vér.

— Marhák — mondta Fejszés előtt az egyik. Marhák. Azt hiszik, hogy az állat nem is érez.

Kétoldalt sárga tallók és fekete földek hallgattak. Morcosan várták a felhasogató ekét, de az még nem jött: most van cséplés utoljára, utána a gabonát viszik a vásárra. Majd ha jönnek az őszi esők, akkor kijönnek az egylovas kocsi és eke, talyiga, ember és ló térdig süllyednek a sáros földbe, akkor majd megnyúzzák a föld sovány hátát.

Amint az urasági határhoz közeledtek, éles szél szakadt fel és hidegen bekuszott a munkások rovátkos nadrágja alá és bőrük megborsókázott. Az első ember már kétszer mormogott valamit, de azt hitték, hogy a pipával van baj, de mégis csak jó szeme volt, mert a kis útra éppen most fordult be egy ember. Addig imbolyogtak a munkások, meg az idegen, míg egészen közel jöttek egymáshoz. Az idegen már jó előre kitért a hantokra és ott várta, hogy elmennek a munkások. Még köszönt is:

— Jó reggelt kívánok. Kérem szépen, jól megyek a faluba?

— Hogyne, jól hát, persze hogy jól megy. Kihez megy?

— A Baumgartenékhez kérem, a Baumgartenékhez.

— Ja, ahhoz? Hát csak menjen. Ez az út elvezeti.

— Kérem szépen, lenne egy kis tüziük?

— Hogyne, tessék — mondta Fejszés és cigaretájáról leverte a hamut.

Messziről jött, szakadtgalléros, szakállas zsidó állt előttük, kezében kis-keszkenőbe volt bekötve csomagja. Amint elővette a cigaretta és odatarotta Fejszés kezéhez, a szél felcsapta szakállát és a tűzbe vágta. Éles sercegéssel pörkölődött a szakáll.

A munkások megálltak. Míg Fejszés az emberrel beszélgetett, a többiek addig tarisznyáikat igazgatták, kabátjukat gombolták, mert a szél egyre élesebben fújt.

— Szóval maga a Baumékhoz megy — mondta Fejszés.

— A Baumgartenékhez, — javította ki az ember, akinek cigaretája bűdös füsttel égett, mert csak vastag papírból volt és benne törcsös dohány volt, ez pedig csak bűdösít.

— Hát az mindegy, mink rövidesen mondjuk ki, mert még arra is nehezen megy rá a nyelvünk. No és? Talán üzlet? Borju, vagy szövet?

— Á kérem szépen, dehogya is. Látja?

Felelte a kis batyut, melyben zsebkendők, két ing, meg egy vékonyka kabát volt. Oldalsó zsebeiből madzag és pántlika lógott ki.

— Kérni megyek, mert nagy szegénységben élünk kéremszépen.

— No és honnan? Messziről?

— Arrul ni, mondta az ember és rossz kabátujját észak felé emelte.

— Onnan jövök én kérem. Maguk hová mennek? Gyárba?

— Oda. Isten áldja, mert sietni kell. Ég a dohány?

— Ég. Köszönöm szépen, alászolgálja.

Elváltak. A munkások az urasági ália felé közelegtek, a vándor pedig a kertek alá ért.

— Ez is olyasfajta lehet, mint mink — mondta csendesesen Fejszés. Ennek csak máról-holnapra megy az élete.

Hatalmas árok, az árok szélén pedig füvel benőtt nagy határdomb jelezte, hogy itt kezdődik az uraság határja. Ez az árok volt az országhatár: két kis ország elválasztó helye. Ezen az árkon innen az a falu határa. Sovány földek, mert csak nyuzzák őket, csak vetik, de sem ganajozni, sem ugarolni, sem műtrágyázni nem bírják a szegény egylovas parasztok.

A legtöbb föld már olyan keskeny, mint a nadrágszíj, a legtöbbjén nem is lehet megfordulni kocsival. És még ezeket a keskeny földeket is el fogják jussolni. Most még hosszú keskenyek a földek, de amint az öregek meghalnak, félbe szakítják és végén nem is tudni, hogy hová aprózódnak ezek a földek. Eltűnnek? A föld csak ott marad, de mi lesz a rászaporodott emberrel?

Az árkon túl pedig fekszik az uraság országa. A sík föld táblákra van felosztva. Mindegyik tábla pontosan harminc hold föld, a táblák szélén agacsok állnak. Az ália olyan széles, hogy nem két kocsit, de két rozssal megrakott kocsit is kitérhet egymásnak. Száz falusi szegényembert is eltartana az ebből kihaló föld, pedig itt csak porcsfü, meg pupanc, cicmár nő rajta. Harminc tábla van egymás mellett, középen van a major. Ez a kis ország székhelye. Külön renzia van, külön fakert van, külön sétahely az intézőnek, külön nyárfás a kisasszonyoknak és egy erdő csak a fácánoké, a másik kis erdő pedig csak az özeké, meg a madaraké. Mindenhol más és más ember őrzi ezt a gazdaságot.

A major udvarán hatalmas sopák alatt állnak a traktorok és a cséplőgépek. Kinnt a fűvön vannak az ekék. Egymás mellett állnak, mintha idehullott vasmadarak lennének. Ekékből, szalmából, istállókból, magtárban a zsákokból sok van. Külön kis ország ez a hely, ahol nem ismerik a keveset.

A major szélén, az istállók tövében laknak a béresek, óljaik a síkságra néznek. Törek és rohadt kóro van az ólak mellett: ezzel almozna. Hátrább

vannak a répás gödrök. Itt van a répa, ezt etetik és télen ebből főznek főzeléket a béresasszonyok.

Amint a nyolc ember átlépte az árkot, egyszerre ebbe a külön világba értek. Itt egyszerre bőség volt, egyszerre minden fűszálra, kazalra, ekére és zsák gabonára azt kellett mondani, hogy az „uraságé“. Valakié, aki csak azért született, hogy ilyen gazdag legyen.

Két évvel ezelőtt új intéző jött a majorba. A rossz épületeket lebontotta, mindent kimeszeltetett, kigyomláltatott. A major közepén összeroskadt magtár állt, föl-falaiban patkányok voltak és ide jártak a béresek tyukjai pihenni.

— Ezt pedig nem tudom így — mondta az új intéző. Ide valami mást kell tenni, ez így nem maradhat. Még aznap bement a faluba, onnét pedig a városba, emberekkel beszélt, mégpedig halkán, mindenhol a különszobában. Egy hét mulva munkásokat fogadtak, az otthon levő béreseket is odaállították a rossz magtárhoz és a gerendákat lebontották, a földet messzire elhordták és a magtár helyén mélyre ásták a földet.

Tizenkét fogat hordta a téglát, köművesek dolgoztak, iparosok jöttek a majorba, széjjelrakodtak és mindnyájan a gyáron dolgoztak.

— Milyen gyár lesz ez? — kérdezték a béresek?

— Fene tudja. Azt majd akkor tudjuk meg, ha a gépeket hozzák. Azt csak akkor lehet megtudni — mondták az iparosok.

Lennt a földet kiöntötték, hogy meg ne mozduljon majd a hatalmas épület, ezután felhúzták a falakat, majd a bikahomloku kazaloknál is magasabbra emelkedtek a gyár falai. Oldala piros téglából készült, tetejére is piros cserép került. A hatalmas ablakokon megvillant a nap és vakítva szórta széjjel a csillogást a rónán.

— Intéző úr kérem, milyen gyár lesz ez?

— Fiam ne kérdezze, csak csinálja a dolgát. De ha már erővel tudni akarja, nézzen körül. Mi terem itt?

— Gabona. Kukorica, répa, meg lóhere, — mondta az egyik béres.

— Más nem?

— Más is, de hát annak mi köze a gyárhoz?

— Sok köze van. Hát még a krumplit kihagyta. Abból lesz a szesz, abból lesz a pálinka. Majd maga is iszik belőle.

— Iszik belőle a kutya. Büdös az, mint a ganaj, kell a nyavalyának.

— Nono.

Megjöttek a gépek, szemet hordtak oda, az utakat homokkal hintették be, távolabb májfákat ültettek. Mostanra mintha óriási pólyában lett volna a gyár. Kéménye egyetlen kiáltás volt a magasba. Belül gépek dohogtak, mert a kazán már hajnal óta fűlt, olaj csurgott a kéményből, zuhogva ömlött a füst. Itt az ősz, már felszedték a krumplit, most van annak ideje, hogy a gyár szeszt főzzön.

Minden reggel hat órakor éleset dudált a gyár. Sikoltva kuszott a bűgás a rónán, be a faluba, onnét tovább, a következő faluba, be a szegény emberek faluszéli udvarába, gazdag parasztok dunnás ágyába. Ilyenkor ezek megigazitották zsebóráikat, mert a gyár pontosan dudál. A gépeket nem lehet se tovább, sem kevesebb ideig tüzelni. Mikor itt az idő, menni kell. Ha a munkások hat előtt jönnek, addig ott ülnek a gyárfal tövében és tarisznyájukból hagymát, meg turót esznek. Sovány étel, de ilyen a gyári munkás étele. Később nem jöhet senki, mert akkor felmondnak neki és akkor télre nem lesz kenyere.

Fejszés és társai odaértek a gyárhoz.

— Még van idő — mondta Réti, az egyik munkás. Az én órám csak negyed hat. No, aki akar, addig üljön le és egyen.

— Ez jó lesz — mondta Fejszés. Együnk, mert messze van ez a falu.

A gépész már olajos ruhában hányta a szemet, a géprészeket nézte és

amint a munkásokat köszöntötte, kezeit olajos rongyba törülte.

— Attól csak még piszkosabb lesz — mondták neki.

— Nem baj, milyen lesz ez még máma. Olajban, koromban kotrok én, azért vagyok gépész. Maguk meg krumplilében kotornak, azért munkások.

— Igaz biz az — hagyták rá.

Egymás után előszedték a tarisznyákat és enni kezdtek. Fogaik alatt harsogott a hagyma, rá turó került, meg fekete kenyér. A majorban is felébredt az élet: gyerekek mentek iskolába, az öregebb béresek lassan hajtották ki a disznókat. Fiatal béreslányok vizért mentek, az asszonyok sokáig beszélgettek az ólak előtt, kezükben moslékkeverő fadarab volt.

A tulsó majorszélről falusi parasztemberek jöttek: vásárra mennek, újuk keresztülvezet a majoron. A reggeliző munkásokat csak a szokásos agyistennel köszöntötték, de nem szívesen beszélgettek velük.

— Hova mennek sógor? — kérdezte Fejszés az egyik embertől.

— Hát majd vásárra. És ti mit csináltok?

— Amint látja eszünk. Várjuk, hogy induljon a gyár, de korán jöttünk.

— Aha. Aj, de jó idő van máma.

— Mostanában jók járnak, de csak az égből. Ránk nem nagyon jönnek a jók — mondta Réti. — Harmadnapja is esett. Most már nem kell félni: lesz répa.

— Lesz a fenét — mondta a paraszt. Egy héttel hamarabb kellett volna.

— Akkor nem lett volna jó, mert a méhészeknek nem lett volna virág.

— Deiszen, csak hamarabb esett volna.

— Ne beszéljétek ilyen bolondságot — mordult fel Fejszés.

Mikor esik, akkor azt mondják: hamarabb kellett volna. Mikor esik, azt mondják, bárcsak több esett volna. Meghoggy: esett, esett, lesz is gabona, de mák nem lesz. Lesz répa, de a kukoricát megette a fene.

Az isten se tudna az emberek szája szerint tenni. Egyszer hideg az eső, másszor sebes, harmadszor kevés volt, negyedszer későn jött, inkább ne is esett volna — ilyenek az emberek, ilyenek a parasztok.

— Nó, csak te hallgass, mert te gyári munkás vagy, — vágta hozzá a szót a paraszt. Te is olyan kominista vagy, te sem hiszel az istenben, hát csak a szád jár.

— Hát maga hisz és mégis össze-vissza van vele. Egyszer legyen, más-szor ne legyen tőle valami.

Az ember már menni akart, de csak azért is nem hagyta magát ugratni ettől a cucilista gyárimunkástól, aki hozzá hagymát eszik itt a gyárfal tövében.

— Veszekedjétek — kiáltotta Réti. Menjünk be a gyárba, mert már hat óra lesz. No, fel, fel! Gyerünk!

A paraszt nagyot köpött Fejszés felé, de az rá sem nézett: kését megtörülte nadrágjába és hangos csettentéssel becsukta. Csak maga elé morgogta:

— Erigy a fenébe, marha parasztja.

A vásárra menő paraszt is mérgét vágta az ustorba és hozzágondolta:

— Hogy kinyilt a tetves szeme. Kominista vacak.

Egy szó és már össze is vesztek az emberek. Közöttük mély árok volt, nehezen, vagy sohasem ugorták át. Paraszt és munkás. Lovas gazda és nap-számos.

A nyolc ember bement a gyárba, ahol már többen is voltak. Mind falusiak voltak. A kazán már dohogott, a gőz veszettül sípolt. Ekkor felbűgött a sziréna és a gyár megindult. Fordult a kerék, a szijak megcsattantak, benne a transzmissziók kapcsoltak és zörögni, forogni, dolgozni kezdett a gyár a rónán. Az emberek a gyárral együtt mozogtak: szenet toltak, krumplit hordtak a kádakhoz, a levét főzték, párolták, mások a hordóknál voltak és a

szeszt ledugaszolták. Négyen dolgoztak a raktárban, ahol mennyezetig voltak a hordók.

A nap őszi erővel, de még fényesen melegített. A gyár előtt ökrösfogatok mentek a határba: most vetnek, most műtrágyáznak. A tárcsás hengerek, fogasok megcserrentek a gyárkapu előtt. A rénzíában a fácánok megrázták magukat, a jegenyésben megjelent a kisasszony piros kalapja. A béresgyerekek a keverőfával verték le a disznókat az ól széléről, hogy ki ne ugorjanak. Éhesek voltak, de majd csak estére kapnak, addig maguk alól egyék az almot.

3. Tárva-nyitva volt a kocsmá kapuja. Egymás után három kocsi fordult be rajta. A kocsikról öblös hordókat raktak le, a hordókban pálinka volt, amelyet most hoztak a gyárból. Itt a kocsmá pincéjébe kerülnek a hordók, ott majd elkészítik a szeszt és fenn a rácsos-lécű kimérőben majd decisuvegekbe mérik a pálinkát. Elöl a kocsmában még az éjjeli vendégek éneke hangzott:

Jaj, de sokat kapáltam a nyáron,
de keveset aludtam az ágyon.
Gyere babám bonstd el a vetett ágyadat,
hadd aludjam ki rajta magamat...

— Böeh... böehhh... — okádott utána az egyik ember. A pálinka, annak bűdös gőze, estéli csikmákmaradék dől az emberből a kocsmá földes talajára. Ilyenkor a kocsmáros csak elővette a lapátot és felhोरolta az okádást és nevetve mondta a vendégnek:

— Nem baj az kérem... azért vagyunk itt... ugyebár, ez vendéglő...

— Tese... tessek... böehh... kerrem... no jó, jó, hát figyeljen... — Öklendezett a paraszt. Még az este jöttek ide, itt volt a répagyáros és arra isznak áldomást. Este együtt voltak az emberek, volt, aki elitta az előleget és reggel szédülten ment haza krajcár nélkül, őszre pedig a fagyban ki kell szedni a répát, mert a gyáros nem szereti a rendetlenséget.

— Tessék Boros gazda, tessék — kínálta őt a kocsmáros.

— Nem, nem már nincs pénzem. Meg már részeg vagyok.

— Ugyan, nem fizet érte. Maga ide hozta a gyárost, ezért most én fizetek áldomást. Csak nem leszek olyan piszok, hogy ingyen kívánám. Tessék. A parasztok tovább ittak. Bajuszukat félretörölték és az asztalra roskadva tovább itták a pálinkát.

Mikor már a szolgáló kétszer is benézett hozzájuk, hogy söpörni kell, akkor fogták magukat és kimentek. A falat, a kerítést fogdosták, hogy el ne essenek. Még az uccán is énekeltek. A kocsmáros rögtön kiszellőztette a bagó-mocskot, kisöpörtetett, mert délelőtt jobb vendégek részére van fenntartva az a kis szoba. A paraszt hagyja itt a pénzét, igya meg a pálinkát, aztán takarodjon. Marha paraszt, ez a neve. Prószto, így hívják őket. Mikor bemennek a kocsmába, akkor Boros úr, Balog úr, Kuruc úr.

A disznópásztor tülke bugott az uccán: a disznókat hívta a legelőre. Kapuk nyitak és álmos futással jöttek ki a disznók az uccára, mert reggel volt. Egyik kapuból két gyerek is jött. Hónuk alatt könyvek voltak, most mennek iskolába. Részegen, tétovázva léptek, mert reggelire pálinkát ittak. Az egyik elesett, kalapja lerepült, haját örömmel kapta el a kószáló szél. A könyvek széjjelpotyogtak, lehajolt a fiu, hogy felszedi, de újból elesett és szédülő feje belemártódott a porba. Akkorra már egy szelid anyadisznó is ott termett és a gyerek széjjelesett könyveit kezdte turkálni, majd a gyerekekhez ment, aki tehetetlenül hevert a porban és pocsolyás orrmányával a gyereket kezdte

forgatni. Ekkorra az egész csorda odaért. Az emberek odaszaladtak a gyerekhez.

— István báty! maga is segítsen! — kiáltották a kocsmából jövő embernek. — Segítsen, a gyereket megeszik a disznók, mert részeg, megint pálinkát adtak neki marha szülei.

De az ember is részeg volt. Valamit motyogott, de csak odament a disznóhoz.

— Hüss te beste!

Hajtotta a disznót, de lába megakadt és rádől a disznóra. A malac elszaladt és a porban ottmaradt a részeg ember, száján a nyálas nótával. Mellette hevert a gyerek és fel akart kelni, de nem birt. Porosak, nyálasak voltak mind a ketten.

A gyár ezalatt tovább főzte a szeszt, amely megint csak a faluba kerül és tovább részegíti a parasztokat, gyerekeket. Egész nap főlt a krumpli, egész nap tüzelték a kazánokat, csurgott a szesz.

A gépek központi olajozásuak voltak, a gépész nyugodtan pipázhatott. A munkások egymás után tolták a vaskocsikat, amelyekben krumpli volt.

— Bemegyek Fejszéshez — mondta a gépész.

Csakhogy a főzoteremben senki sem volt.

— Réti, Fejszés! hol az istenben vagytok? Megállnak a gépek, hozzátok hamarabb azt a krumplit.

Kinézett utánuk az udvarra. Ott sem voltak. Elment a raktárba, ahol a krumpli volt felhalmozva. Bekiáltott a hosszú épületbe:

— Fejszés, Réti, itt vagytok?

— Itt! — hangzott, mintha pincéből szóltak volna fel.

— Mit csináltak? Mért nem hozzátok a krumplit, tönkremegy a gép!

— Patkányokat vagdosunk. Már megesznek bennünket. Se enni, se aludni nem hagynak, tarisznyánkból mindent megzabálnak, az ember torkán, hasán mászkálnak.

A krumpli-toló kocsik egymás után megálltak.

— Hozzátok már — kiáltoztak a gyárból — ne vakarózzatok!

— Leállni! — kiáltotta a gépész és a gépházba szaladt. A hajtórudak elcsendesedtek, a gőz fáradtan dohogott, lassan leállt a gyár.

— Ide mind!

A raktárba tódult munkássereg ütötte-verte a patkányokat, de azok végefogyhatatlanul továbbra is csak jöttek. Hiába ütöttek agyon huszat, még negyven jött helyette.

— Méreg kell ezeknek — mondta Fejszés.

— Már kaptak, mondta a gépész, de nem használt nekik.

Sok tanakodás után kisütötték, hogy az egész raktárból ki kell hordani a krumplit és azután el kell szórni a mérget, akkor majd megdöglenek, mert csak a mérget ehetik meg, más ott nem lesz.

Talicskákkal, kosarakkal hordták ki a krumplit.

Másnap, harmadnap is hordták.

Valamilyen fehér port szórtak széjjel, de a patkányok azt nem ették meg.

— Húsrá kellene nekik adni — mondta a gépész.

Odajött az intéző és ijedten látta, hogy a krumpli az udvaron van.

— Hozzanak húst, egy egész tehenet — parancsolta az intéző.

Egyik ustorogyerek mindjárt be is fogott és bement a faluba és a mérszáróstól jó két combot elhozott.

— Az intéző úr majd fizeti — ezt üzeni.

— Kérem, majd beirjuk; majd az intéző úr rendezi. Kérem, kérem. Rendben van.

A marhahúson sem ették meg a mérget.

És a gyár még mindig állt, a gőz már egészen megdöglött. A faluból

jött kocsik sem vihettek friss szeszt, mert ezen a napon még nem is főztek.

Erre az intéző kiadta, hogy szalámit hozzanak és arra hintsék a mérges port.

— Szalámit??? — kérdezte Fejszés és merev szemekkel bámult az intézőre.

— No? Mit bámul? Bemennek a faluba és hoznak szalámit.

— A patkányoknak? Szalámit?

— Azoknak.

— Nem inkább mink ehetnének meg?

— Ne okoskodjon, azt tegye, amit mondok.

Kocsi indult a faluba és összeszedte a található szalámit.

A munkások éhes szemekkel várták, hogy mikor kapnak kezükbe egy-egy rúd szalámit.

— Nem kár erre rágyúrni? — kérdezte Fejszés.

— Pszt, ne beszélj hangosan, jönnek a patkányok.

Fejszés lehajolt és egymás után szedte össze a karikára vágott szalámit. Otthon az asszony megmossa, megsüti és megeszik.

Másnap reggel már hat, hét óra is elmúlt, de a gyár még nem indult meg. Az emberek már a második cigarettát csavarták, de hiába: nem mozdultak a kerekék.

— No, hát mi lesz — kérdezte Fejszés. Itt állunk és a munka döglük. Mért nem megyünk?

— Mindjárt mehet barátom — mondta mögötte az intéző. Addig is öltözzön fel, ma nem fognak dolgozni.

— Miért?

— Tolvajokra nincs szükségem!

— Intéző úr kérem, az úgy volt...

— Fogja be a száját, nem kérdeztem!

— Nem fogom! — kiáltotta pirosan Fejszés. Én vittem haza a szalámiból, de én éhes voltam és a gyerekeim is éhesek voltak. Annyit vittem el, amennyi egy vacsorára kellett, mert bűn szalámit adni a patkányoknak, mikor a szegény ember majd éhen döglük.

— Sokat tud maga beszélni, de majd elválik. Alljon félre, ma nem fog dolgozni. Kik loptak még a szalámiból? Fejszés tolvaj, mert lopott. De majd megtanítjuk a tolvajokat. Fejszés helyett más ember jön. Ki vitt még szalámit? Senki?

— Én is!

— Én is!

— Én is!

Csak a gépész, meg egy asszony nem loptak szalámit.

— Szóval mind loptak?

— Mind! — kondult meg a fekete szó a gyárban.

— Szóval maguk itt mind éhesek voltak?

— Mind!

Az intéző összeszedte magában a szavakat és az ajtó felé ment. Ott megállt, visszafordult és hetykén visszakiáltotta:

— Mind takarodjanak a gyárból, tolvajok!

Azzal bevágta az ajtót.

A gépész leoltatta a tüzet, leállt a gyár.

— Fejszés, az istenit, ennek te voltál az oka — mondták többen.

— Én? Hát ti nem loptatok? Ti nem voltatok éhesek?

— De.

— Nohát akkor.

Előszedték tarisznyáikat és hazamentek. Olyan furcsa volt ilyenkor haza-

menni. Soha életükben ilyenkor nem mentek haza. A munkásember reggel munkába indul, este pedig hazamegy. De délelőtt? Ki látta azt?

Keresztülmentek a majoron, kiérték az urasági földek közé. A béresek lustán mozogtak a hantok között, messze hengerek csikorogtak. Néha a fácák örömmel kiáltottak. A fehér országuton kocsik kattogtak.

Szótlanul mentek, mit is beszéltek volna. Csak néha szólt egyik-másik, de az is másról szólt.

— De gyomos ez az árok. Jó lenne lekaszálnom, hazavinném a kecskémnek.

— Próbáld meg. Majd ellát az uraság. Ha fizetni akarsz, kaszáld le.

Még az uraság birodalmán mentek, itt minden még az Uraságé volt, aki most valamelyik kastélyában él.

Mögöttük a gyár megállt. Ablakai homályosak lettek. Így állt a gyár napok, hetek óta. A géprészek között megjelent az első pókhálózsal, amely a bemenekült legyet elfogta.

Sehogyan sem vehette ki lábát, a pók rárohant, lábaival összemotollázta a vergődő legyet, fejébe szúrta és lassan kiszívta véréit.

A reggeli szellő már csak a légy üres testét lóbázta a pókhálón.

PÁRIS: A FÉNY ÉS FÉLELEM VÁROSA

(Páris 1914 és 1934 között)

Irta: MIKES IMRE (Páris)

Párist, miután háború utáni történelme sokkal kevésbé drámai, mint a többi európai központoké, meglehetősen magára hagyta ennek a rugkapálózó világrésznek a közvéleménye! — állapítja meg némi keserűséggel a kitűnő Mowat.¹ Mi több, még a franciák közérdeklődése sem illeti elsősorban önmagukat. A társadalmi analizisben, amelynek Voltaire „Lettres philosophiques sur les Anglais“-e óta megközelíthetetlen mesterei voltak, néhány remekművet alkotott újabban a francia szellem: így Viénot politikai földrajza (Allemagne d'aujourd'hui), André Siegfried tanulmánya (La crise économique en Grande-Bretagne), Boillot híres könyve (Tu viens en Angleterre?) s még néhány más alkotás. A szociális irodalomnak ez az áradata azonban visszatörpan a francia határok előtt, éppen úgy, mint ahogyan visszahőkölnek a vámállomások előtt a külföldi utasok is, akik a nemzetközi polgárság hagyományos párisi kulturkirándulását 83—93 százalékkal csökkentették az utóbbi esztendőben, mindennemű szállodatulajdonosok, idegenvezetők és pénzügyminiszterek enyhíthetetlen bánatára. Lehet, hogy Páris elunalmasodott. Husz esztendővel ezelőtt a nagy magyar költő számára még a „Fény Városa“ volt. Most a nagy magyar író számára „Budapesttől csak annyiban különbözik, hogy kávéházainak háromnapos szemetét fűrészpörrel hintik le.“

Függetlenül azonban attól, hogy néhány esztendőre háttérbe szorult, Páris mindenesetre megindult azon az uton, amely egyhamar elvezeti majd a régi s még ennél is különb népszerűséghez. A sorsdöntő kérdések és tragédiák, amelyek eddig a mélyben birkóztak, csak most jönnek a felszínre. Időnként már tengelyt is akasztanak a ragyogó boulevard-okon, akárcsak valamelyik háborúvesztett, elnyomorodott, agonizáló középeurópai fővárosban. A szellemes és művelt Mowat egyhamar enyhítheti majd keserűségét: a francia politikai remekirodalomnak nem lehetett annyi esprit-je a német állapotokat illetőleg, mint amennyi duhaj bombát robbant majd a Rajnán-tuli szomszéd közírodalma a párisi hanyatlások örömeire.

Egyelőre, Berlin irányából, még csak petárdák pukkannak. A Völki-

scher Beobachter sok elégtételérzéssel állapítja meg például, hogy Páris fél, s a későbbi kor tömegpszichológusa ezt a félelemérzetet tekintheti majd az 1934-es Páris legkirívóbb jelenségének.

Ez valóban igaz. Páris fél.

A németektől fél.

Ez a sajátos félelmi érzet, amelyet az idegen még az egyes személyekkel való mindennapos érintkezés során is tapasztalhat, alapjában visszahatás. Annak a reakciója, hogy az 1914-es Páris egyáltalában nem félt. A háborút és annak borzalmait elképzelhetetlennek tartotta, a nagyhatalmak gyűlölködő érdekösszeütközéseit olybá vette, mint a diplomaták huncutságait s 24 órával a nagy mézszárlás kezdete előtt talán még senki sem akadt a francia fővárosban, aki elhítte volna, hogy a Harmadik Köztársaság fenkölt demokráciája valóban belebocsátkozzék a könyörtelen taglózásba. Még az oly' kiváló szellem is, mint amilyen Jaures volt, öntudatlannak bizonyult e szempontból. Négy nappal a hadüzenet előtt, a szociáldemokraták Brüsszelben megtartott nemzetközi kongresszusán még így kiáltott a német küldött felé:

— Nekem nem kell kormányomat a béke felé szorítani!... Az én kormányom a békét csinálja!

Jaures a Köztársaság állapotát, amely kétségtelenül a gazdasági és katonai expanzió volt 1914-ben is, összetévesztette az államélet formájával, amely viszont demokratikus volt történetesen... hogy mennyire történetesen, azt 1934 már elkezdte mutatni. Ebbe a hibába utánanézve belesett a teljes radikális vezetőségbe, Vaillant, Renaudel, Hervé, Lafargue, Guesde s a többiek. A szociálista csoport a mozgósítás elrendelésekor vak indulattal rohant fel tiltakozni a Quai d'Orsay-ra, ahol Abel Ferry-nek, a külügyi államtitkárnak előszobájában összetalálkoztak a cár párisi követével.² Jaures, robbanó dühvel, így kiáltott fel:

— Voila cette canaille d'Isowsky. C'est lui qui a voulu la guerre!

Jaures tehát még a háboru pillanatában sem ismerte fel az események mögött rejtőző és ható erőket, esetlegességnek tartotta a világháborút, amelyért hajlamos volt egy személyre vagy egy klikkre hárítani a felelősséget. Tovább ez álláspontnál nem is juthatott, mert ama demokrácia nevében, amely mellett Brüsszelben hitet tett, 24 órával később agyonlőtték s a Harmadik Köztársaság igazságszolgáltatása nem mutatkozott hajlamosnak még a gyilkos elitélsére sem.

Ha a szociális gondolkodás irányító szellemei ennyire avatatlanok és öntudatlanok voltak, elképzelhető mily' tájékozatlanul, mily' balgán és félrevezetve szemlélte a dolgokat az egyszerű polgártárs. Együgyűbb közvélemény, mint amilyen a Fény Városáé volt 1914-ben, nem létezhetett Európában. A citoyen, akinél jobban még senki sem lelkesedett a népuralomért, akinél inkább még senki sem óhajtotta a békét, akinél erősebben még senki sem volt meggyőződve arról, hogy a demokrácia a legmagasabbrendű forma, amely mindenképpen legyőzi a barbárizmusokat, egyik pillanatról a másikra zuhan alá a politikai olimpuszról s arra ocsudott föl, hogy vagy öt lövik koponyán szemköztről, vagy ö lö valakit koponyán szemköztt. A középeurópai honfi nyilván elfelejtette volna már, ha 20 esztendővel ezelőtt néhány bomba zuhan alá kedvenc városára. A párisi azonban két oknál fogva sem felejtheti el a „lange Berták“ százkilométeres üdvlövéseit. A kisebb ok az, hogy a german nehézipar mintadarabjai misztikus következetességgel, szent szériával a polgárság erkölcsi rendjének kirakataiba csaptak be: hol az „Anyák házá“-t vágták szét, 20—25 ifjú nőt s csecsemőt szedve izekre, hol a Saint-Gervais templom tetejét ütötték keresztül, háromszáz hívővel csappantva a létszámot, hol egy árvaházat omlasztottak össze, miszlikbe szabdalva a „kis emberek népét“, hol pedig valamelyik iskolába látogattak el, örök hálára kötelezván a temetkezési vállalkozókat. Az a párisi, aki oly' babonás, hogy városának

mindahány uccáját, pedig van néhányezer, öt sous és frankos pénzdarabokkal szögezte tele, nehogy szerencséjét elszalassza háza elől, erre a transcendentális sorozatra páni rémülettel emlékezik vissza. De ez még a kisebb ok. A nagyobb az, hogy a bombák rombadöntötték és lángrollobbantották azokat a régi házakat is, amelyek a földkerekség minden más városában lakhatatlannak és eladhatatlannak volnának, szemben Párisban, ahol érinthetetlenek és sérthetetlenek. Mert amíg másutt a házat telekérték, alapépitmény, anyagminőség és iránybeli korszerűség szerint adják s veszik, addig Párisban van egy merőben rendkívüli tényező: a hagyomány. A ház hagyománya. Emlékei, egykori helyzete, néhai lakói, furcsa eseményei együtt. Mindaz, ami századokon át egy házban, egy oly szűk, sötét és magas házban, mint minden párisi ház, összegyűlhet. Eh, ezt egy külföldi meg sem értheti! Ki tudná megmondani azt, miért vadászik minden párisi lázas szenvedéllyel az ódon telekkönyvekben? Miért dulják fel a Hotel de Ville avitt okmánytárát? Miért családi ünnep, ha emléktáblára méltó ürügyet fedeznek fel? Miért rendkívüli s hetek beszédtárgyát szolgáltató esemény, ha a harmadik emelet hetes számú lakásában, Möszejó Dupontnál, patkányirtás közben észreveszik, hogy a kandalló mellett, amely kilenven éve használaton kívül van s omladozik, tehát csak tiszteletteljes messzeségből szemlélhető, mint a frígyláda, a rongyos viaszvásznon alatt másfél négyzetméternyi területen a padlózat fakockái nem haránt fekszenek, hanem téglalakban s merőlegesen dülnek egymáshoz? Miért üli meg muzeumi légkör a házat, amikor kiderül, hogy a mennyezet bordűrjének mintázata azonos az ódon tükör foglalatának virág-figuráival? Miért fogy el csillagászati példányszámban minden Párisról írott könyv, amikor már száz könyvtárat töltöttek meg a városról szóló művekkel? Miért hiszi a párisi azt, hogy Magyarország a krimi félszigeten fekszik s fővárosa Lemberg, s miért tudja ezzel szemben azt, hogy az iromba kapukő Negyedik vagy Jó Henrik korából származik? Mindezek jórészt megfeythetetlen és fel-foghatatlan jelenségek, környezet és ember egymásrahatásának eredői, történelem és tradíció mániákus meggyökerezése az emberi lélekben, idegen és konokul sajátos valami, amit feltétlenül rájuk kell bízunk. Tettüknek oka ismeretlen.

A párisi tehát retteg a háborútól. A bombákra azzal az irtózáttal gondol vissza, amire pontosan csak egy párisi képes. S tudja, hogy az új háború eszközei milliószorosan borzalmasabbak lesznek. Maga Pétain marsall, a „verduni hős” is bevallja nekik, hogy „a következő háború hadüzenet nélküli, vilámcsapásszerűen fog kitörni.”³ Duchene generális, a repülésügyek főparancsnoka, elismeri, hogy „az elmúlt és eljövendő légitámadások között akkora különbség lesz, mint a gépfegyver és a hátultöltő puska között.”⁴ S ha a polgártárs esetleg bizalmatlankodnék, oda tudván be a dolgot, tisztos vezérei sőtétebbnek festik a jövőt, mint amilyen valójában, hogy így nagyobb pénzáldozatokra bírják a hadsereg irányában, akkor a hazai rémitésekhez azonnal megkapja német oldalról is a megerősítést: „Gépfegyver manapság? Veszélytelen. A dicke Berta? Ujonctréfa már. Gázeshó, tüzbomba, baktériumkultura! S hogy hova fejlődik még mindez? Nem lehet tudni. Annyi bizonyos, hogy nem lesz hadüzenet. Az Yperit, az Elektron a Malleus Bacellaris korában nem lehet kicsinyeskedni!”⁵

A háború Páris portáján kopogtat már. Nem néhány templom, kórház, iskola fog pusztulni, hanem az egész város, a Rue Volta 31. szám alatt álló négyemeletes borzalom is, amely büszkén mutogatja homlokán a 14. századból származó felirást: 1240... bizonyítván ezzel, a franciák már 600 évvel ezelőtt is annyira ragaszkodtak ahhoz, ami régi, hogy száz évet feltétlenül csaltak. Nem néhányezer halott lesz, mint 1918-ban, hanem talán néhány-millió. Teuton özönlés következik, amelytől a párisi éppen olyan átöröklöttlen reszket, mint ahogyan még egyenjogosulása és felvilágosulása után is csak

nemzedékek multával szabadulhat meg szorongásától az uri renddel szemben.

A félelem, ezt jól látja Berlin, Párisnak központi gondolata.

Valamennyi különbség mindenesetre van azért 1914 és 1934 között. Husz czstendeje még Jaures sem volt képes felismerni a jelenségeket. Ma már szinte tudatos mindenki. Tudják, hogy a demokrácia nem népuralom, hanem csupán annak a joga, hogy a nép azt csinálhassa, amit urai akarnak. Tudják, amit már von Clausewitz is tudott, hogy a diplomácia a háború bevezetése és a háború a diplomácia más eszközökkel való folytatása. Tudják, hogy a pacifizmus a nemzetközi birok egyik neve s hogy 1871 után Bismarck is hivatásos pacifista volt.

Miért ne lenne hát Barthou is pacifista?

Mindebből azonban különböző következtetéseket vonnak le, mégpedig általában helyteleneket, sőt ostobákat, ami rendjén is van, mert ha ellenkezőleg történe, akkor a többségnél lenne az értelem.

Ez pedig, mint minden forradalmi újszerűség, veszélyesnek bizonyulna állami szempontból.

*

A háborútól való félelem s a háborúra való készülődés mozgatja a Harmadik Köztársaság óriási gépezetét, az utolsó falusi baktertől a miniszterelnökig, a leghitványabb zupás-altisztól a tábornagyig, a legvigasztalanabb napidijastól a Quai d'Orsay-ig. Ez természetes is, mert ez a gépezet — kétségbevonhatatlanul és nyilvánvalólag — a Comité de Forgesnak, a nagytölkének és a nagyvezérkarnak megjelenési formája.

Maga a francia diplomácia s külpolitika sem egyéb, mint az eljövendő megszárlás előrs-kirándulása. Mit csinál a Quai O'rsay? Igyekeznek az erőket helyesen és kellően csoportosítani. Tehát azt műveli, amit művelt századokon át mindig (nincs olyan régi épület Franciaországban, mint amilyen régi Páris külpolitikájának épülete) kacérkodik az európai föderáció gondolatával, kis államokra bontja a világrészt, egyensulyoz és mérleget, erősíti a Rajna-vonalat, szonglörködik az osztrák s magyar kérdéssel.

Ennek a politikának diadala volt a békeszerződés is: a Monarchia megbomlott, a francia érdekkörhöz kapcsolódó kisállamok keletkeztek, Lengyelország talpraállott, Németország katonailag tehetetlenné vált és mértéktelen hadisarokra kényszerült. Most már maguk a franciák is belátják, hogy alapvető hibát követtek el. Nem tanultak a saját kárukon, 1815-ből s Németországot nem hívták meg a békétárgyalásokra, ami megvonta a nagy mű erkölcsi értékét s a szerződést mintegy diktátummá változtatta. A francia külpolitika 1919-es chef d'oeuvre-je már inog is: Németország még nem fizet, ezzel szemben beteg dühvel fegyverkezik, Lengyelországról nem tudható, hogy támaszpont-e, vagy támadó pont, éppen így az olasz testvéremzettről sem s végeredményben egyetlen szilárd alap maradt csak, a kisántánt.

De függetlenül attól, hogy belátják-e a tévedéseket, vagy sern, a Quai d'Orsay mégis az adott helyzetet itéli a leghelyesebbnek s ragaszkodik is hozzá mindazzal a véghetetlen hatalommal, amit ma Franciaország aranyban és ágyuban jelent. „Ami elégedetlenkedés az új határokon belül mutatkozik, az misztikus, s egyhamar elhalványodik majd!” — ez minden diplomáciai tanulmány vezérgondolata.

*

Ennek a külpolitikának a legmértéktelenebb fegyverkezés felelhet csak meg, illetve, ez a külpolitika csak a legmértéktelenebb fegyverkezésnek felelhet meg. A francia hivatalosság persze mereven cáfolja azt, mintha Páris tulajdonképpen fegyverkezne. Sőt, éppen az ellenkezője igaz! Ime például, mit tartalmaz az a jegyzék, amelyet Franciaország 1934. III. 19-én intézett a leszerelési konfe-

renciához:

1920—1932 között a szolgálati idő	66	százalékkal csökkent
„ „ „ a divíziók száma	50	„ „
„ „ „ hadikészlete	25	„ „
1932—1933 „ a hadi budget	2500	millió frankkal csökkent

Ez azonban csak statisztikai tréfa, hiszen köztudomású az, hogy egyik bombavető a másikat fiadzza, év mint év remekbeszabott páncélos cirkálók szállanak vizre, minden írói képzeletet felülmúló erődítmények terjeszkednek a határok mentén, pedzik már a szolgálati idő felemelését is s annak ellenére, hogy a bevallott hadügyi költségvetés az állami kiadások 34 százalékát tette ki a legutóbbi esztendőben, a parlamenttel mégis 3 milliárd új hadihitelt szavaztattak meg azzal, hogyha rakoncátlanokdnék, akkor feloszlatják. A demokrácia tökéletes, mert a milliókat fizethetem úgy is, hogy beleegyezem a dologba s ugyis, hogy nem egyezem bele.

A kamara természetesen szavazott, amivel általában hű visszhangját adta a közvélemény álláspontjának. A polgárság és az összes polgári pártok ugyanis, egészen Herriot pártjának szélső csoportjaiig, helyeslik a hadikészülődést, amelynek a neve: nemzeti védelem. A rettegő Páris sejtí ugyan már, hogy a pacifizmus előzetes hadiállapot, de mégis helyesli a fegyverkezést, mert azt hiszi, hogy kevésbé pusztul majd, ha felszereli magát, mintha ölbe teszi a kezét. A francia sajtó, amely 2—3 orgánumot leszámítva teljességében a Comité de Forges szempontjait képviseli, bőven ellátja a riadt polgárságot a hadiügyeket illető szellemi táplálékkal. A nagyvezérkar világjelentőségű napilapja például, amelyet egy ezredes-hadügyminiszter főszerkeszt, így „pacifizálja“ a közhangulatot: „A hét éves háborúban 551.000 ember halt meg. A forradalmi háborúban 1.400.000. Napoleon háborúiban 1.700.000. A krimi háborúban 785.000. Az amerikai függetlenségi háborúban 700.000. Az orosz-japán háborúban 624.000. A Balkán-háborúkban 103.000 s végül a világháborúban 2.300.000. Két évszázad alatt több mint 8 millió ember lelte halálát a csataterén!“⁶

Tehát két évszázad alatt mindössze 8 millió! Aránylag nem sok. S a négyéves világháborúban mindössze 2 millió 300 ezer! Tűrhető.

A francia intellektuelek szerény folyóirata azután hiába tiltakozik s hiába bizonygatja, hogy csupán a világháborúnak 9 millió halottja volt. Hiába mutat rá arra, hogy ama 1565 nap alatt, ameddig a vérengzés tartott, 20 millió ember sebesült meg, 5 millió lett nyomorék s a népesség létszáma 35 millióval csökkent.⁷ A milliós példányszámban s százszázalékos fajsúlyban nyomuló statisztikai hamisítás már elvégezte munkáját.

A baloldal általában kétségbeesetten tiltakozik a védelemnek e politikája ellen, amely védelem már csak azért sem lehet igazában védelem, mert elképzelhetetlen, hogy egy nemzettest, amely gazdaságilag szomorú sülyedésben van, időhatár nélkül áldozza önfentartási költségének felét csak azért, hogy annakidején majd védekezehessék. Ez a baloldal, amely tisztán tekinti át a nemzetközi hadikészülődések szociális területét, azt az álláspontot képviseli, hogy Franciaország ne „védekezék.“ Ez a védelemellenes front magában foglalja a szociáldemokratákat s a kommunistákat egyaránt s így a francia társadalom, Európában elsőül, két alapvető tényezőjére oszlott: a polgárságra és a munkásságra.

Ennek a helyzetnek felel meg a francia belpolitikai vonal is: kormányon a reakciós és radikális polgárságot egyesítő „nemzeti egyesülés“ kabinetje. Ellenzéken a munkásság egységfrontja.

*

Az államgépezet mozgásterületének megfelelőleg a nehéz-ipar, a Comité

de Forges mögött meghuzódó vállalatok aranykorukat élik. Ime, a hadianyag-gyárak néhány mérleg-adata:

TISZTA NYERESÉG			
	1931-ben:	1932-ben:	1933-ban:
	m i l l i ó		
Etablissements Hotchkiss — — —	15	19	20
Schneider-Creusot — — — —	25	25	25
Tréfileries et Laminoirs de Havre — —	15	15	19.5
S. R. F. (francia fiók) — — — —	50	50	63.5
Ateliers de Saint-Nazaire — — —		600.000	3
Gnome et Rhone — — — —		5	6
Dynamite Barbier — — — —		7	7
Air Liquide — — — —		24	24
Saint Gobain — — — —		12	21
Pechiney — — — —		30	48
Etablissements Kuhlmann — — —		29	29

E mérlegszámok annál kihívóbbak, mivel a gazdasági főkönyv egyéb oldalai mind vigasztalanabban hatnak. Az ipari termelés hanyatlása, ahogyan mondani szokták, katasztrófális s a textil- és pipere-iparágak, mint a legjellegzetesebbek, is vonaglanak már. Páris textilteljesítése például 4 év alatt 17 százalékkal esett, a gyarmatoké 14 százalékkal, míg az egyetemes kivitel 73 százalékkal.

Ugyanezen idő alatt a japán export 43 százalékkal emelkedett.

Ennek a számadatnak megfelelőleg szomorú a francia import-export mérleg is.

Ami Páris kereskedelmi életét illeti, erről hű képet ad a csődökről és kényszerfelszámolásokról szóló hivatalos összehasonlító táblázat:

Csődök és kényszerfelszámolások száma			
	1933-ban:	1934-ben:	
Január — — — —	794+1193	780+1258	
február — — — —	773+1198	755+1171	
március — — — —	913+1370	1113+1578	
április — — — —	738+1146	731+1077	
május — — — —	834+1277	950+1302	
június — — — —	752+1034	1036+1414	
Első félévben — — —	4804+7215	5265+7798	

Az ipar és a kereskedelem válságánál még sokatmondóbb a mezőgazdaság krízise. Jean Sirol kitűnő és alapvető könyve⁸ kimutatja, hogy e válságnak ugyanazok a jelenségei, mint a többi európai államokban: a termelés és eladás szervezetlensége s ennek következtében értékesítési válság, az ipari cikkek árának aránytalansága a mezőgazdaság termelvényeinek árával szemben, a földművelő réteg öntudatlansága s erőtlensége.

Az elmúlt esztendőben három olyan törvény is született,⁹ amely a búza árát és eladási módjait szabályozta. A kormány a búza métermázsánként legalacsonyabb árát 115 frankban szabta meg, tehát 35 frankkal a világpiaci ár felett. Látszatra egyszerű intézkedés a falu számára. Lényegében azonban ezt az agrárvédelmet Renaud Jean világította meg, amikor a kamarában így kiáltott fel:

— Árat garantálni és vevőt nem?!... Ez annyit, mint a falunak biztosítani a minimális árát, az üzereknek pedig a maximális csalási lehetőséget!

Ez a bírálat nem lehetett olyan szomorú, mint amilyen sugártalan a valóság. Egy távirat, amelyet a parlament Cotes-du-Nord-beli tagjai küldöttek Queuille miniszternek, mindennél jobban megvilágítja a szituációt: „A szövetkezetek és a kereskedőknél felhalmozott gabonát lehetetlen lévén

eladni a malmoknak, a megye helyzete kétségbeejtő. Becslésünk szerint 500.000 métermázsza mag pusztul el a hőség és a gabonaféreg következtében. Az összes magtárak zsufolva vannak s az új termést be kell tárolni... Azonnali intézkedést kérünk.“ Ez a sürgöny ugyan csupán egyetlen megye helyzetét ismerteti, de egyben visszatükrözi a mezőgazdaság egyetemes állapotát is. Az elmúlt esztendőről 30 millió métermázsza gabona fölösleg maradt, tehát az egész ország összes évi szükségletének csaknem a fele. Minimális ár ilyen körülmények között? A gazdák észveszejtve kínálják áruikat még jóval a világpiacon alul is s az üzérkedés kényre-kedvre tobzódhat. Az agrárpiacon anarchikus.¹⁰

— Racionális mezőgazdasági kultúra a mai rendben elképzelhetetlen!
— szegi le könyve végkövetkeztetéseképpen Jean Sirol.

*

Az iparnak, kereskedelemnek, agráriusságnak ezt a súlyos válságát a francia közvélemény távolról sem élezi ki oly erősen a kormány ellen, mint ahogyan várható volna. A francia lakosság döntő eleme, a vagyonos kisburzsoázia, amely félti a frank árfolyamát és ezért retteg minden heveny változástól, megelégedéssel látja, hogy a kabinet erejét megfeszítve utasítja vissza a frankleértékelési kísérleteket s hogy az árfolyamok „tartják magukat“, esetleg feljebb is ugranak a tőzsdén.

A német gazdasági és politikai irodalom annál győzelemittasabban figyeli a tüneményeket, amelyeket természetesen kellőleg alá is huz még, nemcsak azt domborítva ki, hogy a nyertes és szerencsés Páris is elérte az egyetemes válság, hanem megnyergelve a francia faj kipusztulásáról szóló ódon és kedvenc germán vesszőparipát is.

Sajnos, ez a szociálpolitikai gurgulázás, éppen azért, mert beletartozik a németek és franciák örök és véres versengésének anyagába, talajt talál Párisban. Tény, mégpedig fekete fehéren, hogy 1871-ben még fej fej mellett haladt a két ország, 40 milliós lélekszámmal, most pedig a Rajnán-tuli birodalom 25—30 millióval előre lohol. Azt az 5—6 milliót, amit Versailles lecsapolt belőle, meg sem érezte a Reich s óriási léptekkel halad tovább.

Szerencsére, a statisztika gumból van. Nyújtható tetszés szerint. Amint a francia tulfegyverkezésről készséggel mutatják ki, hogy az alapján leszerelés s ahogyan a kereskedelmi mérleg 10 milliós hiányáról kiderült ujabban, hogy az hárommilliós fölösleg, úgy a francia népmozgalom drámai elfonnyadásáról kisütötték már, hogy az alapján szaporulat. Ez a demográfiai csuda nem kisebb egyéniséghez fűződik, mint Maxim Gorkij, aki egyik tanulmányában kimutatja, hogy míg Németországban 1891—1900 között 36 szülés esett 1000 lakásra, 1932-ben pedig már csak 15 szülés, ami 58 százalékos visszafejlődést jelent, addig Franciaországban ugyanezekben az időszakban és ugyanilyen lélekszám mellett 22, illetve 17 szülés történt, ami csak 23 százalékos csökkenés. Mi több, amíg Franciaország családönként 2.20 gyermeknek adott életet, addig Németország csak 1.6-nak.

Papiron tehát Franciaország gyarapodik és Németország fogy.

Az már azután teljességgel a párisi véralkathoz tartozik, hogy ezzel a franciák megvannak elégedve.

A német-francia vonatkozások másik efféle „eszmei“ vitatárgya, hogy a latin művelődés kihalóban van-e vagy sem? Berlin sötét jóslataival kapcsolatban az egész francia szellemi vezérkar megnyilatkozott már: Henri Robert, François Mauriac, Pierre de Nolhac, Claude Farrere, Pierre Mille, Maurice Weyer, hogy a politikusokról ne is beszéljünk. Természetszerűleg, egyöntetűen mutattak rá arra, hogy a láthatáron harmadfélezer éve egyetlen fárosz lángol csak, latin civilizáció és egyöntetű felháborodással utasították vissza a barna Berlin dőreségeit. Egyedül Henry Torres, Európának talán legna-

gyobb ügyvédje mond valami affélét, hogy a latin civilizációval, amint minden más civilizációval is, tényleg baj van.

— Meg kell menteni az emberi szabadságot és azokat az értékeket, amelyek egyedül érdemesítik az életet arra, hogy éljük! — véli.

Ez a maximális filozófiai gondolat, amit a gall-teuton faji versengés ví-tája kitermelt.

*

Az 1934-es Páris szociális fényképéhez tartozik az is, hogy az ucca, amely még így eleinte éppen olyan oktondi, mint minden más ucca, néhányszor már megmozdult: szabványosan nekirohant a szuronyoknak, illetve engedte, hogy a szuronyok szabványosan nekirohanjanak.

Még jelentősebb szerepe jutott az ucca erkölcsileg elzüllött tejtestvére-nek, az alvilágnak, amely egyébként a franciaországi változásokból már csak a hagyományosság alapján is részt kér. A párisi mélységek elvetélt népsége, a csöcselék, a „Sans foi ni loi, sans feu ni lieu“ rétege, a legsötétebb massa, amit a rendszer produkálni tudott, már ismét fennhangon él s ügyleteit anynyira összegabalyította a politika üzelveivel, hogy kormányok buktak belé s fognak még hihetőleg belebukni.

Az alvilági nagyhatalom feléledése alaposan megduzzasztotta a bűnügyi krónikát. Újból divatba jött a mocsár büszkesége, a „grande soulasse“, vagyis a gyilkossággal párosult rablás, ami a párisi mélységekben olyan chef d'oeuvre-t jelent, mint Goethenél Faust. Sok védelem nem kínálkozik a csatornák e támogatása ellen: még maga a guillotine sem. Ez a tisztesszerszám ugyanis, amelyet a párisi csöcselék annyi költőiséggel nevez „L'abbaye de mont-à-regret“-nek, legalább annyira megdicsőíti áldozatát, mint amennyire leüti a fejét. Maxime de Camp, az időközben elhalt halhatatlan jegyezte föl, hogy Verdure, a zsebtolvaj, végignézte, amint édes testvéröccsét felhurcolták a vesztőhelyre. Kivégzése után betért egy zenés kávéházba, ahol kollégáinak nagynevetve mutatott négy zseborát. Aközben zsákmányolta őket, míg a „sajnálathegyi apátság“ kettészelte testvére nyakát.

De Camp úgy véli, hogy oly szörnyet, mint Verdure, még az állatkertben sem őriznek. Azt hiszem, téved. Verdure aránylag lehetett rendes fickó is, aki vörösrre sirta volna szemeit, ha öccsét vándorvесе ragadja el. De a guillotine miatt éppen úgy nem sír egy igazi alvilági gárdista, mint ahogyan a fanatikus honanya sem gyászolja fiát, aki elesett a harctéren.

Meg kell még jegyezni, hogyha a mocsár riong, akkor vihog a prostitúció is, ami nyilvánvaló, miután vadházasságban élnek. Ez azonban a legkevésbé sem bántja a Harmadik Köztársaság polgárságát, amely tudja már, hogy a bárca nem egyéniség, hanem balsors s így nem űzi máglyára az elcsetteket, mint egykor VIII. Károly, s vízbe sem dobálja őket, mint I. Ferenc. Sőt, éppen a legelőkelőbb osztály az igazán türelmes a nyilvános hölgyekkel szemben, mert ez osztály részére feledhetetlen emlék, hogy annakidején, a forradalmi törvényszék nyílt ülésén, egy szajha kiáltotta oda a bírák felé: „Eljen a királynő!“ Mivel ily erényre még a csillagkeresztés dámák sem voltak képesek, a legalja réteg hervadhatatlan babérokot szerzett a legfelsőbb réteg előtt s így jogosult lett arra, hogy időnként, amikor teheti, most pedig már-már teheti, belopja magát a közéletbe.

Egyebekben Páris, ez efemer jelenségeken túl, olyan, amilyennek mindenki ismeri: szellemes, könyvekben, képekben és szobrokban gazdag, érdeklődő, finom ízlésű, választékos. Altalában külön, mint a többi. Ugyancsak Maxime de Campnál olvasható, hogy egy Lacenaire nevű fegyháztölteléket, akinek szép kézírása volt, két közepesen neves drámaíró megbízott egy szinjátélc: lemásolásával. A vén bűnöző, noha éhenhalóban volt, 24 óra multán visszaadta a darabot:

— Oly ostoba, hogy nem méltó a kalligrafiámra! — mondotta.

Ezt a műveltséget és ingyencséget, amit csak a környezet adományozhat, a többi európai metropolisok sohasem fogják utolérni.

Ezért azután, bármily sötétek legyenek most napjai, Páris mindig a Fény Városa marad.

¹ R. B. M o v a t: Quinze années de politique française. — ² M. C a c h i n: Les légons de 1914. — ³ P é t a i n beszéde a tart. tisztek július 22-i kongresszusán. — ⁴ D u c h è n e szavai ugyancsak július 22-én a lyoni légyakaratok megkezdésekor. — ⁵ C a r l M e r t e n s: Krieg gegen Frankreich? — ⁶ L'Intransigeant, 1934. VII. 12. — ⁷ M o n d e, 1934. VII. 20. — ⁸ J e a n S i r o l: Les problèmes français du blé. — ⁹ 1933. I. 26-i, VII. 10-i és XII. 28-i törvények. — ¹⁰ G. D o v i m e: Fin du producteur français.

M A I F R A N C I A K Ö L T Ö K

Fordította: KORVIN SANDOR (Kolozsvár)

LOUIS ARAGON: A GYÖNGYHALÁSZOK DALA

*Hogy táplálhassuk messzi véreinket,
mi boldog mélyek halásza
iszapba fúrjuk felmart kezeinket,
míg szánkából mellünk tépett hangja ri,
és ontjuk tudónk felfakadt virágát
s a gyöngygyakéket vérző drágát
tábatok elé... bibort, sárgát,
óh Európa démonai!*

*Bús koralllok és mohák mentén testiünk
bá'nák üzik villámgyorsan úszva.
Örvénylő vizek fogságába estiünk,
bús gyöngyhalász a tengerek koldúsa.
Hajcsárok szíja kerget ezer bajban,
Madarak csapjanak reájok sűrű rajban,
csőrüknek és villó pengéknek majdan
édes leszen a gyöngy-kufárok húsa.*

*Dokkmunkások, küzködő testvérek
mesélték fenn a révi kalmároknál,
(hol gyöngyért peregnék a hitvány bérek
míg mérlegük fölött a sóhajunk száll),
hogy már tizennégy éve mult
annak, hogy keleten borult
egek alatt egy világ hullt
porba, a nép felfénylő ostromában.*

*Bárkákra hát, induljunk el
testvérkezét kérni a népnek,
ki igaz útra vezérel,
amelyre mind a bátrak lépnek.
Pörék vagyunk. Fogytán a bériünk.
Mi mégis semmi mást nem kérünk,
te puszták fia, nagy testvériünk,
mint kelő csillagát a népnek!*

TRISTAN RÉMY: UCCAI KÉP

Amikor karfiollal, vagy újgyümölcszel
teli kocsiját tolta,
az ember nem tudhatta,
hogy a kerék-e, vagy mankója
csikordul.

Mikor a padra telepedett,
az ember nem tudhatta,
hogy nyűtt nadrága, mely térde
feljószlott csikjain át testét mutogatta
vajjon a szövet bodor szálaiból láttatja-e,
vagy combja sötét szőre
kandikál.

Amikor saját magán foldozta rongy ruháját,
az ember nem tudhatta,
hogy nem helyenként kilátszó teste
sebjorradásai-e azok,
amiken öltöget.

S amikor felváltva kínált
vöröshagymát vagy krizantémot
csokorban persze és husz apró sou-ért,
az ember nem tudhatta,
hogy nem az ő eleven húsa-e
és festett daróc-nadrágja
bolyhaival és teste szőreivel
és mankója s kocsija kerekestül az,
míg husz rongy sou-ért kínálgat, —
mert mindez együtt többet nem is ér.

TRISTAN RÉMY: VIOLASZINŰ BOR

— Látod a violaszínű bort,
aranylón pezsg a sárga lámpafényben, —
mint különös virágkehely oly mélytűzű ez a pohár.

A két ember egymás szemébe tekint
s mindkettejük szemében ugyanaz a kép ül —
Egy csomag dohány csupán, mi elválasztja őket.
Egy csomag dohány csupán, mi összehozta őket.
Előttük álmom s füst elszálló csikja leng.
A liter bor közöttük, mintha tornyuk volna,
asztalközepén két pohár között.
Boros torony körül az apró házak.

Itt jönnek össze. Jól esik.
És beszélhet az ember.
Azaz, hogy ők aligha váltanak szót.
Barátok közt fölösleges.
Ők értik egymást már a találkozás

s a töltögetés módján, csöndben, mélyen.
Két kéz találkozik. Két pohár összekoccan —
Beszélni? — azoknak való, kik nincs mit mondjanak.

— Öregem, kérek még egy jó literrel,
csillogó habja csupa gyönggyel pezsdül.
A földed ez. S az enyém. Élet
és édes levegő ez, mi mezőnkön szálldos.
Drága bor, mely gyöngyszemeket perget.

FRANCIS ANDRÉ: ISMEREK EGY FÖLDMŰVEST...

Ismerek egy földművest, ki barnakehlű földjét
szántogatva néha messze gondol,
testvérnépekre, életük sorára.
Ismerek egy földművest, ki néha messze gondol.
Ismerek egy deresedő bányászt, derék öreg bajtárs,
ki mint a búsa állat küzködik vermében, —
s az este jöttével fejét kezébe hajtja,
úgy kutat valami távol rezgő fénysugár után.
Ismerek egy munkást, aki messze gondol.

Ismerek egy matrózt lenn az Óceánon,
ki mélyen lélekző vizek fölébe hajlik.
Ismerek egy csavargót a világ útjain
s egy katonát, ki dobogó sorokban marso'.
Sok testvéremet ismerem, ki messze gondol.

E távolokban fogannak eszméik
és bármily nagyok a földek s tengerek,
azok csak egyre szállnak, visszatérnek
és találkoznak mind a nagyvilágban.
Igy lengenek ők egymáshoz hasonlók,
éber lélekkel szállnak nyughatatlan
s a nagyvilág sugárzó végtelenjén
egybefogják testvér-szíveinket.

CHARLES ROCHAT-CENISE: LIÉVIN

A város köddel övezi magát.
Egy idevetődött ittas idegen
lengyel megölte éjjel asszonyát.
A havas föld agyaggal, hidegen
holttetemeket ölel át.

Hó borította el a tájat.
Mint valami tünycs szibériai város
olyan vagy utambakerült fáradt
Liévin, idegen és homályos
zúgjaiddal, honnan varázsod árad.

„Köszönöm, biztos úr, tudom.“
 A határátlépés tilos. Vesztegzár ...
 Aomszerűn emelem fel karom,
 az egész fehér Liévin-i határ
 holnapra föld lesz és korom.

Szállóm fölött jajongva zúg a szél.
 Fáradt agyam borús álmokat sző.
 A széles csipezű szolgáló jár-kél,
 dúsnedvű földek hajadona ő,
 hol farkasüvöltést röpít a tél.

Alom! mi írva áll sötét lapodra:
 vihar kell ide, semmi más,
 az inség hajmeresztő sodra,
 háború, sztrájkok, lázongás,
 hogy útrakelj a „nagy riportra“.

Forrongás a bányavidéken! —
 a hír nehéz szívembe kap.
 E vén, derűtlen Északon
 megindulunk mi is egy nap!...

LUCIEN JAQUES: A VIZBEFULT

A vízbefult, ki itt pihen a part mohái közt
 és nincs már testén semmi emberi,
 egyetlen ép kezén kívül,
 amelyen aranygyűrű csillog babonásan, —
 ki iránt szívelekben csak düh és undor él,
 akár' egy ocsmány állat hullájával szemben,
 amért az ellenség zubbonyát viseli
 mégis csak ember volt ő — ember —
 egészen ifjú,
 kit napfény, kenyér s szerelem éltetett.

Lehet, hogy otthon él valahol gyöngéd anyja,
 menyasszonya, vagy gyermeke talán,
 kit szeretett és aki szereti.

Óh gondold el, hogy' haldokolhatott
 sebeivel az éj dermesztő sötétjében,
 a hideg és mély folyó fölé borúlva, —
 hogy legalább gondolatod legyen a szemfedője

(Troyes, 1914 november)

HENDRIK DE MAN

(A reformizmus ismeretelmélete és szociológiája)

Írta: SÁNDOR PÁL (Budapest)

A háború előtti reformizmus, vegyük akár Bernsteint, akár Kautskyt vagy az ausztromarxistákat, lényegét tekintve negáció volt: a marxi tételek tagadása, a marxi törvényszerűségek átértékelése az új viszonyokra alkalmazás gesztusában. S ha történetek is próbálkozások a tagadások nyomán támadt ür betöltésére (neokantiánizmus, machizmus), azok csupán állítások, idegen szférában mozgó ellenelméletek, a negáció ellenpólusai: pozíciók voltak, nem pedig a negáció negációja. A kívülről jött teoriák (ismeretelmélet, etika) nem oldódhattak fel a marxizmusban, hanem vagy megsemmisítettek vagy megsemmisültek. S így kitűnt, hogy a megspékelt marxizmus nem arra való, mint a marxizmus, hogy szintézissé válván magasabbfokú tézisként ismét újabb egységet alkosson önmaga negációjával, a valósággal, azaz hogy mint „a munkásosztály alapvető érdekeinek tudományos formulázása“, ezekért az érdekekért folyó harc konkrét fegyverévé konstituálódjék, — hanem azért, hogy a reformista gyakorlat elméleti igazolásául szolgáljon. A dialektikus kölcsönhatás folyamatával szemben, amit a marxizmus tartalmaz, a reformizmusban az elmélet és gyakorlat parallel futnak egymás mellett, illetve az elmélet mindig egy fokkal hátrább és az egymás elérésének reménytelenségében lassanként az elmélet önmagában való, külön törvényszerűségekkel bíró „tudomány“ lesz, amely a valóság jelenségeit vizsgálja, leírja, összefoglalja, értékeli, de ő maga sohasem válik valósággá. Lehet-e ezen változtatni? Lehet-e a reformizmusban szintézis?

Hendrik de Man azt mondja, hogy igen.

A negációkról ő sem mond le: ő is hivatkozik azokra „az új tényekre, melyek egész más természetűek, mint azok, amelyekre a marxizmus gondolatrendszerét eredetileg felépítette“ (Zur Psychologie des Sozialismus, 12. o.), ő is visszautasítja az értékelmélet jelentőségét („Ritkán szült olyan koloszális tudományos hegy kisebb tudományos egeret, mint a marxi értékelméletet... Amit az bizonyít, azt már mindenki tudta.“ u. o. 102. o.) és amikor azt állítja, hogy „tisztán gazdasági értekeléssel a tökenyeréséhez nem lehet hozzáférni“ (103), ezzel utat nyit a szubjektív értékelméletnek, sőt visszaesik a primitív „becsapási“ nyereségelméletbe, csak azért, hogy Bernsteinhez méltóan kiküszöbölhesse a kizsákmányolás fogalmát. Szerinte ugyanis a „kizsákmányolás fogalma nem gazdasági, hanem szociáletikai“ (103) és a haszonrendszer jogszerűsége nem függ a kizsákmányolástól; e jogszerűség alapja kizárólag a „termékenység“ lehet, amennyiben de Man szerint gazdasági szempontból a kapitalizmus ellen egyedül a „pazarlás“ vádját lehet emelni (u. o.) Említi a mezőgazdaságot is, amelyben szerinte nem ismétlődtek az ipari jelenségek (117.) és állítja, hogy a proletáriátus növekvő pauperizálódása sem következett be, hiszen a „tapasztalat azóta gazdasági hatalomban és szociális érvényesülésben egy csaknem állandó növekedést mutat“ (u. o.) Csak merev fogalmakat tud elképzelni (78) s ezzel hadat üzen a dialektikának, hogy kétségbevonhassa, hogy a létből lehet ugrás a legyenbe (23) s ha már kiküszöbölte a dialektikát (51), akkor nem kell különbséget tennie a dialektikus és mechanisztikus kauzalitás között; kauzalitás csak egy van, már pedig ha valamely jelenségcsoport egy-egy oksorozatot alkot, akkor a sor bármely tényéhez nyúl is a kutató, a sort fel kell hogy fedje (54). Nem szükségszerű tehát az oksort a gazdaság tényével kezdeni, végigvihető az bármely más pontnál fogva is (vallás, tudomány, stb.) és az eredmény mindig ugyanaz. A történelmi materializmus így a sok között csak egy szemlélet és a szemléletek közti választást a már előzőleg meglévő akaratiság és világerzés dönti el (52).

Ez az elmélet még alig megy az eddigi revizionizmusokon túl; inkább csak összefoglalja őket, egységbe hozza, magasabb fokra emeli. Megadja a neokantianizmusnak is, ami az övé: az ismeretelméleti probléma szubjektívvé tételével (51), Machnak: problémák álproblémákká, fölöslegessé váló deklarációjával (52) és hogy könnyebben érjen célhoz: a termelési viszonyokat a technikával azonosítja (51), a kauzalitást mechanizmussá, a dialektikát skolasztikává, fogalmi konstrukcióvá alakítja át.

Ilyen előkészületek után fog hozzá, — nem hogy „kiegészítse“, „tökéletesítse“ a marxizmust, hanem hogy „legyőzve turaladja“ („Überwindung“, 4. o.) A „legyőzés“ nála igen egyszerű: nem Marxszal vitatkozik, nem Marx tudományos tételeit cáfolja, hanem a marxizmust támadja, a marxizmusról igyekszik kimutatni, hogy tévedés (148)... Marx elmélete — mondja — helyes, „az egész gondolati strukturát, mely által Marx az „ideológiai felülépítményt“ a „gazdasági alapépítményből“, a „társadalmi gondolkozást“ a „társadalmi létből“ levezeti, nyugodtan elfogadhatjuk, úgy amint van. Nincs megcáfolva“ (128), — és mégis elveti és pedig azért, mert „nem érdekel többé bennünket, mivel mi éppen az embernek a technikától és a gazdaságtól való függésétől szeretnénk szabadulni“ (u. o.) Marx tanítása tehát az emberiség számára — rossz emlék, akár igaza van, akár nincs, felejtjük el, semmi közünk már hozzá, kellemetlen és unalmas. Marad ezzel szemben a marxizmus, amely nem azonos Marx tanításaival. „Marxizmusnak azt nevezem — írja, — ami Marxból a munkásmozgalomban eleven: az érzelmi értékeléseket, a szociális akaratképzeteket, az akciómódszereket, az alapelveket és programokat, amelyek az ő tanításainak hatására vezethetők vissza. Nem a halott Marxról, hanem az eleven szocializmusról van szó“ (5). Egyszóval a marxizmus az, „amit a munkásmozgalom mint érzelmi és akaratirányok összessége a marxizmus gondolatrendszeréből csinált“ (146). Hogy ebben az értelemben értett marxizmus nem tudomány, hanem legfeljebb csak valamely tudománynak a nyersanyaga, a kutatás és rendszerzés tárgya, az még keresztülhidalható lenne: legfeljebb avval a már említett antimaterialista módszerrel, amely nem az alapépítményből indul ki, hogy a felülépítményt megértse, hanem fordítva, mechanisztikus oksorozatot tételezve fel immanensen a történelmi eseményekben. A baj a de Man-i gondolkodás számára ott kezdődik, hogy ez a „marxizmus“ is kétféle: vulgármarxizmus és nemes marxizmus. Az egyik „eleven tévedés“, a másik „halott igazság“ (148). Halott igazság nem cáfolnivaló, — annál inkább a másik, amely „az egyetlen tömegmozgalom, amelyben a marxizmus mint hit tovább él... ez minden életrevaló magot, amelyet Marx a lelkekben elhintett, gyümölcsévé érlelt“ (149). S itt adódik a végzetes baj: hirtől kimutatni, hogy tévedés. De Man úgy gondolja, hogy ennek a kimutatása nem logikai feladat nem cáfolatkomplexum utasíthatja vissza ezt a „hitet“, ezt a „vallást“, hiszen, akár „vallás“, akár egy társadalomgazdasági rendszer, de valóság, amelyet nem cáfolni, hanem legfeljebb csak megsemmisíteni és helyébe új „vallást“ vagy társadalomgazdasági rendszert állítani lehet. Szerencsére az ifjúság, melynek „munkaprogramjává“ szeretné tenni könyvét (7), valóban „kevésbé egy új gazdasági elméletet akar, a történelemszemlélet új módszerét, mint inkább új világnézetet, új vallást“ (14).

Miben áll ennek a „Jungszocializmus“-nak a munkaprogramja?

A cél világos: a vulgármarxizmusnak nevezett mozgalom diszkreditálása, hiveinek „betegekké“ deklarálása, vagy hogy a de Man-i hasonlatnál maradjunk, az érlelt gyümölcsök megrothasztása, megsemmisítése. Következézetesen osztályharcosnak lenni ugyanis de Man szerint beteges szublimáció (186), valóságos „perverzitás“ (Intellektuellen und Sozialismus, 30. o.) A szocializmus megvalósulása nem gazdasági kényszertörvények automatikus beteljesülésétől, hanem a szocialista emberképzéstől várható (189), ámbár nem is ez a legfontosabb. A társadalom nem a „betegek“ számára épül, hanem a nor-

mális, az átlagember számára, — ez pedig nem más mint a Spiesser, a nyárs-polgár (Intell. u. Soz. 26. o.), aki nem azért nem érzi jól magát a kapitalizmusban, mert az értéktöbbletet elvonják tőle (hiszen „joggal lehet mondani, hogy a mai átlagmunkás olyan kényelemben él, amelyről XIV. Lajos még csak nem is álmodott“ 178), hanem azért, mert a mechanizált, racionalizált munkával elveszik tőle a munka örömét. Az igazi cél nem a szocializmus, hanem a szükségletek harmónikus kielégítése, a „személyes boldogság“ (188) és de Man-nál sehol sem következik, hogy ez csak a szocialista társadalomban érhető el, tehát ezért kell erre törekedni; ellenkezőleg, szerinte a „hivatási méltóság... munkabüszkeség és munkaöröm“ lényegesebb kitevői a harmónikus kielégülésnek, mint a szocializmus, a „bizonytalan jövő“, amelyért nem szabad „elrabolni a biztos jelen-boldogságnak egy darabját“ sem (188).

Tehát: nem a szocialista társadalom megvalósításáról van szó, nem egy olyan társadalomról, amely megszünteti az osztályokat és a termelőeszközök-höz való viszonyt mindenki számára egyformává teszi, tekintet nélkül arra, hogy az ehhez a társadalomhoz vezető uton, az ehhez szükséges eszközök igénybevétele folytán milyen sors éri az egyest. A törekvés nem a szocializmusra, hanem a boldogságra irányul, az egyén közvetlen boldogságára. S így a feladat valóban „praktikus-ethikai“ (275) és a probléma legfeljebb abban volna adva, hogy ennek a boldogságnak hedonisztikusnak vagy eudemonisztikusnak kellene-e lennie. Messzi vezetne annak taglalása, hogy az ethikai alapelvek is történelmileg-társadalmilag meghatározottak és hogy az osztályharc mai stádiumában akár hedonisztikus, akár eudemonisztikus alapelv a polgárság oldalára állítja vallóját, — messzi vezetne és mégis de Man-nal szemben kevés lenne. Mert annak, hogy de Man ezt a problémát ethikai sikra állítja szociológiai helyett, fontos oka van. Csak így juthat el elsődleges céljához, hogy a kapitalizmusból kivezető törekvések középpontjába az osztály helyett az egyént állítsa s ezzel eljusson a történelmi materializmus elvezetésével a maga pszichológiai módszerének igénybevételéhez. De Man a pszichológiát mindenek fölé helyezi (vallja Spenglerrel, hogy a természettudományok 19. századára a 20. a pszichológia százada következik, (34), amely megmagyarázza — a marxizmust is (274). A marxizmus ebből a szempontból csupán hypothezis (72), „tudományos formában jelentkező vágyképzet“ (275), csak azért, hogy a szocializmus megvalósulása mint történelmi szükségszerűség jelenhessék meg a hívő előtt (u. o.) A marxi fogalmak csak az egyén érzelmi és akarati, pszichológiai funkcióinak termékei. „A munkásság azért van társadalmilag hátrányban, mert társadalmilag hátrányban levőnek érzi magát“ (207). „A burzsoázia manapság azért a felső osztály, mert mindenki burzsoá szeretne lenni“ (209). Azaz a burzsoázia nem azért az uralkodó osztály, mert monopolizálja a termelőeszközöket, hanem mert életvitele révén ideálja tud lenni a többi társadalmi osztályoknak (u. o.)

A történelmi materializmus elvetése és a pszichológiai módszer alkalmazása így megváltoztatja a tudomány tárgyát is. „Az emberiség történelmében nincsenek gazdasági, kulturális, politikai tények, stb. Csak tények vannak, azaz egyes jelenségek, emberi cselekvések, amelyek magyarázatra várnak“ (55). Minthogy pedig a gondolkodás „a lelki életnek csak részfunkciója, amelynek célja és tartalma az akarat szolgálása“ (34) és az „emberi ismeretek nem merülnek ki a logikai gondolkodásban“ (u. o.), így de Man szerint ez az új pszichológiai kor „olyan világgépet igyekszik felépíteni, amely a fogalmi világ közvetett tapasztalata helyett az érzet és akarat reális világának közvetlen tapasztalatán nyugszik“ (u. o.) Ha kísért is ebben a machizmus, a de Man-i voluntarisztikus pszichológiával kiegészítve, — nem ez a fontos. Hanem az, hogy egy újabb lépés történik a reálitásoktól való visszavonulásban. De Man elveti tehát nemcsak a szociológia és ökonomia társadalmi valóságait, hanem a természettudomány „közvetett tapasztalati“ objektumait is. Nem ma-

rad számára más, mint az érzet és akarat szubjektív momentumai, melyek az egyénnek egy általános „beállítottságot” (19) adnak, melyek azután az egyes akaratirányok motivumaiul szolgálnak és a kor törekvéseit meghatározzák. E ponton két dolognál kell megállni. Az egyik az osztálytörekvések fogalmának a pótlása kortörekvésekkel, melyek bizonyos elméleteket előtérbe állítanak; ezáltal mondhatja csak de Man ugyanis azt, hogy a marxizmus ideje lejárt, következik a pszichológia. A „kor” elmúlik, alapbeállítottságok váltják fel egymást — és e változó korokkal mulnak el az elméletek is. Az osztályfogalomhoz való ragaszkodás azonban ezt a felfogást nem engedné érvényre jutni: a marxizmus a proletárosztály elmélete s amíg proletárosztály van — és ez van bármilyen változáson mennek is át az alapbeállítottságok, mindaddig, amíg kapitalista társadalom van — addig van marxizmus is, addig érvényre bírnak a marxi tételek is. Erzi de Man a munkásmozgalom emez „alapbeállítottságát” is és ezért igyekszik ezt az „alapbeállítottságot” nem mint a kapitalizmus negációját, hanem mint egyenes kitevőjét feltüntetni. Szerinte a szocializmusnak az osztályérdekből való keletkezésére vonatkozó marxi előfeltételek alkalmatlanoknak bizonyultak (hogy miért, azt sehol sem bizonyítja, ha csak avval nem hogy ezek a marxi előfeltételek — unalmasak) és „a kor irányának megfelelően a szocialista gondolatrendszerekben a materialista hypotheziseket egyre jobban kiszorítják a psycho-energetikai hypothezisek” (273). Maga a marxizmus csak egy periódusa a szocializmusnak, amely nem más, mint a „kapitalista termelési mód kísérőjelensége” (u. o.) E véletlen elszólásnak aligha mondható kijelentés végül is elárulja, hogy de Man a szocializmust a szociáldemokráciával azonosítja, amely valóban a kapitalizmusnak nem is annyira kísérőjelensége, mint inkább komponense. Ebből az „alapbeállítottságból” azután nyilvánvalóan következik, hogy a szocializmusban pszichológiai, érzelmi, sőt vallási komplexumot lát és tiltakozik az ökonomiai „beállítottság” ellen, amely a szocializmust mint konkrét társadalmi, termelői rendszert érti és a feladatot marxi kifejezéssel élve nem a megismerésben, hanem a megváltoztatásban tudja.

A pszichológiai út azonban tovább is vezet: ahhoz a másik dologhoz, amit röviden abban foglalhatnánk össze, hogy az említett „közvetlen tapasztalati” tudomány egyenesen a solipsizmusba visz, akár ismeretelméleti, akár etikai sikon is gondoljuk végig a problémát. Egy solipsista szociológia... minduntalan belelétközik de Man ebbe az önellentmondásba és hogy feloldja, éppen ő kényszerül gondolatkonstrukciókba, amivel pedig ő vádolja a marxizmust. Már a maga voluntarista felfogása is arra vall, hogy igyekszik áttörni a pszichológia falait, amelyeken belül csak az egyén lelki jelenségei férnek meg. Az akarat vinne át a te problémájához? Ez azonban csak idealista-metafizikai uton képzelhető és ebből sem lesz soha szociális (mert ha nem is egyed, de csak egyedek vannak). De Man tehát kénytelen megfordítani a dolgot: „az egyes ember, mint pszichológiai reagáló-cselekvő, pusztán fikció; mert minden pszichológiai viselkedés eredete által szociálisan feltételezett” (169); ennél fogva minden pszichológia számára, amely az ember viselkedését akarja kikutatni, a társadalom a primér” (u. o.) Az ellentmondás még kísért: a pszichológia feladata a jelenségek leírása. Csak az egyes egyén jelenségeit lehet leírni tudományosan; viszont az fikció, — tehát a jelenségekre vonatkozólag a valóság kérdése fel sem merülhet. A valóság a társadalom, azt viszont pszichológiailag nem lehet leírni. A jelenségek okainak kutatását, a marxi történelmi materializmust, a gazdaság-társadalmi elveti, hogy az egyeshez jusson, — de visszatér az egyestől a materializmustól megfosztott társadalmihoz s ezzel történt egy lényeges lépés: a társadalom átszellemítése. A második lépés: a feladat megoldása: mi az a minden egyesben közös, ami azután társadalmilag, közösségileg adottnak látszik? (A marxi paralelizmus nyilvánvaló: Marx az áruban keresi azt a közöst, amelyből az értékelmélet kifejthető

és társadalmiban, a munkában találja meg.) De Man a társadalommal szemben a természetihez jut el, — s mint később látni fogjuk, a történelmi materializmus ellenében a történelmi naturalizmusnak a kísérletével a fasiszta történelemszemlélet alapkövét rakja le, — az ösztön fogalmához. Az ösztön sajátos az egyén tulajdonsága, ugyanakkor azonban a „társadalmi fejlődés a maga összességében úgy önállóan előnyomuló szellemi ösztönökön, mint a szerzésre és munkamegtakarításra irányuló dologi-gazdasági ösztönökön nyugszik“ (51—52). S most már egészen szabad a tér. De Man nem is gondol arra, hogy ez az ösztönelmélet tiszta pleonazmus, hogy minden jelenség mögött felvenni mint okot egy ösztönt, tulajdonképpen nem mond mást, mint hogy $A = A$. De ennyi ellenvetést megér az az eredmény, hogy ilyen alapon mostmár leírhatók, analizálhatók, magyarázhatók, okadatolhatók az egyes ember lelki jelenségei, úgy, hogy azok objektív érvényre, szociális valóságra tarthassanak igényt. S ha az általános pszichológiai módszer azt eredményezte számára, hogy a proletariátus és szocializmus, amelyet Marx egyesített (133), megint kettévált, akkor a speciális ösztönelmélet megteremti a lehetőséget, hogy ne az egyén olvadjon fel az osztályban, hanem az osztály az egyénben. Az osztályharc így nem osztályok között folyik, hanem az egyéneken; a munkásban két lélek van: „egy kapitalista lélek“, amennyiben a munkás „akadályozott kapitalista“ és egy „szocialista lélek“, amely őt arra készíti, hogy egy új kulturáért harcoljon. (Intell. u. Soz. 24. o.) Hogy ebben a belső „osztályharcban“ melyik győz, az de Man szerint nem vezethető le a gazdasági helyzetből: a kapitalista elem győzelmét a kispolgárrá válás folyamatát lehet látni nemcsak de Man szűkebb hazájában Belgiumban, ahol a munkás helyzete a háború után javult, hanem Németországban is, ahol rosszabbodott. (I. m. 25. o.) A motivumok harcának kimenetele, amitől a szocializmus sorsa mint a munkásság feladata függ, alapjában véve az akarat kérdése (u. o.) A társadalmi jelenségek determinánsa tehát nem a gazdaság, hanem az akarat (u. o.), amely nem függ az osztályhelyzettől, az osztályérdektől. S ezzel az elválasztás teljes: a marxizmus nem szükségyszerű világnézete a proletariátusnak és a szocializmus nem az osztályérdekeken alapuló osztályharc eredménye. A szocializmus mint világnézet emancipálja magát de Man elméletében a proletariátus alól, — és ennek alapján állítja fel követelését a szociáldemokráciával szemben, hogy az „szabadítsa fel gondolatvilágát az osztályérdek kötelékéből és egyre inkább fejlődjék szellemi habitusában is munkáspárti mivoltából minden szociális és szabadgondolkodó érzületű ember pártjává, az összesség jólétének pártjává“ (Intell. u. Soz. 35). Hogy ez a követelés milyen konkrét formát öltött és hogy a szociáldemokráciát illetőleg tulajdonképpen nyitott ajtókat döngtetett, erre most részletesen ne térjünk ki. Ebben az összefüggésben csak arra kell rámutatni, hogy az az emancipálódási folyamat milyen elméleti, ideológiai formákat termel ki de Man filozófiájában hogy önmagát gyorsítsa és tudatosítsa. Elsősorban is eredetét illetőleg: mert de Man azt állítja, hogy a szocializmus elméletét nem a proletariátus, hanem polgári intellektuelek hozták létre (134) és a szocialista tanok nem a proletariátusnak az osztályhelyzetére való alkalmazkodási reakciója, hanem „művelt burzsoák és arisztokraták kontraer reakciója kulturkörnyezetük viszonyaira“ (135). Másodszor és ebből következőleg ezt a folyamatot de Man szerint ép'oly kevéssé lehet „az asztályérdek és osztályharc társadalmi kategóriák alapján megmagyarázni, mint egy Rembrandt-festmény szépségét a festék és vászon vegyi analiziséből“ (135). Sokkal nagyobb támadás van ebben elrejtve a marxizmus ellen, mint első pillanatra látszanék. Nem mond ez az állítás kevesebbet, mint azt, hogy az érdek és tudat dialektikus egysége nem teremődik meg a proletariátusban annak marxista osztályharcra által. Az érdek és tudat egysége a polgárság számára elérhetetlen vágy: a kapitalista termelőrendszer, a profitra való termelés, a verseny és az állandó tőkemozgás a

rentabilitás irányában, mindez lehetetlenné teszi a tőkés számára, hogy helyét a társadalmi termelés totális folyamatában világosan átlassa: osztályérdekébe ütközik ez a tudat. A proletariátusnál azonban éppen fordítva: a munkás a termelési menetben szubjekt és objekt egyszerre, a termelésben elfoglalt funkciójának a megismerése osztályérdeke s így a tudat és érdek összeesik, magasabb fokon egységet alkot s ezzel alapjául szolgál a szocializmusnak, amelyben az érdek az egyesek számára nem emel gondolatkorlátokat. Az „emberiség előtörténetének” lezárulásával, a „szabadság birodalmában” kezdődhetik tehát csak az igazi, konkrét eredményekre számottartó ismeretelmélet periódusa is. . .

De Man azonban mindezt kétségbevonja. Az ő elmélete szerint a szocializmus megteremtése nem a proleariátus mint konkrét társadalmi gazdasági osztály történelmi hivatása; a szocializmus megvalósítása szubjektív akaratok kérdése. A „szükségyszerűség törvényébe vetett hit csupán pszichológiai funkció, amely erősíti, szuggérálja az erre való akaratot” (117). Ennek az akaratnak igazi motorja az „érvényesülési ösztön” (76), tárgyá sohasem általános fogalom, mint szocializmus, hanem mindig „dologi egyes valóság” (80). Az egyes akaratok nagy tumultusában „mozgalmat” csak a szemlélő lát, az valójában nincs (u. o.), aminthogy ilyen polarítások: kapitalizmus-szocializmus, burzsoázia-proletariátus, stb. szintén nincsenek. „A történelmi valóságban egyáltalán nincsenek ilyen ellentétek. Az ellentétek itt emberi akaratirányok konfliktusai harcának formájában lépnek fel, amikor is mindig bizonyos objektumokról van szó” (80). Másszóval osztályérdek nincs, osztályellentét nincs, csupán egyes akaratok vannak, melyek legfeljebb közös tárgyra (béremelés, parlamenti mandátumok, stb., — de Man példái) irányulnak, amelyek összessége azonban sohasem eredményezhet szocializmust, mert hiszen „kapitalizmus és szocializmus között sem áll fenn kategórikus ellentét”, „ezt legfeljebb utólag lehet belegondolni” (82). Ez a reformizmus ismeretelmélete.

Az akaratok iránya „ha a kapitalizmus ellen fordul”, de Man szerint nem a kapitalizmus ellen fordul. Először is, mert „gazdasági forma önmagában véve se nem rossz, se nem jó” (83), — másodszor pedig mert kapitalizmus an sich nincs. Az akaratok iránya tehát csak bizonyos szociális és politikai jelenségek ellen irányul, melyeket lehetne a kapitalizmus kíséreléseinek nevezni, mint pl. a munkások pauperizálódása, demokráciában való hiány, az államok militarizálódása stb. (83). Ugyanezt a gondolatot a magyarországi szociáldemokrácia így fejezi ki: ő csak a kapitalizmus „kinövései” ellen harcol. A lényege az elméletnek: értelmetlenné deklarálni egy nemlétező, a kapitalizmus elleni harcot, az akaratirányok csak a konkrét részek, de ne az egész, a kapitalista termelőrend ellen forduljanak. A termelési formában, akár szocializmus, akár kapitalizmus névvel jelöli a történelmet, mindig a benne rejtkező társadalmi, történelmi, politikai tartalmat illetheti értéktelenség és befolyásolhat akaratirányokat. . . Ez a reformizmus szociológiája.

S ha nincsenek kategórikus osztályellentétek, nincsen kategórikus ellentét tőke és munka, bér és haszon között sem. „A profit: vállalkozói bér, az üzemvezető vagy szellemi alkotó teljesítményeinek ellenértéke, prémium a rizikóért, ösztönző a termelési terület kiterjesztésére, a termelési eszközök tökéletesítésére” (103). S ezzel pontosan elérkeztünk a fasizmushoz, bizonyosságul annak, hogy a következetes marxizmus útjáról való letérés egyenesen a fasizmusba vezet. És de Man odajut nemcsak így közvetve: hanem abban is, hogy „a lelki jelenségek és a biológiai világtörténet között” teremt szoros kapcsolatot (37), s ezzel a már említett történelmi naturalizmust, a fasizsta történelemszemléletet konstituálja; azzal is, hogy a Führer-ideált képezi ki (Intell. u. Soz. 8. o.) és az intellektuelnek adja a termelés, társadalmi irányítás, alkotás iniciatíváját (u. o. 24.), hogy a tőke és munka ellentétét behelyettesíti a „fizikai-kivitelező” és a „szellemi-vezető” munka közötti különb-

séggel (u. o. 8.) Azzal is, hogy „érzésszocializmust“ (u. o. 31) hirdet és munkásszocializmussal szemben intellektuellszocializmust (34), ami egyértelmű a kispolgári tömegbázis teremtéssel, amelynek eszközeit, a munkásba kispolgári ambíciókat ültetéssel, az uralkodó osztály életnivó, életforma és élettartalom elérésének kilátásba helyezésével (209) céljá avatja és őt magát eltéríti az osztályharc utjától. Avval is, hogy szerinte az elmélet nem más, mint agitációs eszköz, nem az elmélet belső igazságáról, törvényszerűségek felfedezéséről, új módszer megalapozásáról van szó, hanem arról, hogy mennyibe tud hatni (147), amivel egyenesen a hitleri demagógia szociológiai igazolását kísérel meg. Avval is, hogy állítja: az osztálynak nevezett közösség nem bizonyos embercsoportoknak a termelőeszközökhöz való azonos viszonya, hanem az „közös társadalmi sorsból született közös akaratrányon nyugszik s így a marxizmus elveszti igényét arra, hogy egyedül az osztály fogalmára építse a társadalmi képét. Mert akkor éppen olyan sok jellemképző közösség vagy szociális csoport van, mint amennyi közös akaratránnyal, amelyeket közös sorsra lehet visszavezetni. Akkor a társadalmi környezet formulájában, amire az emberek reagálnak, az osztály fogalma mellett mint teljes jogú elemek még más sorsközösségek mint hivatás, nemzetihitsorsosság, stb. is felléphetnek“ (105), amivel viszont a „Klassenkampf“-fal szemben a fasiszta „Rassenkampf“-ot és az állam hivatásszervezeti felépítését igazolja. S végül, de nem utolsósorban, avval, hogy a marxi osztályöntudatos, osztályá szerveződött proletáriátus helyébe, mint a történelem hordozóját a kispolgári ösztönhajtotta állati hordát teszi, amely nem világos tudatban, hanem érzelmi és akaratú lendületekben, nem társadalmian, hanem naturálishan, lelkesen-vakon megy a főkolompos, a Vezér után: „A tulajdon el fog veszni, az alkotmánysszövegek megújulnak, a bajonettek berozsdásodnak, de marad a hordaállat szüksége, hogy egy lehetőleg szép, lehetőleg csillogó, lehetőleg saját mintaképét ábrázoló hordavezetőre felpillantasson“ (213).

A N Y A S Á G

Írta: MĒLIUSZ N. JÓZSEF (Kolozsvár)

AMIKOR ESTE LESZ

*és munkádból hazavánszorogtál
és mosdottál és ettél
és megigazitottad vánkosod,
amelyre lehajtod fejed,
megjön az ember is.
Eszik, — azután lefekszik
melléd. Fáradt ő is és
mellédre nyugtatja kezét.
A keze mindég forróbb lesz
és egyszer csak
hiába szabadkozol, tiltakozol,
hogy fáradt vagy, ványadt,
s gyengéden hiába taszítod el,
magához von
és két acélkarja leszorit,
és te már engeded,
hiszen ő a te embered,
a társad s te vagy az asszonya
és szeret és te szereted...*

ÉS ESTÉNKÉNT UJRA

s mindig újra, fáradtan
és agyonhajszoltan is,
egymásra lettek, míg
egyszer megszólalsz:
„Ma ne érints. Én teherbe estem.“
Dermedten, tágranyílt szemekkel
virrasztják át az éjszakát,
a gond feketén festi fel
elétek árnyékát.

AZ ORVOSNÁL

fehér falak riasztanak
és fénylő szerszámok és vattahegyek,
s a szerszámok közt ollók, kések, fogók, tágitók.
Verő szíved ereidben szerte fut.
Veríték hidege veri ki homlokod.
Míg vetkezel, míg lefekszel
a pénzt tartod és szorongatod.
— mit szégyenkezve kölcsönöztél —
hogyan fizessél, ha feleszmélsz
és elvették a gyermeked.
Lehunyor a szemedet.
Az orvos biztos kezeit
ott érzed a testeden.
Azután a műszerek...
Testedben élő, maró vájkálás,
felszisszensz, de hiába...
Meredten tartod magadat:
az életért megy itt a harc,
s a gyermekért, akit megölnék...

ÉS AMIKOR UJRA ESTE LESZ,

s te már három hete
tul vagy minden veszedelmen,
történ, ványadtan nyúlsz el
szürkülő vánkosok között,
(nem volt, aki mosson)
ébren, még hajnalban is,
hallod, hogy sóhajtoz,
érzed hogyan forgolódik
fekhelyén az ember.
Te kellesz neki.
És nem lehet, mert nem heggedt
be még a seb,
amelyből életednek élő részét
vette el az orvosod.
Fáj mindened...
— és te mégis sajnálsz az embered,
és magadhoz vonod,
(amikor kint már fölhasadt a nap)
s nyelved harapva tűröd el...

Hisz kitartott
 annyi kínon, bajon át,
 nyomorban, fájdalomban teveled,
 jó ember és a bajban társ,
 és szeretl és te szeretted.

JÓJJ HOZZÁM

szólsz egy vasárnap délelőtt,
 amikor áll üzem és iroda.
 Jőjj hozzám,
 oly jó, hogy három hónapja már
 úgy nyugodtak vagyunk
 és nem történt semmi bajunk.
 Oly' jó ez a szabad délelőtt
 — és ásitasz és nyújtózol —
 jőjj hozzám most,
 jó itt és úgy sincs semmi más,
 csak az, hogy szeretsz,
 hogy szeretjük egymást.
 És embered hozzád jön,
 mert a szegénységben
 úgy sincs más öröm,
 mint ez a perc,
 ez a jóság,
 amivel szeretitek egymást.

HETEDIK HÓNAPJA MÁR

hogy nyomja szívedet a gyermek.
 Magadat alig vonszolod,
 fődrehúz a teher.
 Pihenned nem lehet,
 nem lehet borulnod
 ágyra, kerevetre.
 Dolgoznod kell:
 a születendő gyermekért!

ÜLSZ ÖLBETETT KEZEKKEL

és vesed csupasz asztalod, hogy terüljön,
 — de nem terül.
 Asztalodra nem kerül se tej, se kenyér.
 Őt uccával arrébb pedig
 most hordják le a cselédek a roskadt asztalokról
 az ételt
 és a moslékba hányják,
 kutyanak vetik oda mindazt, mi megmaradt:
 egy egész lakomát.
 Ülsz.
 Zülált hajad arcodba csüng
 és szemed csupasz asztalodra réved.
 Embered se hoz ma vacsorát
 és szád szögletén elmélyül a ránc.
 Este van ...
 A gyermek megmozdult szíved alatt.

NE ÜLJ ÖLBETETT KEZEKKEL!

Holnap egy emberrel több lesz e földön.
 Egy proletárral lesz több:
 megszüled a gyermeked.
 Ne ülj ölbetett kezekkel!
 Nézd: Frisco felhőberontó gyárkéményeit,
 Amsterdam falait szélvész rázza e pillanatban
 és szélvész borzolja a Balkán búzamezőit
 és Chilében is megmozdult a föld
 és Azsiában is.
 Nézd:
 minden nappal új viharok szabadulnak el!
 Te viharfelhők alatt szüled meg gyermeked!
 Ne ülj többet ölbetett kezekkel!

IME KIBORITOTTAD MAGADBÓL

véredben megfürösztve, világra szülted gyermeked.
 Ott vinnogy,
 kisdéd teste
 ott piroslék remegő kezeid között:
 ebből lesz az ember.
 Szemed lázas és mély tüzeiben fájdalom ég.
 Két orcád csontjai fényesen kiemelkednek
 s bordáidon melled szikkadtan omlik alá.
 Hiába lettél anya:
 nincs tejed, hogy tápláld gyermeked.
 Kiáltás hát!
 Csak kiáltás! Hosszan sikoltás!
 Mert a szegények közt akad jó szomszéd,
 ki megszán s utolsó kortyát is odaadja.
 Itasd csak gyermeked
 a szomszéd sovány, híg tejevel, itasd!
 mert öbelőle,
 e kis visító vörös testből lesz az ember.
 Ember,
 szerszámmal, fegyverrel kezében,
 a fölkelő csillagért küzdő harcos öbelőle lesz,
 gyermekedből
 aki ott vinnogy,
 akinek kisdéd teste
 ott piroslék
 éhségtől, láztól remegő kezeid között.

SZIKKADT MELLED ODATARTOD

a már fogatvető szájhoz.
 Már véred csorog belőle:
 szegénység véréen táplálsz gyermeked.
 Anyja csecset így véresre rágva nő,
 véredtől erősödnek gyenge csontjai
 s lesz belőle lassan
 ember,
 öntudatra érő dolgozó.

EGYSZER MAJD

ott állsz az esztergapad mellett,
egy sorban a férfiakkal,
kezed alatt acél görbül, hogy szikrák csattannak
belsőle szerte.

Ott ülsz majd a traktor kormányánál
és a horizont alól határnélküli közös búzamezők
ömlönek feléd

és te nevetve nézel fel a napba:

szabad vagy,
végre ember.

És gyermeked, társnőd gyermekeivel együtt,
kacagva futkorász a napos pázsiton,
amíg te dolgozol
és embered

fegyverrel kezében poroszkál
a végeken,

hogy az utolsó rablók elől
megvédje a csillagot, amely
nevető gyermekek számára támadott föl
annyi borzalom közt véresen.

A PSZICHOANALIZIS ÉRTELME ÉS ÉRTÉKE

(Dialektikus materializmus és pszichoanalízis. III.)

Irta: JESZENSZKY ERIK (Budapest)

Freud az ösztönös lelki jelenségek területén két alapösztönt különböztetett meg eredetileg: az önfentartási ösztönt, tehát az anyagi szükségletek kielégítésére irányuló ösztönt és a nemi ösztönt, és legáltalában elvileg, nem vonja kétségbe, hogy az előbbi erősebb az utóbbinál. Később azonban — mint előző dolgozatainkban láttuk, kellő alap nélkül — visszavezette az önfentartási ösztönt is a nemi ösztönre és ekkor már a nemi ösztönrel, melynek alája vonta az önfentartási ösztönt, a rombolási (halál-)ösztönt állította szembe mint másik alapösztönt. Mármint magának a rombolási ösztönnek, mint alapvető ösztönnek a feltevése is önkényes. A mi szempontunkból azonban az a legfontosabb ebben az összefüggésben, hogy most már a nemi ösztön központi helyet kapott az ösztönéletben az anyagi szükségletek rovására is. S ennek megfelelően a pszichoanalízis tényleg tulajdonképpen a nemi ösztönből indul ki a lelki jelenségek megmagyarázásánál. És a nemi ösztön kiemelésével nemcsak az anyagi szükségleteket szorítja háttérbe, hanem az emberi cselekvés egyéb, az alapösztönökön alapuló ösztönös hajtóerőit is elhanyagolja s ezáltal megengedhetetlenül leegyszerűsíti az ösztönélet elméleti képét. Így azután a pszichoanalízis ösztönelmélete tényleg beleütközik a történeti materializmus azon egyénlélektani alaptételébe, amely az anyagi szükségletek döntő fontosságát hangsúlyozza és ugyanakkor elzárja az utat az ösztönéletnek a nemi ösztöntől különböző megnyilvánulásai előtt az egyénlélektani levezetések mindenképpen korlátolt társadalmi területén is.

Visszont az ösztönös és a tudatos összefüggéseiben a pszichoanalízis a valóságosnál jóval nagyobb jelentőséget tulajdonít az előb-

binék az utóbbi rovására az emberi cselekvés meghatározásának a területén. A pszichoanalitikus felfogás szerint „az emberek történetüket csak oly bábok módjára csinálják, amelyek vakon engedelmeskednek a bennök tomboló ösztönös erők játékanak.” (I. Sapir, Unt. d. Bann. d. Marx. IV. 1. 134.) A pszichoanalízisnek ez a felfogása pedig szembehelyezkedik a történeti materializmus egyénélektanának azzal a másik alaptételével, amely — mint láttuk, megfelelő társadalmi korlátok figyelembevételével — a tapasztalatokon alapuló tudatos, belátó cselekvés jelentőségét hangsúlyozza a cselekvés ösztönös hajtóerőivel szemben.

Es a lelki jelenségek értékelésében a tudatosnak ez a lebecsülése az ösztönössel szemben egyben a szociális elem lebecsülését is jelenti a biopszichikaival szemben. Minthogy a szociális tényezőknek a lelki tartalmakat meghatározó befolyása a tudaton át érvényesül, ezért minél kisebbnek tekintjük a tudatos erejét az ösztönössel szemben az emberi cselekvés meghatározásánál, annál kevesebbre kell értékelnünk a szociális erejét is a biopszichikaival szemben ezen a területen. De ennek megfelelően a társadalmi jelenségek meghatározásánál is le kell becslnünk a szociális erejét a biopszichikaival szemben. Tényleg a pszichoanalízis társadalmi felfogásában két irányban is kifejezésre jut az ösztönös tulbecsülése és a tudatos lebecsülése folytán a biopszichikai lelki elemek túlnhangsúlyozása a szociális lelki elemekkel szemben. Először a lelki elemek szociális meghatározottságának teljes elhanyagolásában. Ezen a vonalon a pszichoanalízis a társadalmi befolyásokra való tekintet nélkül magyaráz társadalmi jelenségeket változatlan biopszichikai erőkből, amelyek pedig a valóságban csupán állandó formát szolgáltatnak változó szociális tartalmak számára. Másodsorban, hogy a pszichoanalízis, ha figyelembe is vesz társadalmi befolyásokat, nem a történetileg változó társadalmi formák változó befolyására fordítja figyelmét, hanem egy képzelt történetfeletti *változatlan társadalom* befolyására, amelyet tévesen elsősorban a változatlan *családi* befolyással azonosít. Így ezen a vonalon változatlan társadalmi befolyásokat állít szembe változatlan biopszichikai erőkkel, amelyek így itt sem csak formák változó szociális tartalmak felvételére, hanem egyenrangú ellentétjei a szociális erőknek a társadalmi jelenségek meghatározásánál. És ennél fogva, a *változó* társadalmi tényező kiküszöbölésével, mindkét vonalon elzárja maga előtt az utat, amely a társadalmi formák változó tartalmának, a társadalmi-történeti változásoknak a megértéséhez vezet. E történetellenes pszichológiai társadalomfelfogásával azután összeütközésbe kell kerülnie a történeti materializmus társadalomtudományi és egyénélektani módszerével egyaránt, amely a társadalmi jelenségek történeti változásait azon az alapon magyarázza törvényszerűen társadalmi jelenségekből, hogy szembeállítja az egyéni lelki jelenségek *változó szociális* tartalmát változatlan biopszichikai formáikkal.

Es a pszichoanalízis felsorolt alaphibái még a nemtudatos és a tudatos viszonyának a területén is kifejezésre jutnak, amelyen pedig a pszichoanalízis egyébként alapvető munkát végzett. A pszichoanalízis szerint a nemtudatos tartalma elsősorban a családi befolyások által elfojtott gyermekkori nemi élménykeből áll. Ez a felfogás, amely tévesen a családi befolyást tekinti az egyén lelki fejlődésére nézve döntő jellegű társadalmi befolyásnak, ugyancsak tévesen az utóbbi döntő időszakának az egyén gyermekkortát tartja. És ezzel kapcsolatban újból megengedhetetlenül leegyszerűsíti a lelki jelen-

ségek elméleti képét. A valóságban a nemtudatoshoz nemcsak nemi élmények tartoznak, hanem egyéb elfojtott törekvések is. És társadalmilag különösen fontos tartalma az a nem éppen családilag meghatározott és nem főleg az egyén gyermekkorában lejátszódó nemtudatos folyamat, amelynek az eredményeként a gazdasági érdekek a tudatban ideológiai indítóokká változik át. A pszichoanalízis mai formájában teljesen mellőzi a nemtudatos és a tudatos viszonyának ezt a társadalmi szempontból legfontosabb kérdését téves kiindulópontjainál fogva. (És persze mélyebben azért, mert, mint később látni fogjuk, a polgári osztálytalajban gyökerezik. A polgári pszichoanalitikusok nem leplezhetik azt a tényt, hogy az általuk „kulturának” tisztelt polgári ideológia csupán a polgári osztály gazdasági érdekeit fejezi ki.)

Azt kapjuk tehát eredményül, hogy a pszichoanalízis felfogása szemben áll mindazokkal az egyénlélektani tételekkel, amelyek a történeti materializmus előfeltételeit képezik s hogy ezenkívül szűkséggel szembehelyezkedik a történeti materializmus társadalomtudományi módszerével is, mert a biopszichikai és a szociális lelki-elemek viszonyára vonatkozó nézeteivel átlépi a társadalmi jelenségek törvényszerű megmagyarázásánál az egyénlélektan részére a valóság által szorosan megvont területet. És azt is látjuk, hogy a pszichoanalízis e hibái közvetlenül onnan erednek, hogy az öntudatosnak alkalmazott dialektikai módszer hiányában nem képes felismerni a társadalmi és az egyénlélektani jelenségek dialektikus viszonyát s hogy metafizikai hajlamaival könnyűszerrel tulateszi magát a tapasztalatokon. Így a pszichoanalízis a társadalomtudományban csupán egyik modern történetellenes változata a társadalmi jelenségek vulgáris-polgári pszichológiai felfogásának, oly változata, amely a társadalmi jelenségek törvényszerű levezetésénél az ösztönökre, a biopszichikaira, a nemtudatosra és ezen körön belül is a szexuálisra helyezi a fősúlyt a lelkiélet elemei között s ugyanakkor csak „a társadalmat” ismeri és nem vesz tudomást a társadalmi formák történeti változásairól.

Tényleg a pszichoanalízis társadalommagyarázó kísérleteiben egyaránt kifejezésre jutnak téves egyénlélektani tételei és helytelen pszichológiai és történetellenes módszere. Így Freud a *Totem és Tabu*-ban az őstársadalom fejlődési formáit a gazdasági érdeken alapuló társadalmi munka történeti fejlődése helyett a nemi ösztön állandó pszichofamiliáris nemtudatos tényeiből, az Oedipus-komplexumból vezeti le és így tudományos történetmagyarázat helyett mindössze szexuális megalapozású modern mitológiát ad. Bármenyire is tudománytalan azonban az ilyen eljárás, teljesen megfelel a polgári osztályérdeknek, amely a történetmagyarázatban háttérbe szorítja a társadalmi munkaviszonyokat. És a polgári osztályérdek már teljes világossággal jut kifejezésre a pszichoanalízis téves nézetei megett példának okáért Freudnak abban az álláspontjában, amelyet a „kulturát” ma fenyegető háborús veszély kérdésében foglal el. Freud a modern háborút, tehát elsősorban az *imperialista* háborút, amelynek a kapitalizmus múlt történeti szerkezete által meghatározott gazdasági váza szinte teljes csupaszsággal mered elő, az emberek szerinte alapvető történetfeletti rombolási ösztöneire, a tisztára metafizikai jellegű halálösztönre vezeti vissza és a háborús veszély csökkentését legfeljebb a kulturfejlődéstől várja (lásd levélváltását Einsteinnel). Az ilyen biopszichikai, a háború változó szociális tartalmától teljesen eltekintő felfogás azután valóban semmi

más társadalmi értelmében, mint az imperialista kapitalizmus apológiája, mert nemcsak felmenti a kapitalizmust az imperialista háborúért való felelősség alól, hanem a kulturfejlődés hordozójaként egyedüli mentségnek állítja oda a háborús veszéllyel szemben.

És a pszichoanalitikus módszer nem vezet marxista alkalmazói kezében sem kedvezőbb eredményre, annak ellenére, hogy ezek mindent elkövetnek, hogy a marxizmussal összhangba hozzák. Ennek jó és egyben aktuális példája W. Reich nemrég megjelent könyve, a *Massenpsychologie des Faschismus*.

Reich arra a kérdésre kísérli meg a válaszadást ebben a könyvében, hogy miért bukott el a német forradalom 1933-ban, ill. miért nem alkalmazkodott a tömegek ideológiája Németországban gazdasági érdekeikhez, holott ezek az évek óta tartó válságban parancsólóan mutatták az utat a szocialista megoldás felé? Reich válaszában a lényege erre a kérdésre a következő:

A polgári társadalomban a család már a gyermekkorban elfojtja az egyén nemi ösztönét erkölcsi előírásaival és ezáltal az egyént aggodalmas természetűvé félélnkké, tekintélytisztelővé, engedelmessé, polgári értelemben derékké és nevelhetővé teszi, megbénítja benne a lázadó erőket és általános gondolkodási gátlást és kritikátlanságot hoz létre, ami vallásos érzelmek kifejlődésének alapjává válik. A nemi gátlás így olyan irányban változtatja meg a gazdaságilag elnyomott ember lelki strukturáját, hogy ez anyagi érdekeivel ellentétben érez, gondolkodik és cselekszik. A nemi ösztönnek a családban történő elfojtása az a döntő fontosságú tényező, amellyel a polgári társadalom ideológiai befolyása alá veti a munkásságot és a dolgozó kispolgárságot és megakadályozza, hogy az előbbi osztály-öntudatra ébredjen s az utóbbi felismerje érdekközösségét a munkássággal. Németországban a fasiszta propaganda azért győzött a tömegekben a marxista propagandán, mert az utóbbiakat a nemi elfojtás által meghatározott lelki strukturájuk alkalmassá tette a fasiszta polgári ideológia befogadására, másrészt megakadályozta őket a gazdasági érdekeiknek megfelelő marxista ideológia elfogadásában. Ezért a német forradalom bukásának az a tanulsága, hogy a marxista tudatosítás központjába nem a gazdasági érdekekre való közvetlen hivatkozást kell helyezni, hanem a nemi lázadást és az utóbbin át kell hatni a tömegek gazdasági érdekeire. Ennek elmulasztása a jövőben is bukást idéz elő.

Amint látjuk, Reich a társadalmi jelenségek fejlődését közvetlenül a pszichoanalitikus egyénlélektan központjában álló nemi ösztönön alapuló, családiról meghatározott társadalmi-lelki struktúrából vezeti le. A gazdasági érdek, amely a marxista egyénlélektan szerint a legfontosabb lelki hajtóerő, alá van rendelve nála érvényesülésében a nemi élet jelenségeinek. Szerinte a társadalmi termelőviszonyok csak akkor fognak alkalmazkodni a társadalmi termelőerők fejlettségi fokához, ha előbb megváltozott a tömegek szexuális lelki strukturája.

Persze nem arról van szó, hogy a család ne volna a polgári társadalom ideológiai befolyásának egyik eszköze, hogy a nemiség elfojtása ne játszana szerepet a vallásos érzelmek kifejlődésénél, hogy a nemiség elfojtása ne járulna hozzá az egyén fegyelemben töréséhez a polgári társadalomban. Arról van szó, hogy a marxizmus szerint ezek a tényezők legfeljebb csak alárendelt *momentumai* a társadalmi fejlődésnek. Arról sincsen szó, hogy a marxista tudatosításnak ne kellene a nemi felszabadításra is irányulnia. Arról van szó, hogy

a marxizmus szerint a polgári nemi erkölcs ellen folytatott harc csupán egyik *alárendelt momentuma* lehet a polgári társadalom gazdasági rendje felől való tudatosításnak. És mindenekelőtt arról van szó, hogy az évszázados tömegmozgalmak tapasztalatait összegező marxista egyénlélektan szerint a tömegek döntő lelki hajtóereje a gazdasági érdek s hogy ez a gazdasági érdek előbb-utóbb kifejezésre jut a tömegek megfelelő ideológiájában, akárhogyan is alakulnak a tömegek nemi életének a tényei. A történeti materializmus nem szorul a pszichoanalízis kevésbé megbízható tételeire, ha meg akarja magyarázni, hogy miért „bukott el” a német forradalom? Ellenkezőleg éppen a történeti materializmus vehetné fel a pszichoanalízis marxista változatával szemben azt a kérdést, hogy — ha a pszichoanalízis álláspontja helyes az adott összefüggésben — miért *nem bukott el* az orosz forradalom, vagy akár a francia polgári forradalom? A nemi elfojtás érvényesült a patriarkális család alapján az orosz feudális-polgári és a francia feudális társadalomban is — a francia kispolgárság tömegforradalmának egyenesen jelszava volt az „erény” — és feltétlenül nagyobb mértékben érvényesült, mint a modern német társadalomban, amely Reich szerint is rálépett már a nemi felszabadulás útjára. És mégis ezek a forradalmak győztek a felismert gazdasági érdek alapján, míg a német forradalom „elbukott” az előrehaladó nemi felszabadulás ellenére is. Már ebből az összefüggésből is kitűnik, hogy a német forradalom „bukásának” nem a nemi ösztön elfojtásán, hanem valami más on kellett megfordulnia. Min fordult meg tehát a német forradalom bukása?

„Az uralkodó gondolatok minden korszakban az uralkodó osztály gondolatai, mert az az osztály, amely a társadalom uralkodó anyagi, hatalma, egyben uralkodó szellemi hatalma is. Az az osztály, amelyik birtokában tartja az anyagi termelés eszközeit, rendelkezik ezáltal egyben a szellemi termelés eszközeivel is, úgyhogy ezek folytán uralkodik átlagban azoknak a gondolatain is, akik nélkülözik a szellemi termelés eszközeit.” (Marx.)

Ezért a dolgozó tömegek csak akkor fogadhatják be a gazdasági érdekeiknek megfelelő ideológiát, vagyis csak akkor ismerhetik fel helyesen gazdasági érdekeiket, ha felszabadultak az uralkodó érdekeikkel ellentétes polgári ideológia befolyása alól. A polgári ideológia alól való felszabadulás eszközei a tömegek előrehaladó, gazdasági érdekeikhez fűződő tapasztalatai. A tömegek útja a polgári ideológia hatása alatt rosszul felismert, felületi, átmeneti gazdasági érdekeiktől helyesen felismert, lényeges, történeti gazdasági érdekeik felé s az ezeknek megfelelő ideológia befogadása felé vezet tapasztalataik alapján. Németország dolgozó tömegei ezen az uton jártak a válságban: Az egymástkövető válszások adatai bizonyították, hogy a marxizmus befolyása évről-évre nőtt a tömegeken, a marxizmus közeledett afelé a tömegek valódi gazdasági érdekeire való hivatkozásával, hogy meghódítsa a német munkásosztály többségét és a kispolgári rétegekben is mutatkoztak már a helyes gazdasági érdekek felismerésének a jelei.

Azokban ez a folyamat a polgári társadalomban *szűrd* gazdasági és politikai viszonyok mellett viszonylag lassú és kiterjedésben korlátolt. Gyorsabb ütemet vesz fel ugyan a gazdasági válságban, mert a válság „felfedi a mélyebben fekvő rugókat és erőket” és „kiélesíti és megnyílvánítja a rejtett mélyben fekvő ellentéteket.” De mindaddig, míg a gazdasági válság nem rendíti meg a politikai rend alapjait, tehát nem esap át *politikai válságba*, továbbra is kor-

látolt marad ütemében és kiterjedésében. A társadalmi fejlődés szilárd politikai viszonyok mellett az alapvető történeti helyzet változatlansága következtében nem bocsájt a dolgozó tömegek rendelkezésére a válságban sem oly változatos és döntő súlyú tapasztalatokat, amelyek lerántanák a végső leplet is minden illúziójukról és a legszélesebb rétegeikre is kiterjedően. És ugyanakkor teljes erővel hat szembe a korlátolt tapasztalatok helyes értelmezésével is a polgári társadalom egész hatalmas ideológiai apparátusa, a sajtó, az egyház, a film, a rádió, az iskola, a család, a nyílt sissakkal fellépő polgári ideológia és mellette és éppen elsősorban a polgári ideológiának munkásideológia álcájában fellépő változata, a polgárság anyagi uralmának szellemi kifejezései. És a szellemi uralom ideológiai eszközeinek az erejét növelik a megfélemlítésnek a polgárság anyagi és politikai uralmán alapuló eszközei. Ennek a két oldalról meghatározott helyzetnek az azután a következménye, hogy szilárd politikai viszonyok mellett a tömegeknek tapasztalataikon alapuló ideológiai érése még a gazdasági válságban is viszonylag lassan halad előre. És kiterjedésében korlátokba ütközik, amelyeket a halmozódó tapasztalatok ugyan egyre tovább tolnak, de amelyek továbbra is fennmaradnak. A tömegek egyrésze továbbra is hisz a „kisebb rossz“ ideológiájában, mert a történeti helyzet gyökeres megváltozása még nem bizonyította be döntő erővel, hogy a kisebb rossz elmélete a növekvő rossz gyakorlatát burkolja. Másrészt továbbra is hisz a mindenkinek mindent ígérő demagógiának, mert a demagógia nem bizonyította be még ezt a lényegét a hatalmon. S ha a munkástömegek osztályöntudatosodását osztályhelyzetük mégis előidézi végeredményben, a dolgozók kispolgári vagy kispolgári rétegeit osztályhelyzetük is ingadozóvá teszi, a válság által felőrölt kispolgári rétegeiket még felemás osztályhelyzetük is korlátozza abban, hogy tapasztalataikat helyesen értelmezve, gazdasági érdekeiknek megfelelő ideológiát tegyenek magukévá.

Csupán a polgári államapparátus összeomlása vagy megingása teremti meg azt a társadalmi állapotot, amelyben a tömegek ideológiai fejlődése rendkívül meggyorsul s e folyamat kiterjedésének korlátjai is háttérbe szorulnak. Az államapparátus megingása politikai aktivitásba lendíti a legszélesebb tömegeket is s a tömegselekvés a történeti helyzetek gyors változása következtében koncentráltan halmozza fel a legkülönbözőbb irányú tömegtapasztalatokat. Ugyanakkor — ezt fejezi ki éppen a politikai rend megingása — az uralkodó osztályok „nem tudnak úgy élni, mint eddig“ elvesztik fejüket, frakcióik harca kiélesedik, ideológiai egységük széjjelhullik, megfélemlítő erejük lecsökken és mindezek következtében ideológiai befolyásuk is elveszti az erejét s hatalmi eszközeik azt sem akadályozzák többé, hogy a tömegek ideológiája cselekvésbe menjen át. Ezt a helyzetet tehát most egyrészt a tömegselekvésben gyorsan halmozódó tapasztalatok, másrészt az ezek helyes értelmezésének és a helyes értelmezésük gyakorlati következményei levonásának útjában álló polgári ideológiai befolyás és hatalom meggyengülése határozza meg. S ezért, ha a megelőző történeti korszakban a történeti fejlődés szempontjából „husz év nem volt több, mint egy nap“, most olyan napok következnek, „amelyekben husz év foglalódik össze.“ A gyorsan halmozódó tömegtapasztalatok mértékén egymásután „szakadnak szét a képmutató leplek, omlanak össze a konvenciók, roskadnak össze a belülről rohadt tekintélyek“, a polgári ideológia lepellező fátyola szétszakad, s az átmeneti, felületi, rosszul felismert gaz-

dasági érdekek s az ezeknek megfelelő ideológia helyett a végre felismert lényeges történeti érdek s az ezeknek megfelelő ideológia határozzák meg a legszélesebb munkástömegek most már „tartós, nagy történelmi változásokba torkoló” cselekvését, amely magával ragadja az osztályhelyzetüknél fogva ingadozó kispolgári rétegeket is.

És Németországban éppen a tömegek gyors ideológiai fejlődésének ez a döntő fontosságú társadalmi feltétele, az államapparátus megingása hiányzott. Az 1918-ban összeomlott polgári államapparátus fokozatosan megszilárdult a munkásarisztokrácia segítségével. Ebből a szempontból az ellenforradalom a munkásarisztokrácia segítségével tényleg már 1918–19-ben döntő győzelmet aratott s a fasizmus kormányrajutása csak betetőzte a polgári állam megszilárdulásának azt a folyamatát, amely a szociálfasizmus kormányrajutásával vette kezdetét. A polgárság 1933-ban, amikor látta, hogy a tömegek mindjobban közelednek valódi gazdasági érdekeik helyes felismerése felé, nem várta meg, hogy ez a folyamat eljusson államapparátusa megrendítéséig, hanem átadta a kormányt a fasizmus tömegpártjának, hogy így elejét vegye a tömegek továbbhaladó ideológiai felszabadulásának.

Azonban a fasizmus kormányrajutása Németországban maga is nagy fontosságú tapasztalata a dolgozótömegeknek. A fasizmus kormányrajutása bebizonyította a munkástömegek előtt a munkásarisztokrácia ideológiájának polgári, szociálfasizta jellegét és így nagy mértékben hozzájárul ahhoz, hogy a legszélesebb munkástömegek is felismerjék történeti érdekeiket és magukévá tegyék az ennek megfelelő ideológiát. És a fasizmus rendszere, amely a monopolkapitalizmusban nem képes megmenteni a kispolgárságot az elproletarizálódástól, fontos tömegtapasztalatokat jelent a kispogárság számára is. Így a fasizmus kormányrajutása Németországban, amely közvetlenül a munkásmozgalom *vereségének* képében jelenik meg, a belőle folyó tömegtapasztalatok alapján maga is csak a szocializmus *győzelmének* egyik Németországban eddig hiányzott történeti előfeltételét teremti meg, maga is állomása a szocializmus történeti útjának, amelyen a vereség is csupán egyik dialektikus oldala a győzelemnek, az eljövendő győzelem előfeltétele és biztosítéka.

A pszichoanalízis a marxizmustól idegen szellemével, marxista átdolgozásában és alkalmazásában sem könnyíti meg ezt az utat, sőt csak akadályozza a történeti események megértését s így az azokon való uralkodást, amikor elhomályosítja a *lényeges* társadalmi összefüggéseket *lényegtelen* összefüggések előtérbehelyezésével.

Kizárják tehát a történeti materializmus tételei a pszichoanalízis tételeinek a helyességét? Illetve, minthogy most már áttekinthetjük az eddigiek alapján az egész dialektikus materializmus és pszichoanalízis egymáshoz való viszonyát és így feleletet adhatunk a kiindulónak feltett általánosabb kérdéseinkre is: kizárja a dialektikus materializmus a pszichoanalízis tételeinek a helyességét, vagy pedig az utóbbiak kiegészíthetik az előbbi tételeit? Erre a kérdésre sem felelhetünk antidialektikus merevségű igennel vagy nemmel. Azt láttuk, hogy a pszichoanalízis a tapasztalatokat könnyen elhanyagoló metafizikai hajlamaival, csak öntudatlan és részleges dialektikájával, társadalmi jelenségek lényegének magyarázására igényt tartó pszichológiai módszerével, helytelen egyéneléktani alapfeltevése egész sorával beleütközik a dialektikus materializmus szel-

lemőbe, módszerébe és alaptételeibe. De ugyanakkor összekapcsolható elvileg a filozófiai materializmussal, kétségtelen érdemei vannak a lelki jelenségek sajátos dialektikájának feltárása körül és abban a mértékben, amelyben egyénlélektani jelenségek szerepet játszanak a társadalmi jelenségekben, metafizikus, a tapasztalatok által nem igazolt nézeteitől való megtisztítása után szolgálatokat tehet a történelmi materializmusnak is.

Mi tehát a pszichoanalízis: „polgári divathóbort“, vagy pedig oly tudományos módszer, amelynek az eredményeit komolyan figyelembe kell vennünk? Mindakettő, mert a „polgári divathóbort“ és a komoly tudományos rendszer ellentétei sem merev ellentétek, hanem átmennek egymásba.

A pszichoanalízis a polgári társadalom viszonyainak a terméke s mint ilyen, szubjektív társadalmi rugóját nézve, lázadás a nemiség elfojtásával, a polgári nemi erkölccsel szemben, amely az egyén nemi életét alárendeli a polgári társadalom gazdasági érdekeinek. Ennyiben a polgári társadalom bomlási tünete. Ez az összefüggés magyarázza, hogy marxisták között is akadnak hívei s hogy másrészt a hivatalos polgári tudomány szembehelyezkedik vele. De ez a lázadás megmarad a polgári keretek között s ez a tény már eleve kudarera itéli, mert a nemi kérdés sem oldható meg a polgári társadalom gazdasági viszonyai mellett. Így a pszichoanalízis társadalmilag mindössze a polgári társadalomban elfojtott nemi ösztön kielégítésének egyik ideológiai alapjává válik. Ez a funkciója határozza meg elméletének szubjektív gyökereit is. Minthogy nem tudatos hajtóereje a nemi ösztön ideológiai kielésére való törekvés, ennek nyomása alatt túlteszi magát a valóság objektív összefüggésein, mindenben a nemi ösztön érvényesülési területét látja s így eltorzítja hamis, szubjektív eredetű képzetekkel a lelki és ezen túlmenően a társadalmi valóság elméleti képét is. Ez elemei révén azután valóban csak „polgári divathóbortot“ jelent pl. a munkásság számára, oly polgári tudományos divatot, amely a divat változásaival maga is elmulik. Tényleg a pszichoanalízis már rá is lépett az elmulásnak erre az útjára azért, hogy a pszichoanalízistikus iskola fokozatosan eltávolítja a tanból a polgári osztályérdekeket veszélyeztető tételeket. És a pszichoanalízis felfogása egyébként is a polgári talajban gyökerezik. Láttuk, hogy a vulgáris-polgári pszichológiai módszert alkalmazza a társadalmi jelenségek megmagyarázásánál s rámutatunk arra, hogy történetellenes társadalomszemlélete is társadalomtudományi tételei a polgári osztályérdekeket szolgálják. Hozzáfűzhetjük most, hogy a pszichoanalízis, ez az elsatnyult polgári lázadás a polgári társadalom részjelenségei ellen, legmélyebb elméleti alapjában a szubjektív polgári szemléletnek ugyanabba a talajába van beágyazva — s itt már teljes összhangban a polgári osztályérdekkel, — mint látszólagos ellenlábasa, a szigorú nemi erkölcsöt hirdető, a pszichoanalízist „kulturbolsevizmus“-nak bélyegző fasiszta ideológia. A pszichoanalízis épúgy az ösztönéletnek juttatja a döntő szerepet az emberi cselekvésben, mint a fasiszmus német válfaja, csupán míg a fasiszmus a fajlag meghatározott ösztönöket hangsúlyozza, addig a pszichoanalízis a nemi ösztönt helyezi előtérbe. És a pszichoanalízis ennek megfelelően épúgy lebecsüli az emberi cselekvés megítélésénél a tudatos lelkielemeket, amint a német fasiszmus is lekicsinyli az ész, a racionális, a tudomány szerepét a történetben. Így a pszichoanalízis épúgy kifejezi a polgári ideológia szűkségszerű szembefordulását a tudatossal, az észszerűvel, mint a fasiszmus és

ezáltal a fasizmussal egyformán szubjektív kifejezésre juttatja a polgári ideológiában azt az objektív tényt, hogy a munkáságnak az anyagi létfeltételei tudatosítását kifejező észszerű cselekvése szembe fordult a polgári társadalommal, hogy ennél fogva a polgári osztályérdek a polgári társadalom veszedelmévé vált tudatos, észszerű lelki tényezők lebecsülését kívánja meg.

Ugyanezért azonban a pszichoanalízis évtizedes *multra* visszatekintő tudományos egyénlélektan iskolája is. És ebben a minőségében szükségképpen tartalmaz objektív, a valóság összefüggéseit helyesen tükröző elemeket is.

Mindéből folyik a marxizmus gyakorlati álláspontja a pszichoanalízissal szemben. Ez az álláspont elvileg ugyanaz, mint általában a polgári tudományos rendszerekkel szemben. A marxizmus átvesz a pszichoanalízistől mindent, amit objektív értékénél fogva felhasználhat egy valóban tudományos dialektikus egyénlélektan felépítésénél. De ugyanakkor könyörtelen harcot folytat minden tétele ellen, amely a valóság összefüggéseinek polgári talajban gyökerező, polgári osztályérdek által meghatározott meghamisítását fejezi ki. És ezt a harcot annál kiméletlenebbül folytatja, mert a pszichoanalízis nemcsak eredeti polgári formájában szolgálja a munkásmozgásban a polgári osztályérdeket, nemcsak „ortodox marxista formájában” veszélyezteti a marxista elmélet tisztaságát, tehát a marxista gyakorlat eredményességét, hanem egyenesen a szociálfasiszta revizionizmus egyik központi eszközévé változott át De Mannak, a revizionizmus egyik mai vezető teoretikusának és a szociálfasizmus tipikus képviselőjének a kezében.

A polgári tudomány minden időszakban kitermeli törvényszerűen a maga különböző, gyakran csak kérészéletű filozófiai, lélektani, vagy egyéb divatos „iskoláit és iskolácskáit”. És a marxizmusnak minden időben könyörtelen harcot kellett folytatnia ezek ellen a nagyképű tudományos álcaiban fellépő, de objektív tudományos magvuk ellenére is lényegben csupán „polgári divathóbortot” jelentő tanok ellen, mert hatásuk alól nem képes magát a polgári társadalom szellemi légkörében fejlődő munkásmozgalom sem teljesen kivonni. Így az a harc, amelyet a marxizmus a pszichoanalízis ellen is folytat, csupán egyik újabb frontszakasza annak az évtizedek óta folyó ideológiai küzdelemnek, amelyet a marxizmus már győzelmesen megvívott a machizmus, a bergsonizmus és más hasonló tanok befolyása ellen.

KÉSEI SZÓZAT EGY ŐREG CSAVARGÓHOZ

Irtta: KORVIN SÁNDOR (Kolozsvar)

*Falaid közt jártam poros bejelentő-
hivatal; iktatni kellett rövid úton:
„K. S., a költő s munkanélküli
született 1912, Nagysomkúton;*

*átköltözött, Kolozsvárt csatangol
s máttól fogva itt próbál szerencsét,
tündökl, versel, néha apróhírdet
és búval kavarja a barna lencsét...“*

Atnyujtottam ivem s félreálltam.
 „A következő!...” — recsegték felettem.
 Helyemre köhécselő öreg ember lépett,
 kezében vékony vesszővel, esetten.

„A nevét kérem...” — szóltak. — „Bacsó József,
 született hatvan éve, Hátszegen...” —
 „Lakása?” — „Nincs.” — „Allása?” — „Nincs.” — „A többi?” —
 „Nincsen.” —
 „Akkor hát mért jött ide öregem?!”

„Épp ezért, uram, — megmondani itt: —
 nem bejelentés ez, de feljelentés, vád! —
 mert szégyen az, hogy annyi év után
 lakásom sincs, — hadd tudja a világ...”

Csendes mosoly kélt az ott állók ajkán,
 csak én neszeltem szavára, meredten:
 „Bacsó József... Bacsó... első tanítóm!
 Tizenhat éve... Szinte elfeledtem...”

Tanítóm! Bacsó, vaj' ön volna az?
 ki falunkban oktatott hajdan s rojtos
 nadrágban járt, néptanítóhoz illőn,
 mert nem hitelezett a tömzsi boltos.

Csavargó lett kegyedből?! — Hazugság volt hát,
 mit olvasókönyvünk fejünkbe dajnált: —
 ki nem dolgozik lop, csal — a z csavargó, —
 a dolgos ember elveszi jutalmát.

Ime mit ért, amire zordan intett:
 hogy aki földjét nem szereti bátran
 a z a bitang meg a földönfutó
 s most mégis kegyed botorkál hazátlan!

Üres beszéd volt hát a régi kátél
 Bár sűrűn koppant körmünkre a pálcá.
 „Ki megdolgozik bő jutalmat nyer.”
 És lám, aki azt rendjén megszolgáltá...

Akkor most mért csavarog, tanítóm,
 mint vén kuvasz, ha mändezt híven tette?
 Lám a dicső (nekiünk dicsért!) világ
 kegyedet ilyen csúful követette.

Itt áll most, ime bántó gúny pereg
 sok, országuton szétzilált fiúrtjére.
 „Öreg bolond...” — így hull a dőre vád
 gyermekkorom első mesterére.

Jó oktatóm! lám becsapták még ott,
 hol kegyedet oktatták az ígére.
 Emelje fel hát csipős vesszejét
 e hazug világ elvadult fejére!”

KULTURKRÓNIKA

A MAI OROSZ SZINHÁZ

Az októberi forradalommal az orosz színház, általában az összes művészetek számára új, lázas tevékenységű korszak nyílt meg, melynek se jelentősége, se hatása nem vitatható. Ebben a jelenlegben egyáltalán nincs semmi meglepő, hiszen az 1917-es fordulat a régi Oroszország legmélyebb rétegeit forgatta fel. Minden gazdasági vagy intellektuális téren végbemenő „értékrombolás” még ha kevésbé jelentős is, a művészet területén mély változásokat idéz elő. minnek során bizonyos fokú „politizálódás” következik be. A franciaországi, 1789-et követő forradalmi évek színháza megkapó illusztrálása ennek. Az Empiret követő reakció évei csirájukban fojtották el ezeket az alig sarjadzó törekvéseket; bizonyos mértékben azt is mondhatjuk, hogy az 1789 következményei a művészet területén kevésbé voltak érezhetőek Franciaországban, mint a 19. századbéli német „Sturm und Drang”-ban s még ma is élnek teljes erővel az új orosz színházban, egy évszázadnyi bolyongás után...

Noha az előző rezsím gazdasági és szociális berendezkedéseit nem csupán az októberi napok forgatták fel, a művészet számára azonban mégis csak ezek nyitották meg minden formában azt a széles kísérleti terepet, amelyből talán már holnap kisarjadnak azok a tömör, élő esztétikai értékek, melyek a nagy művészi alkotókorszakoknak bizonyos értelemben kiindulópontjai és egyben betetőzései.

Hogy a színház, líra az első évek folyamán oly kivételesen nagy szerepet játszott, annak tudható be, hogy az orosz forradalom lehetővé tette azon törekvések szabad kifejlődését, melyek a háborúelőtti Oroszország különböző színpadain már csiráztak, — elég ha *Stanislavsky* erőfeszítését idézem, aki Moszkvában kb. ugyanazt az üdvös munkát végezte el, amit *Antoine* Párizsban, — mialatt egy erőteljes népi-színház mozgalom új vérkeringést vitt a színpad deszkái közé. Mindenütt, az alapokon: az üzemekben, a klubokban spontánul születtek meg a műkedvelő csoportok, melyek minden erőfeszítésükkel az u. n. *Agitprop* kifejlesztésére törekedtek. E törekvésekhez *Stanislavsky* és tanítványai a technikai érettség elemeit nyújtották, s nagy mértékben járultak hozzá az együttesek művészi színvonalának emeléséhez. Másrészt a színház a kor mozgalmas politikai és szociális légkörében megtalálta létértelmét, s ez új erővel frissítette fel. Az új uralom támogatása mellett, a társadalmi valóságokba szilárdan beágyazott új orosz színháznak az októbert követő napokban meg volt minden szabadsága és minden szükséges eszköze ahhoz, hogy a maga kedvére dolgozzék.

Meg kell jegyeznünk, hogy ezekben az években egyedül a színház és az új lírai költészet nyilatkozott meg bizonyos folytonossággal, mivel ezek közvetlenül vettek részt a korszak forrongásában, ugyanakkor amikor hosszú évek múltak el míg a polgárháborúk végétével a megújított keretekben fejlődésnek indultak a képzőművészetek, a film s az irodalom, amelyet jobb megjelölés híján „epikus”-nak neveznék.

1917 óta több szakaszt kell megkülönböztetnünk a főbb

orosz színpadok fejlődésében. Az események hatása — vagy helyesebben: közvetlen nyomása — alatt az első polgárháborús évek számháza tudatosan a forradalmi eszme tevékeny, elszánt és szinte dagályos megjelenítésére vetette magát. És nem is történhetett máskép. Mindazok, akik átélték ezeket a döntő éveket megérthetik, hogy mikor a forradalom összes erői egyetlen cél felé törnek, semminő tevékenység sem maradhat „kivülről”. Csak a háborús éveket s a különböző hadviselő feleknek ez évekbeli „színházát” idézem, ahhoz, hogy megmagyarázzam ezt a jelenséget, amely különben az akkori oroszok szemében semmiféle magyarázatra nem szorult. „Propaganda színház?” — kérdezték, — „legyen propagandaszínház”. S igyekeztek a művészettel is — úgy, ahogy azt értelmezték, — szolgálni az ügyet, amelyet igaznak találtak. Ugyanakkor azonban a Meyerholdok, a Tairoffok, a Vachtangovok a maguk részéről egy új művészet mérőföldköveit rakták le, míg Stanislavsky és köre, módszerükhöz hiven, az általuk megvont kereteken belül dolgoztak és tökéletesedtek tovább. Ezekből az évekből valók a híres Meyerhold-féle *Buff-misztérium* és a Tairoff-féle *Kis-színház*.

Amint azonban az uralom megszilárdult s a kezdet elkerülhetetlen nehézségeit legyőzte új, sokkalta szélesebb távlatok nyíltak meg a színház számára, melyek nem egy „osztályfölötti” művészet, hanem egy *osztálynélküli* társadalom művészetének jelentkezésére mutatnak. E két pólus — az azonnali célok és a messiási távlatok szolgálata — közt ingadoznak szüntelenül az orosz színpadi rendezők törekvései. Nincs és nem is volt soha szó arról, hogy valaki vitassa a szocialista építkezéssel való együttműködés szükségességét: azonban ezt az óhajtott és vállalt együttműködést ki kellett fejezni és éppen a különböző kifejezési módok körül folynak Oroszországban a viták.

(Higyjék el: ezeknek a vitáknak a heveségéről Nyugateurópában az embereknek fogalmuk sincsen. Az oroszországi közvélemény szenvedélyes, tevékeny érdeklődéssel kíséri ezeket a vitákat. A közönség itt nemcsak szemlélője a szakmabeliek tevékenységének, amiről vállvonogatva beszélnek, hanem jómaga is *részletes* összes munkálataikban és ez a részvétel valahogy spontán, ellentállhatatlan és gyakran egészen tulzott.)

Közvetlen propaganda-színház vagy „művészi” színház? Ez valójában ellentmondás, — amely számomra nem létezik és nem is létezett soha. Kénytelen vagyok itt arra hivatkozni, amit annak idején a „tendencia” és „propaganda” fogalmak meghatározásáról írtam. Szememben a marxista igazság egész egyszerűen az igazság maga. Minden „marxista” irányú színdarab valódi, művészetben nyugszik, melynek propagandisztikus hatása arra vezethető vissza, hogy az *igazságot*, a megállapítható igazságot példázza, amelyet vitán felül nyilvánít ki. Végső elemzésben *művészi* hatása egyedül a színpadi rendezés értékétől, a színészek tehetségétől, azaz interpretálása módjától függ. Ha a *forma* mögötte marad a *tartalomnak* úgy „propaganda” művészetet kapunk éppen a tartalom és a forma egyenlőtlensége miatt. Amikor viszont összhang van a kettő között, valódi művészi magaslaton álló művet és fokozott propagandisztikus hatást kapunk. S végül szebb, tökéletesebb lesz a mű, érthetőbb a mondanivalója, melyet kifejez és nagyobb propagandisztikus eredményessége is, amelyre törekszik.

Vitákozni lehet bármennyit is e kérdések felől, a kiindulásokat s a célkitűzéseket is lehet cserélni — a fentiek igazságok ma-

radnak és a követelmények, amelyeket magukkal hoznak, kategóri-
kusak. Ezen a területen a következetesség szelleme, a legcsekélyebb
engedmény nélkül, sajátlagos művészi értéket jelent. Jelen szem-
pontunból kifolyólag egyedül a marxista értelmezés teremthet a
mai társadalomban valódi művet, mivel csupán az képes felfogni
és magábaolvasztani, valamint, művészi síkon a korszerű klassziciz-
mus eszközeivel kifejezni az összes emberi és társadalmi viszonyla-
tokat. Ezt tartom az igazi, az egyedüli utnak.

Bárhogy is legyen azonban, a mi Faustunk még nincsen meg-
írva és pillanatnyilag még meg kell hajolnunk a polgári társada-
lom nagy drámai alkotásai előtt. Azonban nyugodtan állithatom,
hogy nincs messze az idő, amelyben — mint azt a maga idejében
Lunacsarszky állította, — a művészet Oroszországban ugyanazt a
harmónikus és ragyogó szerepet fogja játszani, mint az antik kultu-
rákban s különösen a görögben. Új esztétika, új architektura, új
alkalmazott művészetek csiráznak és anélkül, hogy holmi avitt ideá-
lizmus hibájába esne, meg kell, hogy szülessen az „önmagában“ való
szépség, a tiszta forma új eszménye is, amely ugyanakkor mikor
első látásra hasonlít hozzá, meghaladja a „l'art pour l'art“ szűk ke-
reteit, úgy ahogy azokat ma ismerjük és megítéljük.

Ma még nem tartunk itt. Azonban a tiszta formára való törek-
vést felismerhetjük a színi tökéletesség rendkívüli gondjában, amely
kivétel nélkül az összes orosz színházi emberek becsvágyát fűti.

Gondoljuk el: minden szerepet játszik a mai orosz színházban
— politika, aktualitás, forma, szándékok, közönség — csak a pénz
nem. Van-e valami, amit oly nehéz elképzelni európai szemmel, mint
az anyagi függetlenségnek ez a foka? Vajmi keveset számít, hogy
három hónapot vagy tizenkettőt töltesz-e el valamely színdarab tö-
kéletes előkészítésével. Addig dolgozhatsz rajta, amíg csak nem tö-
kéletes... Az igazat megvallva: ez a színházi rendező valódi ideálja
és nincs más műt szegyelni rajta, hogy 1931-ben azért jöttem Orosz-
országba, hogy hat hónap alatt filmre vigyen Anna Seghers *Szt. Bar-
barai halászok lázadása* című regényét, s két évet töltöttem el a
munkálataival, teljes zavartalanságban. Távol vagyunk itt attól a
tizenöt naptól, amit a nagy filmgyárak „remekműveik“ kihozására
szánnak, amelyeknek zsemjét a tengeren innen és tuli sülyedésben
és banalizálódásban elég alkalmunk volt megismerni...

Itt megkezd az ember egy munkát és befejezi anélkül, hogy
bármivel is törődnie kéne a művészi tökéletességen kívül. Ez egye-
sek szemében egyszerűnek, szinte paradicsominak tűnhet. Azonban
ez a könnyebbség maga létszűzön sok kritériumot hoz magával, ame-
lyek nagyon közel járnak az abszolút követelésekhez: nem csupán
jót kell alkotni, hanem *teljeset*. Nincs hely a legkisebb hiba, a leg-
kisebb hiány, a legcsekélyebb extravagancia számára sem. Komoly-
ságot, sallangnélküliséget, világosságot, a „trükkök“ teljes elhagyá-
sát követelik meg, a könnyed hatások teljes mellőzését. Hányszor
nem kísérelték meg valamely leleményes ötlet megvalósítását, amely-
ről előrelátható volt, hogy nagy siker lesz, azonban az összehatás,
a mű teljes fölépítésének értéke semmibe foszlott. Lebírhatatlan fe-
lelősségérzet űz ki a művészetből minden könnyű megoldás elfoga-
dására való hajlandóságot.

Az öt szolgáló s az általa szolgált társadalomba beagyazva,
mint sehol a mai Oroszországon kívül, a művész egy pillanatig sem
vonhatja ki magát a nagy népmozgalomból, amelynek részese: fel-
tétlenül hitványságnak tűnik szemében az, hogy semmiségekkel fog-

lalkozzék akkor, amikor egy egész nép Dnyeprosztrojokat vagy Mag-nitogorszkokat épít. Nem engedheti meg magának a legesekélyebb felületességet vagy elhajlást sem: egy állandó tökéletesedési törekvésbe fogva a művész olyan feladatoknak van alávetve, amelyek bizonyos idő múlva felemészti: azonban megadják neki a nagy célhoz érés örömét. Hozzátehetem, hogy ennek csak azok ismerik minden nagyszerű értékét, akiknek részük volt benne.

*

Stanislawsky, Meyerhold, Tairoff, ez az a három név, amely az új orosz színházat előre lendítette születése óta. Stanislawsky az oroszok számára a cári klasszikus színház megszünte óta a par excellence hagyományos színpadot jelenti. Tőle indult el az összes többi. Meyerhold hosszú évekig volt az idős mester tanítványa, a zseniális előfutáré, aki széttörte a hagyományos cári színpad merev kereteit.

Manapság, egyrészt a forradalom előtti realizmus, melyhez Stanislawsky hű maradt s vele számos fiatal,¹ másrészt az Agitprop, a forradalom alkalmával született munkásszínháza közt — mely az alap — fejlődnek ki a különböző jelenlegi törekvések. Meyerhold zsenije, „teljes“ biomechanizmusa jól ismert Franciaországban, Tairoff talán kevésbé, Vachtangov csoportja pedig egyáltalán. Így helyénvalónak találnám felvázolni néhány szobán a különböző művészek tevékenységét, törekvéseit és terveit.

Mint ismeretes a *Kaméliás hölgyet* Meyerhold előadta Moszkvában. Ez az előadás az egész országban élénk vitákra adott alkalmat. Azt mondták, hogy ez az előadás visszatérést jelent Stanislawskyhoz. Meyerhold feladta „biomechanista“ elveit, saját zsenijét. Azt is mondták, hogy egy ennyire „inaktuális“ polgári szindarab előadásával azt akarta nyilvánítani, hogy az országban nem tartanak többé a véglegesen legyűrt „osztályellenségtől“. Mások azt hangoztatták, hogy éppen ebben az időben folyik a végső, a legerőteljesebb ostrom s az osztály nélküli társadalom elkövetkezése csak a második öt éves terv végeztével várható. Nyilvános vita zajlott le. Egy fiatal komszomol elragadó tüzzel védelmezte Meyerholdot. Megjegyezte, hogy akárcsak az öltözködésben, már nem arról van szó többé, hogy derékszijat viseljünk, mint a polgárháború idején, sem kis fehérgalléros fekete ruhát, hanem egy optimista és életvidám atmoszféra megteremtése végett élénk és vonzó színeket, ugyanugy a művészetben is a lehető legszélesebb keretekben a legkülönbözőbb és legváltozatosabb formákra van szükség... Mondanunk sem kell, hogy véleményét általánosan osztották.

Nem csak a tárgyválasztás, hanem maga a színrevitel által keltette Meyerhold a régi elvi álláspontjától való elhajlás látszatát, a *Kaméliás hölgy* előadásával. A színt részutosan egy zöld selyemfüggöny választotta el. Az egész „meyerholdi“ fölépítés eltűnt.

Ugy látszik, hogy a nagy rendező bizonyos értelemben egészen új, kevésbé külsőséges stílusra törekszik. Nem kétséges, hogy Meyerhold, ez a páratlan alkotó, tevékenysége új szakaszába érkezett; s kiváló vonás ennél a meg nem pihenő művésznél, aki most hatvanadik évébe lépett, hogy soha nem állt meg fejlődésében. Minden új rendezése alkalmával számtalan új eszmét és új problémát vetett fel: egész pályafutása nem más, mint jól meghatározott egymást tökéletesen kiegészítő művészi korszakok sorozata, bármily különbözőeknek vagy ellentmondóknak is tűnjenek fel közülől. Így ez az új „szociális-realista“ korszak a *Kaméliás hölgyet* jelentkezik, mint

ahogy az u. n. biomechanikus a felejthetetlen Crommelynk-féle *Dicső felszarvazott*-tal.

Jelenleg Meyerhold, új színháza építkezésének befejeztét várja. Am kifogyhatatlan tevékenységét ideiglenesen egy másik színházban folytatja. Amint berendezheti új színházát, lehetősége nyílik egészen új technikai módszerekkel még fejleszteni olyannyira különleges stílusát.

Az utóbbi évek mérlegén meg kell említenünk különösen egy Meyerhold-tanítvány: *Ochlopkov* rendezéseit, akinek érdemei a színművészet eddig ismert formáinak teljes elvetésében s a színpad és nézőtér egybeolvasztásában állnak. Ilyen uton nagyon érdekes eredményeket ért el, melyek leírása, sajnos, tulvézetne a jelen ismeretetés keretein.

Ami Tairoffot illeti, legnagyobb sikere ebben a szezonban *Vischnyevszky* egy „optimista tragédiájá“-val egy polgárháborús legendával volt, melynek rendezése minden szempontból tökéletesen sikerült.

A Vachtangov-színház Maxim Gorkij nagy „Bolshev“ című drámai ciklusát vitte színre. Ezen a télen készül bemutatni a ciklus harmadik részét.

Ami a kiváló *Granovsky*-színházat illeti, a maga csodálatos színészeivel, mint *Mickoels* és *Szuszkín*, igyekeznek megfelelni az új feladatoknak Mickoels vezetése mellett. Ez utóbbi méltó mesteréhez, ugyanolyan nagyhatású rendező mint színész. Sajnálunk kell azonban, hogy Granovsky maga nem vesz részt ebben a fejlődésben: semmi sem tudná pótolni az ő erőteljes művészi egyéniségét, mely annál nélkülözhetetlenebb Oroszországban, mert az ott kedvelt munkamódszerek sokkal szorosabbra vonják a kapcsolatokat a rendező s a közönség között, mint Nyugateurópában. Ezt az űrt még egy Granovsky is csak itt tudná kitölteni.

Erwin Piscator

¹ Ne feledjük azonban, hogy itt nem valami klasszikus értelemben vett „realizmusról“ van szó. Stanislavsky módszerében gyakran olyan törekvések nyilvánulnak, amelyek kifejezve nagyon messze vezetnének. Így pl. Meyerhold u. n. biomechanizmusa.

GYERMEKÖNGYILKOSSÁG. Egy kilenc éves fiu öngyilkosságot kísérelt meg, felakasztotta magát. A gyermek, falusi szegények gondja, aki átélte saját bőrén a kenyértelenség kínját, tanuja volt a szülők lemondó, csüggedt beszélgetéseinek, amidőn a jövő reménytelenségét megtárgyalták. Hallom az ellenvetést: a gyermek bizzonnyal abnormis volt. Szívesen hangoztatott vélemény az öngyilkosságnál. Ezzel a sablonos elintézésel a társadalom valósággal önmagát oldja fel a felelősség súlya alól. De a pszichológusok tudják, hogy másként van. Az öngyilkos nem feltétlenül abnormis ember, hanem sok esetben más, a tipustól elkülönböző lelki szervezetű egyén, aki bizonyos esetekben, az átlagostól eltérően ilyen elemi reakciókkal, mint pl. az öngyilkosság is, válaszol. A „hiba“ igen gyakran nem az egyénben, hanem azokban az „abnormis“ környezeti körülményekben és történésekben van, amelyekkel szemben az u. n. „egyensúlyos“ lelki alkatu egyén még teherbíró képes, viszont a „labilis“ szervezetű „abwegig“ reakciót mutat. Az ember lelki organizációja bizonyos mechanizmusokkal rendelkezik — éberálmok, álmok, projekciók, identifikációk stb., — amelyek átsegíthetik kritikus helyzeteken, avagy elejét veszik annak, hogy bizonyos reális élmények a lelkiélet érzékeny egyensúlyát felborítsák. Azt mondhatnók egyrészt, hogy ezek az óvó és ki-

segítő lelki mechanizmusok jótékonyak és üdvösek, de dialektikusan szemlélve az ellenkezőjét is állíthatnók. Eppen mivel a realitás finom kijátszásai olykor mankók vagy stimulánsok, kétélű fegyverek, vagy mondhatnók veszélyes mérgek, amelyeknek adagolásától függ a gyógyító vagy kártékony hatás. Mert a mindennapi tapasztalat mutatja, hogy csak egy bizonyos fokig lehet a realitással szembehelyezkeve, azt akár megkerülve, vagy kijátszva élni, hogy ez a lelki „luxus“, amely csupán bizonyos lelki mechanizmusok mozgósítása és permanenciája árán lehetséges, idővel olyan feszültségekhez és ellentmondásokhoz vezet, amelyek a fáradtságosan egyensúlyozott lelki háztartást egyszerre sarkaiból vetik ki. Az egészséges lelkiélet a realitás talaján nyugodhatik, a tényekkel és adottságokkal való ökonomikus számolás bázisán, de viszont — el kell ismerni — olykor éppen a realitás az, amely a lelki élet egyensúlyi helyzetére zavarólag hat. Itt is a dialektikus ellentmondás, amelyet a valóságban — nem a gondolatban — akárhányszor nem vagyunk képesek feloldani. Ilyenkor azt szoktuk mondani, hogy keresnünk kell a megoldást, az a társadalmi életformát, amely a lelkileg veszélyeztetett, vagy megingott igényeinek és létfeltételeinek optimálisan megfelel. Természetesen ez csupán eszményi követelés, amely éppen a realitás sokszor megmásíthatatlan adottságaiba ütközik. A modern lélektani iskolák — kivált a pszichoanalízis — felfedték a környezeti hatóerők jelentőségét az egyén lelki szerkezetének kialakulásánál s ugyanakkor rámutatnak az elsődleges, élettani ösztönstruktúra jelentőségére is. A pszichoanalízis tanítása szerint ösztön szerkezetünk természete mindnyájunknál közös, a lelki élet fejlődésmenete szükségképpen, jellegzetesen meghatározott, mindazáltal az egyes, konkrét egyén ösztön szerkezetének mennyiségi természete változó, az egyes ösztönvariációk erőssége elkülönböző s ekként még azonos társadalmi létfeltételek mellett is más és más lelki strukturák alakulnak ki. A tudomány ma még nem képes az egyén élettani meghatározóit akárcsak megközelítő pontossággal is leírni és még kevésbé lemérni s a modern neurozis-kutatás legfőbb érdeme éppen a szociológiai tényezők élesebb felismerésében és jelentőségük méltatásában rejlik. A társadalmi hatókokat, amelyek a konkrét egyedre alakítón ráhatnak már tisztábban és megkülönböztetetten látjuk, s ebben az új távlatban a neurozismegelőzés és terápia új lehetőségeihez juthatunk el. Ez a felismerés — amely a tiszta tapasztalat gyümölcse — roppant mértékben kitágította a lélekgyógyász horizontját, végsősorban tudatosította benne a szociológikus szemlélet szükségét, amidőn a lelki zavarok végsően társadalmi eredetére rávilágított.

Ez az exkurzió talán feleslegesnek látszik, de témánkkal, az összefüggések eredendő mélyén szerves egységben van.

Egy gyermek öngyilkosságáról szoltunk, s így jutottunk el a lelkiélet és a társadalmi lét itt csak általánosságban felvázolt összefüggéséhez. Gondos gyermekanalízis bizonynal közelebb vezetne az öngyilkos gyermek sajátos lelki helyzetéhez s ilyen néhány mintaszerű gyermek-analízissel rendelkezik is az analitikai irodalom. Így, a messziből, banálisan csak annyit mondhatnánk, hogy a gyermek menekedni akart a realitás elől, melynek eszmélése lelki egyensúlyhelyzetét elemi erővel megzavarta. Érdekes a gyermekek lelki világát megfigyelni, mert általa a lelkiélet bizonyos alapvető célzatairól vehetünk tudomást. Hogyan reagál a gyermek a realitásra, kivált az anyagi lét realitására? Itt a reakciók rendkívül szembetűnők és jellegzetesek. A gyermeket általában fantázialénynek tartják — kivált a gyermekétség első éveiben — akit nem a későbbi „Realitátsprinzip“, hanem a „Lustprinzip“ mozgat, ahogy ezt a pszichoanalízis tanítja. Nos a tény, hogy a gyermek képzelődik, kétségtelen, de képzelődéseit a szociális háttér, a gyermek legegységibb élethelyzetének ismerete nélkül nem vagyunk képesek értelmesen interpretálni. Itt van pl. egy típus: a gazdag szülők ellátott, elkényeztetett gyermeke. Ennek a gyermek-példánynak képzeleti élete szinte orgiasztikusan szertelen. Ez a

fantáziaélet tartalmában imaginár, s tul a földi realitás szférájában mozog. Ezek a fantáziák a jóllakott gyermek luxusjátékai. Másként pl. a szegénysorsu, nélkülöző gyermeké. Itt általában két megjelenési formát különböztethetünk meg. A gyermek, aki szegénységének és szegénységének teljes tudatában van s akinek a tudati világát ez a tény uralja. Ezeknél a gyermekek-nél kinzó egyhangúsággal tér vissza valamennyi megnyilvánulásukban az anyagi nélkülözés motívuma. Ruhájuk — mondják — szegényes, mert a szülőknek nincsen pénze, moziba nem járnak, játékot nem vesznek stb., mert mindez pénbe kerül, ami nekik hiányzik. Meglepő és egyben lehangoló 4—5 éves gyermekeknél egész egyéni életüket betöltő anyagi beállítottsága, ahogy már gyermekkorban áteszmélik a pénz mindenhatóságának jelentőségét s ugyanakkor pénztelenségük következtében lelki alacsonyabbrendűségi érzelmek alakulnak ki bennük. De van egy bizonyos határ, — amely nyilván függ a nyomor fokától és a reagáló gyermek egyéni lelki berendezésétől is, — ahol a nélkülöző gyermek a realitás éles eszméléséből a fantáziák színdús gomolygásába menekszik. Ez a gyermektípus — hasonlóan a gazdaghoz — szintén szertelen fantáziákat termel ki, de azzal ellentétben képzelődéseinek tartalma a földi lét javaira vonatkozik, reális irányu, s nem imaginárius. A szegény gyermek szintén képzelti fényűzést enged meg magának, de ezt nála a hiányérzet determinálja, s nem a túlbőség. Eként nála a képzelődések lelki jelentősége a reálisan érzett hiány pótkielégítése („Ersatzbefriedigung“ az analízis nyelvén) reális, de nélkülözött tartalmakra irányozott fantáziákban, ellentétben az anyagi realitással kielégített, sőt jóllakott gyermek imaginárius képzelti csapongásaival.

A mi kis öngyilkosunk valószínűen abba a kategóriába tartozhatik, amely a realitás talaján áll, s a képzelti pótkielégülések ködös világa helyett, a felismerés kétségbeejtő tisztaságával a radikális negatív megoldást, a halált választotta. Természetesen ez a gyermek sem bírta el a realitás lenyűgöző súlyát, de a fantáziákra sem jutott lelki háztartásában, s így menekedhetett a negatív előjelű tettebe — a halálba. Mert a másik pólus — a lázadás. A pozitív előjelű tett. Ez a gyermeknél természetesen a felnőttől elütő formákban nyilvánul meg, éppen a gyermek fejletlen lelki és szellemi berendezkedésénél fogva. Akárhány nehezen nevelhető („schwer erziehbar“) gyermek magatartása mögött gondosabb elemzés fellelheti a dac, a konokság látszólag banális reakcióiban a lázadás, a tiltkozás eredendőbb hatóerőit. De vannak helyzetek — rendszerint, amidőn tartósan és visszatérően hat valamely irritáló élmény — amikor a gyermek reaktív tiltakozása — olykor torzult formákban is — elhanyaglik, s az aktivitás vagy öngyilkosságban, vagy neurozisan feneklik meg. Egyik variánsa ennek a lelki típusnak a „braves Kind“, legtöbbször gyámoltalan, önállótlan, szánalmas példánya. Akárcsak a társadalom „alsóbb“ rétegeiben is találhatunk olyanokat, akiket a krónikus nyomor aktivitásukban elsorvaszt, s a tiltkozás helyett az alázatos megadást választják. A „Lumpenproletariat“ amorph tömegébe sülyednek le.

A tudomány egyelőre még nem képes előrelátni és áttekinteni az öröklődési erők művét. Az élettani determinánsok útját egyelőre nem tudjuk megszabni. Számolnunk kell vele, hogy a jövő társadalmában is lesznek testi és lelki tevékenységek, de ugyanakkor tudatában vagyunk annak is, hogy a társadalmi erők munkájának irányítása a kezünkben lesz. A modern lélektan tagadhatatlanul jelentős, előbbrevívó munkát végzett, amidőn felfedte a társadalmilag determinált lelki jelenségek hatóerőit. A lelkiélet szociológiája még csak kezdetén van. Az a társadalom, amely a lélektan felismeréseinek társadalmi konzekvenciáit aktív, az új társadalom intézményesített rendjével fogja koronázni, egyben kauzálisan nyul hozzá a neurozisz probléma megoldásához.

El tudjuk képzelné magunknak azt a társadalmat, ahol a gyermek az

éhség gondja miatt — ami többé nem lesz — nem megy a halálba. Ebben a társadalomban bizonyosan megváltozik a gyermek képzeleti világa. Roheim írja a „Csurunga népe“ c. etnológiai, analitikus irányú munkájában, hogy ama primitívek gyermeke nem arról ábrándozik, hogy generális, vagy király stb. lesz-e. „Az ausztráliai gyermek légvárának témája sok-sok kukac, bogó, gyökér, mérges hangya és kenguru hús“. Ez az egyébként a marxizmus szemléletétől távolálló analitikus önkéntelenül elárulja, hogy alapjában a gazdasági adottság determinálja a gyermek ábrándjait. Az új társadalom-építés munkája természetszerűen új lelki- és tudati tartalmakat fog kialakítani s nyilván azt az egészségesebb gyermektípust is, amely nem menekszik majd a halálba s passzív lázadását felváltja a társadalmi közösség aktivitása.

(Nagyszöllös)

Neufeld Béla

A HANGYATOJÁS ÉS AZ EMBERI TÁRSADALOM. Annak megfelelőleg, hogy senki a világon nem érdeklődik, úgy az állatok iránt, mint éppen a párisi (akinek kutya- és macskaimádata Európa más részein a betegesség erejével hatna például), a franciaországi tudományosság folyóiratai telve vannak az állatvilág életének újabb s újabb ismertetéseivel. A rengeteg közlemény közül a *Mercure de France* egyik tanulmánya érdemel különös figyelmet. A szerző: S. Metalnikov, az Institut Pasteur kitünő — bizonyára kitünő — professzora.

Metalnikov a méhek és hangyák szinte agyontanulmányozott szociológiáját gyarapítja néhány teljesen újszerű és érdekes adattal. A professzor abból indul ki, hogy a kommunizmus lényege: a termelési eszközök köztulajdonba vétele s a magántulajdon megszüntetése, amiből önként következik a közös társadalmi termelés. A méhek e definíció szerint tökéletes közösségekben, vagy még politikusabban: kommunizmusban élnek. A munkaeszköz náluk a kas és a viaszból készült „rayon“-ok. Ezeket közösen építik s közösen birtokolják. Magántulajdona senkinek sincsen. E közös szervezetet a kényszermunka egészíti ki.

Metalnikov ismerteti e kényszermunka természetét, hogy így rámutasson arra, mily ellenszenves és alantas az egyén szempontjából a kollektív társadalom. A munka a kollektív méhkasban való lét alapfeltétele. Aki nem akar vagy nem tud dolgozni, üldözik s megölik. Ez történik például a méhapákkal, akik megtermékenyítve az anyát, nem hasznosak többé. S ez történik azzal az anyával is, aki már fáradt vgy kényeskedik, nem képes vgy nem hajlandó kellő ütemben szülni s fiatalabbal, termékenyebbel helyettesíthető.

Mi már most ennek a kényszermunkának, amely a rovarvilágban a lét vagy nemlét kérdésével egyenlő, a beosztása? Ismeretes, hogy egy-egy kasban 10—100.000 egyén él. Ebből egy királynő, 100 apa vagy ál-apa, a többi dolgozó. Ez utóbbiaknak nincs nemi szervük s minden feladat elvégzése reájuk hárul. E kötelességeket szak-csoportokba osztva végzik el. A speciálisták a következők:

1. Az ör-méhek, akik a kast őrzik s gyakorta valóságos erődítményeket emelnek. Idegen kasok méheit (a lopás a méhek világában nagyon elterjedt) nem engedik be, saját kas-társaikat különölegesen fejlett tapogató csápjaikkal érintése útján ismerik föl. A méh kasába csak az örök ellenőrző tapogatása után térhet meg. Ha idegen vagy idegenek hatolnának be a méh-államba, vészjel, hajsza, gyilkosság vagy tömeggyilkosság következik.

2. Légtisztító munkások: speciálisan fejlett hátsó lábukkal részint a levegőt szűrik, részint az elnedvesedő viasz-sejteket szárítják.

3. Orvos- és hóhér-speciálisták: reggelenként legyilkolják a gyöngéldöket s elrohadókat. A felhasználásra kerülő hullákat különleges viasszal balzsamozva megóvják a rothadástól.

4. Ellelmezési speciálisták: egyik csoportjuk gazdag területeket kereső

felderítő repüléseket végez. Más csoportjaik a kijelölt területeken mézet, viaszanyagot és vizet gyűjtenek.

5. Az építészek: a kast építik s viaszból különböző nagyságú sejteket formálnak: a legkisebbeket a munkáslárvák, a nagyobbakat a himlálárvák s végül egy-kettőt a jövőendő anyák lárvái számára.

6. Tanító-speciálísták: a lárvákat nevelik s gondoskodnak arról, hogy a „gyermekszobák” hőmérséklete legalább 37 fok Celsius legyen. Az új egyéneket ők tanítják meg röpködni, kast építeni, eleséget gyűjteni, gyilkolni, stb.

7. Raktár-szakerők: konzerveket gyártanak s ezeket elraktározzák. Az erjedést úgy akadályozzák meg, hogy a konzervekbe antiszeptikus állati mérget fecskendeznek.

E társadalomban, amelyben az egyed a betöltendő feladatnak megfelelő, különleges testalkattal és szervekkel rendelkezik, mindenki halálra van ítélve: a királynő a megtermékenyítés után örök fogoly, meg sem mozdulhat, örök és ápolók veszik körül, etetik, mosdatják, körülzsongják. De amint fogyatkozni kezd tojásainak száma, megölik. Az apákat a nászrepülés után, amelyet speciális szárnyszerkezetük segítségével igen gyorsan hajtanak végre, halomra gyilkolják s tetemüket kivetik a kasból. A dolgozó, ha csak kicsikét fáradni kezd, hóhérbakra kerül. A rovarok társadalmában mindenki jelentéktelen kerék csak, addig élhet, amíg a köznek használ s ez a köz nem irgalmaz, hanem öl rendületlenül.

Egészen eddig Metalnikov tanulmánya rendkívül érdekes és értékes. A professzor azonban nem áll meg a szakmájánál, hanem miután Franciaországban egy kevéssé mindenki encyklopédista, megfigyeléseinek tanulságait az emberi társadalomra igyekezik alkalmazni. S hogy a kollektív közületre vonatkozó lesújtó álláspontját jobban alátámassza, hasonlatokért a méhkason kívül elmegy a hangyák és termiták világába is, egészen a hangyatojásig kutatván át a rovarok szociális életét, s így a b o v o bizonyodik amellet, hogy a kollektív társadalmi rend megöli majd az embert, a közösség az egyént, a rész az egészet, az általános a kivételest. Az emberi test is idomul majd az új rendhez (Lamarcke-törvény), az egyik dolgozó lesz, a másik szülő, a harmadik örkatona s mind halálraítélt.

Ilyen szomorú eredmények adódnak, ha a Pasteur-Intézet egy kitűnő, — bizonyára kitűnő — tagja tudományosságának területére rászabadítja politikai érzelmeit. Ugyanis lehet valaki elsőrangú rovarmegfigyelő, de gyatra szociológus. Ez esetben azután nem veszi észre, hogy a kollektív munka, ami a társadalmi közösségek alapja, a rovaroknál kényszer, az embereknél jog. Nem veszi észre, hogy a befejezett teljesítmény a rovaroknál halálos ítélet, az embereknél felmentés. S főleg nem veszi észre, hogy a rovarkollektívizmus úgy fejlődik, hogy megöli az egyéneit, az emberi kollektívizmus pedig úgy, hogy felszabadítja az egyéneit.

(Paris)

Mikes Imre

SAJTÓSZABADSÁG ÉS FASIZMUS. A liberális és demokrata európai sajtó bár napról-napra mérsékeltbben ír Németországról, mégsem állíthatja Németországot követendő példának s ezért a példa: a minta — egyelőre még mindig Olaszország. Minden alkalmat megragadnak az olasz fasizmus dicsőítésére, hogy ily' módon az általános közvéleménybe azt a meggyőződést ültessék, hogy az olasz fasizmus az a módszer, mely egyedül és kizárólagosan követendő az emberiség helyzetének feljavítása érdekében. Természetes, hogy gyorsan és nagy zajjal terjesztették a következő hírt is: „Az Oriente távirati ügynökség jelentése szerint az a nagyjelentőségű szerep, melyet az olasz közéletben a sajtó visel, a fasizmus vezetőit arra a meggyőződésre bírta, hogy széleskörű átszervezéssel s a szabad erők összefogásával kell a fasizmusnak a sajtó iránti bizalmát nyilvánítania. A Duce utasításai alapján gróf

Galeazzo Ciano sajtófőnök irányítja a munkát, melynek alapelve, hogy a bel- és külföldi-sajtó különféle tényezőinek munkáját a Palazzo Venezia, a Palazzo Chigi s a Viminale sem nélkülözheti. Mussolini új sajtóreformja a sajtó minden problémájára kiterjed. Tökéletesen megszervezi az olasz hírszolgálatot, amelybe a külföldi sajtót is bevonja, mégpedig a szabadságnak olyan kimélyítésével, hogy annál tágabb keretek között egyetlenegy ország sajtója sem mozog. Olaszország megnyitja határait, kivétel nélkül, minden politikai vélemény előtt, így akarván erejét a fasizmus tizenkettedik esztendejében dokumentálni. A fasizmus nemcsak anyagi, de szellemi erejének tudatában is tökéletes sajtószabadságot ad úgy az olasz, mint a külföldi újságíróknak is, akiknél volt rá eset, hogy visszaéltek ezzel a szabadsággal. Minden egyes olasz újságíró a legtisztább igazságot minden korlátozás nélkül leírhatja s az írott igazságnak nincs nagyobb meggyőző ereje annál a tudatnál, hogy semmiféle cenzúra nem áll mögötte. A sajtó funkciója ma olyan jelentős, hogy szabad kibontakozásának értékeiről, a kérdések szabad megvitatásáról, a polémiából származó kezdeményezések termékenyítő erejéről nem mondhat le a fasizmus, mely szabad intellektuális és kulturális légkörben akarja a maga új írói és újságírói nemzedékét felnevelni. A külpolitikai sajtó terén pedig ezt a szabadságot, ha ugyan lehetséges, a fasizmus még fokozni kívánja, — teszi hozzá a római jelentés. Az olasz sajtó lelkesedéssel köszönti Mussolini nagy sajtóreformját, melynek végrehajtásában egyesült erővel támogatja Galeazzo Ciano grófot. — Ezt az újsághírt, melynek tartalmáról Olaszországban mit sem tudnak és amely csak az európai sajtóban terjedt el, számos kommentálás követte; mint tipikusat mi a Pesti Napló július 22-én megjelent vezércikkét vesszük elő. A cikk, 24 órával az előbb idézett hír megjelenése után, a következőket írja: „Mussolini visszaadta az olasz sajtó szabadságát. A gesztus szép volt és egy erős emberé, egy erős rezsimé. A fasizmus, egy magát leplezetlenül néven nevező diktatura, sőt az összes mai európai polgári diktaturák őse, a sajtószabadság mellé áll. Van, aki ezen csodálkozik? Mi egy percig sem. Ellenkezően, mi ezt tartjuk természetesen, a fasizmusnak ezt az újabb állomását magától értetődőnek, ahová el kellett jutnia.“ A P. N. vezércikkirője tehát természetesen találja! A cikk első hátsbjából ugyan nem tűnik ki, hogy miért. Természetesnek találja, jölehet tudja, hogy a fasizmus *conditio sine qua non*-ja a diktatura, a diktaturának pedig a sajtószabadság-ellenesség. Hisz' — ha a fasizmus sajtószabadságot ad, (amiből egy szó sem igaz), akkor szükségszerűen kialakul újból a különböző napilapok, folyóiratok és nyomtatványok arculata, a szabad kritika, a gondolatszabadság, ez utóbbi pedig a politikai és ideológiai csoportok, pártok felbukkanását, kialakulását jelenti. Vagyis, pontosan az ellenkezőjét annak, ami a fasizmus. Hogy az olasz fasizmusnak a sajtószabadság bevezetése esze ágában sem áll, az természetes. Az idézett hír megjelenése óta egy hónap múlt el, s ezirányban Itáliában sem történt, megtörtént azonban, hogy ismét rengeteg embert hallgattattak el, köztük pl. Giuseppe Rensit, akiről a KORUNK jul.—aug.-i számában még azt irtuk, hogy könyveit zavartalanul adhatja ki, és katedrája van Genovában. Utolsó könyvének lehet ez a következménye; Rensi, ha nem is volt a dialektikus materializmus hirdetője, de materialista, racionalista gondolkodó volt. Ha Mussolini most Rensit elcsapta, erre nyomós ok lehet. — Az érdekesség kedvéért megemlíthetjük, hogy Rensi kapcsolatai Mussolinivel igen régi eredetűek. Rensi 1896-ban adta ki Milánóban a *La Lotta di Classe* című szocialista folyóiratot. Alig két évi szerkesztői működése után emigrálnia kellett Svájcba. Mussolini, akit akkor ugyancsak hasonló ügyek miatt körözött a politikai rendőrség, egy évig volt Rensi svájci házának vendége, s igen sokat tanult tőle. Mussolini kormányrajutása után nem feledkezett meg Rensiről. Felajánlotta neki a kultuszminiszteri tárcát, amit azonban Rensi nem fogadott el. 1930-ban Rensi

feleségével együtt a veronai katonai börtönbe kerül. R. ekkor 60 éves! A külföldi sajtó energikus akciójára Mussolini szabadlábra helyeztette a Rensi házaspárt. Sőt R. visszakapta tanszékét is. Most azonban végérvényesen elcsapták. Persze a liberális vezércikkíró az ilyen dolgokról nem tud, s ha tud egyszerűen nem vesz róluk tudomást. Másként nem is találhatja ki az olasz sajtószabadság meséjét.

(Budapest)

Nemes Lajos

A MAI ROMÁN NAPILAPOK. A román ujságipar a háború utáni években ugrásszerű fejlődésnek indult. Ma már úgy mennyiségi mint minőségi tekintetben megállja helyét európai viszonylatban is. Az utóbbi 5—6 évben a román napilapok száma szinte megduplázódott, az 1 leies olcsó ujságok pedig 1—2 év óta gombamódra szaporodnak. Az ujságipar Bukarestben összpontosul, bár alig van vidéki város, ahol ne jelenne meg 1—2 napilap. Ezek közül azonban egyik se lépi túl a helyi kereteket. Bukarest terjedelmes, jól kiállított, élénken szerkesztett és viszonylag olcsó lapjai legázolják a vidéket. (A 12 nagy francia oldalon megjelenő *Dimineața* vagy *Universul* 3 leibe kerül.) S hogy a lakpiadás jó üzlet, bizonyítják Bukarest impozáns ujságpalotái. A *Strada Constantin Mille*, a román ujságúca, az *Universul* és *Dimineața* hatalmas épületeivel a román főváros nevezetességei közé tartozik.

Példányszám és hirdetések dolgában a *Dimineața* vezet. Megjelenik napi kb. 160 ezer, vasárnap 180 ezer példányban. Utána az *Universul* következik napi 120—140, vasárnap 160 ezer példánnyal. Az *Adevărul*, a *Dimineața-Adevărul* lapkiadóvállalat politikai lapja, kb. 30.000, a *Lupta* és a *Viitorul*, a liberális párt lapja kb. 40.000 példányban. A *Curentul* 20.000 példányban, a többi lap maximum 10—20 ezer példányban. A lapok többsége pompásan felszerelt saját nyomdában készül és hirdetésekkel bőven elvan látva. Az 1 leies ujságok némelyike is valószínűleg eléri a százezres példányszámot.

Történelmileg, a román tőkésosztály módjára, a román ujságipar is aránylag fiatal. A legöregebb ma is létező román napilap, az *Universul*, 1933-ban ünnepelte fennállása 50. évfordulóját. Utána az *Adevărul* következik 48 évvel. A háború előtti román politikai viszonyok kedvezőtlenek voltak a sajtó fejlődésére. Ennek főoka a lapok bojárellenes, demokratikus reformokat sürgető magatartása volt. (Ámbár anyagilag csupán az akkor még fejletlen román középosztályra támaszkodhattak, bojárellenes magatartásuk miatt a lapok nagy befolyásra tettek szert, különösen a parasztság körében, ahol nem egy közülük a földreform jelszavával lépett fel. Ez viszont hatósági üldözések sorozatát vonta maga után. 1907-ben a parasztfelkelés leverését követő időben az akkori kormány a lapok jórészének falun való terjesztését betiltotta, mivel a felkelés egyik előkészítőjét látta benne.)

A világháború befejeztével területileg megkétszereződő Romániában a tőkésosztály maradéktalanul uralomra jut, s ez megszünteti a román polgári sajtó háborúelőtti radikális hangját. Viszont minden igény, osztály és réteg megkapja a maga szájaize szerint írt lapot.

A vezető román ujságvállalat a *Dimineața-Adevărul* társaság, mely egyuttal típusa a tőkés ujságvállalatnak. Két lapot ad ki: A *Dimineața* és az *Adevărul*. Míg a *Dimineața* kispolgárok számára készülő „demokratikus” lap, a szükséges nivón, az *Adevărul* ugyancsak a demokrácia védője, csupán magasabb nivón. E két lapnak minden polgári pártban, beleértve a szocdem pártot is, melynek kifejezett támogatói, megvannak a maga parlamenti képviselőmunkatársai és így minden kormányhoz közel állnak.

Ezzel szemben az *Universul* nyíltan az intranzigens nacionalizmus lapja. Igazgató-tulajdonosa *Stelian Popescu*, volt miniszter, a román Antire-

vizionista Liga elnöke. Olvasóköre a román középosztály, az intellektuelek és a hadsereg köréből regrutálódik. Az Universul a Curentul-lal együtt (ez utóbbi lap a „Plebiscitul Românesc“ c. állandó ankét-rovatán keresztül) kampányt folytat a kisebbségieknek állami és nagyvállalati pozícióban való alkalmazása ellen. Ámbár antiszemita, Blank Aristide bankár pro-diktatura cikkei helyet találnak benne. Ha jelenleg a demokráciát igenli, ezt csak azért, mert ma a francia külpolitikával ellentétes beállítottságú diktatúrától tart. Az utóbbi időben egyre nagyobb befolyásra tesz szert. Külföldi hirszolgálat dolgában úgy az Adevarul, mint az Universul és a Curentul kielégítők.

Minden román politikai pártnak megvan a maga lapja és éppen a pártok megszaporodása képezi a napilapok megszaporodásának főokát. A liberálisok a Viitorul-t adják ki, vidéki lapjaiktól eltekintve; a nemzeti-parasztpárt a Clujon megjelenő párthivatalos Patria-t (itt jelenik meg a România Nouă is) és tömeglapjukat, a Dreptatea-t, Ordinea-t, stb. Averescu marsallnak az Indreptarea a lapja. Goga a Țara Noastră-t adja ki, Iorga a Neamul Românesc-et. Az Epoca a konzervatív párt, a Socialismul a szocdem párt, az Apărarea Națională a L. A. N. C. (Cuza antiszemita pártjának) közlönye.

Külön említendők az 1 leies „népujságok“. Ez az ujságfajta, ollózott hireivel, szerelmi-rabló- és baleset-riportjaival, — erdélyi import. Román multjuk 1—2 éves, számuk máris hét. A műveletlen munkás- és kispolgár tömegek körében meglepően el vannak terjedve. Ennek főoka a munkássajtó hiányán kívül a tömegek növekvő hirszüksége. Amellett, hogy kitűnő üzleteket csinál ez a ponyvujság, egyuttal a népbefolyásolás leghatásosabb eszköze. Olcsósága révén a legzélesebb tömegek között terjesztkedhet. Kivételt képez közöttük a szintén 1 leies F a c l a, amely jó hirszolgálat mellett a fontosabb eseményeket többnyire helyes értékelésben részesíti.

Az igen fejlett és sokszínű román publicisztikáról egy más alkalommal emlékezünk meg.

(București)

Bálint István

A MAI NÉMETORSZAG NÉPESEDÉSI POLITIKAJÁT a születési kényszert fentartó törvény és a sterilizációs törvény jellemzi. Az első, amely rendkívüli mód megszigorítja az abortus-paragrafuszt és szigorú büntetésben részesíti a fogamzás elleni szerek használatát, a korlátlan szaporodást célozza s az expanzív, imperialisztikus háborús politika lecsapódása, amely abban a feudális eszmében hisz, hogy a mennyiség — a hatalom. A másik a sterilizációs törvény a kvalitásról akar gondoskodni s a nemes északi-német fajt megvédeni az elfajulástól s az alkalmatlant a szaporodástól távol tartani. A sterilizációs törvénnyel kapcsolatban elegendő annyit megjegyezni, ami minden törvénnyel kapcsolatban megemlíthető, nevezetesen: minden törvény értékét és értelmét az dönti el, hogy ki az a hatalom, mely a törvényt érvényre juttatja. A mai német hatalom kezében a sterilizációs törvény a legaggályosabb.

A mai német népesedéspolitikai antiszociális, antihumanista értelme még inkább kiderül, ha az előbbi két törvényt következményeiben tekintjük. A születéskényszer következményei a tőkés államokban épp elég ismertek. Elvitathatatlan szociál-higiéniái tény pl., hogy a születéskényszer következménye annak a lumpenproletáriátusnak az elszaporodása, amelynek sorából a krónikus bűnözők, alkoholisták s mindazon alacsonyabb értékűek kerülnek ki, akik az emberi nem egészséges fejlődését mindig veszélyeztették. A születési kényszer így annak a lumpenproletáriátusnak a széles szaporodásáról gondoskodik, amelyet azután a sterilizációs törvénnyel kell kiirtani. Gyakorlati következményeiben így fest a mai németek fajhigiéniája.

A nemi életet szabályozó mai német rendelkezések következményeit szintén könnyű áttekinteni. Az erkölcsi tisztaság betegesen túlzott keresése, a né-

ger táncok és jazz-muzsika elleni képmutatás, s az a minden családi hálószobába legszívesebben rendőrt állító morál, mely a családi fürdőket bezárja, a színházakat cenzurálja s a szexuális büntető- és házasság-jogot megszigorítja stb., mind egy elfajult szexus produktumai. Viszont ez az elfajult szexus ismét annak a társadalmi formának a következménye, amelynek nevelő intézete — a kaszárnya, kihasználási terepe — a gyár, oltára pedig a csatár. Alig kétséges, hogy az elfajult szexus terrorisztikus rendszabályai további mértéktelen elfajulást eredményeznek.

Ha már a szexusról beszélünk említsük meg, hogy a német fasizmus milyen álláspontot foglal el a lélektan legfontosabb segédtudományával, a szexológiával szemben. Természetesen ezt is „gleichschaltolták“. De hogyan? Pár hónappal ezelőtt történt, hogy Kretschmer, akinek jólismert a neve a testalkat és a karakter összefüggéséről szóló elmélete révén, visszalépett a Zeitschrift für Seelenkunde und für Seelenforschung szerkesztésétől. Az új szerkesztő (Jung) programjában kijelentette, hogy az új német pszichológia feltétlenül és kizárólag német tudomány kíván lenni. Ez a német tudomány görcsösen távol fogja tartani magát minden pszichológiai gondolkodástól, bár elismeri, hogy ahogy van néger, vagy más népi lélektan, úgy van egy zsidó lélektan is. A német lélektan ettől a tudománytól annál kevésbé hagyja magát befolyásolni, mert további fejlődésére biztos és szilárd alappal rendelkezik. Az új német lélektudomány és lélekkutatás e szilárd alapja — Hitler Adolf könyve: a Mein Kampf. Kétségtelenül: a zsidó, nevezzük nevén, a freudi lélektan nagyon sokat tanult a psychopatikusok írásaiból és egyéb szimptomáiból, a lélektan történetében azonban teljesen új jelenség, hogy egy lelkileg bizonyára terhelt szimptomái, valamely pszichológiának alapul és irányításul szolgáljanak.

A német fasizmus orvostudományi szempontból való megítélésére említsük meg, hogy az új német rendszer a kuruzslóknak nemcsak megengedte az orvosi gyakorlat üzését, hanem főiskolákat alapított újabb kuruzslók kiképzésére. A törvényesített kuruzslás bevezetésével Spengler proféciája valóra vált. A kuruzslók gyakorlata annak a szellemnek a megnyilvánulása, amelynek semmi köze a tudományhoz. Ez a szellem jelenik meg az elégetett könyvek füstjében s egyáltalán nem csodálatos, hogy azok, akik a máglyára ítélt könyveket körültáncolják, nem az orvosok tudományában, hanem a füstben megjelent szellemek gyógyítóerejében hisznek. Viszont kétségtelenül következettek: Hisz', akik a kampsókereszt varázserejében hisznek, azok joggal hihetnek a kuruzslók varázslataiban is.

(Budapest)

Totis Béla

AZ IRODALOM TEHETETLENSÉGE ÉS BEHÓDOLÁSA. Nemrég zajlott le a Pen-Klubok ezévi kongresszusa a skóciai Edinburgban, melyen harminc nemzet képviselőiben háromszáz író vett részt. Mint ismeretes a Klubok legfőbb célkitűzése: a béke s a megértés szellemének terjesztése, a műalkotás tiszteletbentartása s az író szabadságjogainak védelme. Az egész világra nehezedő reakció éveiben, természetesen, egyre-másra merülnek fel olyan jelenségek, amelyek a fenti célkitűzéseket teljes kudarccal fenyegetik. Ebben a helyzetben a Pen-Klubok — polgári összetételüknél és szellemiségük-nél fogva — csupán a jelenségek elleni tiltakozásra szorítkoznak, anélkül, hogy ezt, következetesen, a jelenségek társadalmi eredőire is kiterjesztenék. Ám a Pen-Klubok nem „politizálnak“... Így azután plátói tiltakozásaik minden esetben eredménytelenek, mint általában a társadalmi betegségek tüneti kezelése. Az idei kongresszuson Ernest Reymond, angol kiküldött a következő határozati javaslatot terjesztette elő: „A Pen-Klub mint az írás szabadságának hite nyugtalanul figyeli azokat a szüntelen kísérleteket, amelyek az írás szabadságjogait megszüktetni igyekeznek a társadalmi biztonság

s a nemzeti követelmények nevében. Kifejezést ad annak a meggyőződésének, hogy a világ egy jobb politikai és gazdasági rend felé való szükségszerű haladása nélkülözhetetlenné teszi a kormányzatok s az intézmények minden szempontú szabad bírálatát." Ezt a javaslatot Marinetti, olasz kiküldött ellenkezése dacára megszavazták. Marinetti azt hangoztatta, hogy a Klub mindenkép politizál, s amikor elitéli az autokratikus rendszereket, egyúttal a liberális rendszereknek teremt hangulatot. Az ezzel kapcsolatos vita rávilágított arra a zavarra, amely az írói szabadság kérdésében a kongresszuson uralkodott.

Minthogy a Pen-Klubnak nem sikerült még saját tagjai fölfogása tekintetében sem tiszta helyzetet teremteni, érthető, hogy kifelé is ugyanilyen határozatlan, s az egyöntetű klub-határozatok értéke is fölöttébb kérdéses. Mivel azonban a Pen-Klub tevékenysége kizárólag ilyen papíros-megnyilatkozásokban merül ki, nyilvánvaló, hogy saját legközelebbi célkitűzéseit sem képes megvalósítani. Maga Benjamin Crémieux, francia kiküldött jelentette ki: „A Pen-Klubok nem menthetők meg és nem fejthetnek ki eredményes tevékenységet a szellemi értékek védelmében csak akkor, ha komolyan átadják magukat ennek a feladatnak az év egész tartama alatt, ahelyett, hogy megelégednének évi háromnapos jobbra-balra fecsegéssel." Ebben a tengődésben mementőként cseng Ernst Toller hangja: „Olyan korban, amelyben naponta új erőszakosságokról és kegyetlenségekről olvasunk, amikor milliók nélkülözése növekszik, tizezernyi emigráns bolyong reménytelenül és jogfosztottan, s egy új világháború fenyeget mindnyájunkat, a világ közvéleménye eltoppul és csak kevesen gondolnak a meggyőződésük miatt bebörtönözött írók sorsára. Holott ezek a férfiak már 17 hónapja vannak fogságban... Köztük Carl von Ossietzky, Ludwig Renn, Fritz Gerlich, Fritz Küster, Werner Hirsch, Klaus Neukrantz, Carl Mierendorff, Willy Bredel és mások..."

Am az irodalom polgári körei nem reagálnak oly' érzékenyen a kor mementóira. Minden marad a régiben. Bizonyítja ezt az a másik kongresszus, amelyet július utolsó hetében tartott Velencében a Népszövetség irodalmi és művészeti tanácsa. Noha ezen a kongresszuson antifasisztáknak vélt írók és művészek is résztvettek (pl. Thomas Mann, Le Corbusier), mit sem változtattak annak szellemén. A kongresszus — melyen Magyarország képviselőiben Zilahy Lajos, Bartók Béla és Gerevich Tibor jelentek meg, — a „Művészet és valóság" viszonyát s az „Állam és művészet" kapcsolatait vitatta meg. Viszont a kongresszus kiemelkedő pillanatait a vacsorák és a Reinhardt által rendezett Shakespeare-előadások képezték. Ezek befejeztével Jules Destré, elnök a következő táviratot küldte Mussolininek: „A művészet nemzetközi kongresszusának minden résztvevője nevében, melyet itt Velencében tartottunk meg a Népszövetséghez tartozó Intellektuális Együttműködés Nemzetközi Szervezetének, valamint az olasz intellektuális együttműködés szervezetének, Rocco öexcellenciájával az élén és a velencei biennális képzőművészeti kiállítás elnökének: Gróf Volpi öexcellenciájának védnöksége alatt, van szerencsém Nagyméltóságodnak egyhangú kifejezését tolmácsolni azért a fogadtatásért és nagylelkű vendéglátásért, melyben részünk volt csodálatraméltó országában. Összejövetelünk kitűnő megszervezettségének köszönhetjük azokat az érdekes és termékeny eredményeket, melyeket kongresszusunk hozott. Miközben tisztelettel tekintjük a mai Olaszország küzdelmeit művészi hagyományainak fenntartása érdekében, kérjük Nagyméltóságodat fogadja élénk hálánk és tiszteletteljes érzelmeink kifejezését."

A fentiekből nyilvánvaló, hogy mindkét kongresszus az írói felelősségtudat fokozatos elhomályosulásának jegyében áll. A kettő közül az utóbbi az őszintébb. Behódolása semmivel sem esik súlyosabban a latba, mint a Pen-Klub tehetetlensége. A behódolás a tehetetlenség természetszerű betetőzése.

(Róma)

H. B.

ROMAIN ROLLAND LEVELE AZ IRODALOMRÓL. Az orosz írók moszkvai kongresszusa alkalmából R. hosszabb levelet intézett a kongresszus előkészítő bizottságához. A levél legfontosabb elvi részeit alább idézzük:

„... Talán senki nálam határozottabban nem vallja a művész és a konkrét valóság közti minél élénkebb kapcsolat szükségességét, s nem csupán a tárgyi studiumok, hanem az alkotás teljében való újraátélés révén. Azt irtam egyszer:

„Minden gondolat, amely nem torkol cselekvésbe, elvetelés vagy áruulás.“
És azon igyekeztem, hogy minden művem tett legyen.

Teljesen egyetértek azzal, hogy az írók egybeszójjék művészetüket a fejlődés s a társadalmi felszabadulás folyamatával, amely küzd, rombol és épít. Eként művészetük részt vesz a kor eleven erőinek mozgásában és mint am azok: valóságos természeti erő jellegét ölti fel.

Azonban tulzod, sőt ártalmas az új rend jövőjére nézve, hogy a művészet teljes egészében ebbe a szerepkörbe zárja. Biztosítani kell a költészet számára a tiszta meditáció szabad területeit s a szellem széles látomásait. Mint ahogy a tudománynak korlátlan szabadságra van szüksége a maga kutatásai számára, ugyanúgy szükséges érintetlenül hagyni a líra s a költői elmélyülés bensőséges munkáját, a maga teljességében. Az emberi szellem legmélyébe ágyazott kincsek ezek, vagy hogy magam is egy költői képet használjak: olyanok mint a kincses bányák, melyek a jövő tartalékait őrzik.

A legnagyobb költők, Goethe, Hugó, Shakespeare, Dante, Aiskhylos művei két részből állnak: egyik a maguk korának fejlődéséhez kötött, másik mélyebb gyökerű, túlhaladja a kor igényeit és törekvéseit. Ez az utóbbi rész még az utánuk következő századokhoz is szól. Költészetüknek ez a része örökítette meg dicsőségüket s az országokét, amelyben éltek.

Ezeket az értékeket, barátaim, gondolniuk kell. Nem csak a jelen időért dolgoznak, hanem az új századért is, amelynek kapunyitói. Biztosítsanak minél több szabadságot azok számára, kiknek hangja széles tereket betölteni képes. Műveljék a megtisztult költészetet s a megtisztult tudományt! Mindaz, ami a művészeteket s a tudományt a szépség és az igazság mezőire hódítja — magtára annak az új világnak, amelyet építenek. Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a művész felmentessék a társadalmi hasznú munka kötelessége alól. Nemcsak szigorú igazságérzetből fakadó kötelesség ez a közösséggel szemben, hanem a szellem egészségének nélkülözhetetlen gyakorlata. Az alkotó munkához szükséges értelmi feszültségnek egyensúlyra van szüksége. A teljes ember az, aki képes önmagában bőséges benső életet kifejleszteni s ugyanakkor közösségi munkába veti alkotó energiáit...“

VILÁGPOLITIKAI PROBLÉMÁK

AZ AUSZTRIAI PUCCKISÉRLET KÖVETKEZMÉNYEI

A puccskisérlet nem sikerült. De Hitlernek sikerült csaknem lángra lobbantania Európát. Olasz, magyar, cseh és jugoszláv csapatok vonultak az osztrák határ felé. A háború előszele száguldott végig Európán. Ebben a háborús forgatagban azonban nem csupán az osztrák fasizmus árulta el teljes ingatagságát, nem csupán a német fasizmus árulta el kétségbeesett helyzetét, amelyben a legkétségbeesettebb háborús kalandtól és legszégységteljesebb megfutamodástól sem riad vissza. Az egész kapitalista Európa elárulta ebben a konfliktusban, hogy ha fél is Európa háborús rákfenéjétől, a német fasizmustól, még jobban irtózik a német fasizmus bukása mögött leselkedő baloldali forradalom rémétől.

A náci puccs előtt Anglia, Franciaország és Itália közös demarsra készültek Berlinben, hogy Németország megfenyegetésével, a vele szemben való nyílt fellépéssel is biztosítsák Ausztria „függetlenségét”. A nagyhatalmak eme tervének mintegy arcucsapása volt Ausztria megrohanása. És a közös demars mégis elmaradt. Németország minden további megalázása, minden ellene irányuló közös akció a háború szikráját pattanhatta volna ki, a német fasizmus megdöntéséhez, vagy legalább is végzetes benső legyengítéséhez vezetett volna, a német baloldali forradalom veszélyét idézhette volna föl. A kapitalizmus gyengesége, a baloldali forradalomtól való félelme következtében lehangyolottak a már lövésre kész fegyverek.

Junius 30-a és az ezt az eseményt betetőző náci puccs ezzel fordulatot jelentenek a nemzetközi politikában; fordulatot a háború előkészítésében — a forradalmi erők elleni nemzetközi harcban. A kapitalista Európa leszámítolja a német fasizmusnak a kapitalizmus benső egyensúlyát fenyegető veszélyét, gyengeségét és a forradalmi veszélyt, amely mögötte feltűnik. A kapitalista Európa a lázas fegyverkezés és a fegyveres szövetségek kiépítésének új korszakába lép.

Baldwin szavai, amelyek szerint „Anglia határai a Rajnánál vannak”, az új angol fegyverkezési program, Angliának Franciaországgal való katonai szövetsége, amely Belgiumra és Hollandiára is kiterjed állítólag és Anglia „pártfogó” álláspontja a Szovjetunió által tervbevetett kölcsönös védelmi szerződéssel szemben keleten: ezek ennek az új szakasznak talán legfontosabb tényei.

Anglia, amely talán mindaddig a német fegyverkezési igények legfőbb védnöke szerepében a francia hatalmi tényezőt egy megerősödött és a Sz. U. ellen beállított Németországgal akarta kiegyensúlyozni, most eljettette a megbízhatatlanná és ellenőrizhetelenné vált Németországot imperialista terveinek középpontjából. Anglia, amelynek imperialista érdekei elsősorban Európán kívül fekszenek, nem engedheti magát egy európai háborúba bevonni, amellyel Németország állandóan fenyeget és amelyben — a légi fegyverek fejlődése következtében — helyzete is olyan, hogy feltétlen szüksége van a Franciaországgal való együttműködésre. Ez az egyik oka annak, hogy Anglia egy Franciaországgal való fegyveres szövetség és a Sz. U. keleti paktumtervéhez való hozzájárulás árán is biztosítani akarja Németország megfékezését. A másik oka ennek a lépésnek az, hogy Anglia fő imperialista terve: a Sz. U.-val való háború régi formájában lehetetlenné vált. A Sz. U. megerősödése, békepolitikájának nemzetközi sikerei, Németország gyengesége és politikájának ellenőrizhetetlensége lehetetlenné teszik, hogy a Sz. U. megtámadásában egy Japánnal egyidejű német-lengyel felvonulásra számíthasson. Azt jelenti ez, hogy a Sz. U. elleni háború terve lekerült az angol politika napirendjéről? Korántsem. Éppen Japánnal való katonai szövetsége (amely legujabban igen hihető és konkrét formában pattant ki a japán sajtóban) bizonyítja, hogy ellenkezőleg; ez a háborús terv döntő lépéssel közeledett megvalósítása felé. Csupán annyit jelent ez a fordulat, hogy Németországra kevésbé lehet számítani ebben a tervben, önállóságát — éppen a háború időelőtti kipattanása érdekében — ha kell katonai szövetségekkel is erélyesen korlátozni kell és a háború közvetlen megvívására felkészülni a fegyverkezés fokozásával. Annyit jelent ez csupán, hogy a Sz. U. elleni háború megindítása egy időre — Európa oldaláról — háttérbe szorult Németország megfékezése és a forradalom veszélyétől való megóvása, s a háborúra való közvetlen fegyveres felkészülés és szövetségek kiépítése mellett. A francia-angol katonai együttműködés mellett csak a legutóbb beszélnek egy olasz-osztrák katonai megállapodásról, amely — közvetlenül — ugyancsak Németország ellen irányulva betetőzné Ausztria máris olasz gyarmati helyzetét.

Íme a német fasizmus katasztrófa politikájának, az osztrák náci puccsnak

az eredményei. A kapitalizmus háborús felkészülődésének, katonai szövetségeinek rohamos fejlődése; szinte az egész kapitalista világ szemben állása saját bomlásának termékével, a német fasizmussal. A széles tömegek undora és fokozódó harci készsége a fasiszta katasztrófa-politikával és az imperialista háborúval szemben, amelyek egyugyanazon rendszer termékeként fenyegetik az emberiséget. És tömegesen megnyilvánuló szimpátiák a másik oldalon, a Szovjetunióval szemben, amelynek politikájába görcsösen kapaszkodnak a háború felidőzésében jelenleg nem érdekelt kapitalista államok is, s amely a fasizmus általános csődjének és katasztrófa-politikájának egyetlen győzelmes ellenpólusa.

(Budapest)

Horváth János

JAPAN. I. A nemzetközi „civilizáció” rádiós és televíziós hírszolgálat, a távirati irodák jelentései, a világsajtó nagy napilapjai már negyedik éve óriási cimbetűkkel tálalják fel Japánt: „JAPAN HADSEREGE VLADIVOSZTOK ELŐTT!” „JAPAN BEVONUL A SZOVJETUNIÓBA!” „JAPAN LESZÁSZAMOL OROSZORSZÁGGAL” és így tovább naponta, színesen és változatosan mindig a „LEGUJABB” rovatban. Közben aztán néha egy-egy eldugott hír: „Nagyméretű panamák Japánban. Állítólag benne van a pénzügyminiszter is?“, vagy „Véres május elseje Japánban”, (augusztus elsején a szöveg ugyanez) vagy pedig „Sulyos gondok a lakosság rizs ellátása körül Japánban” és így tovább, mindig eldugottan, mindig kisbetűkkel. Mindettől függetlenül kétségtelen, hogy Japán, különösen a mandzsuriai Nonni folyónál történt „határc incidens” óta (1931), állandóan az érdeklődés „homlokterében” áll és számos jelentős sajtóorgánium által, főként stratégiai tevékenységéért ismételt dicséretben részesült. Így pl. 1933 április 30-i vasárnap számának vezércikkében a budapesti „Pesti Napló” többek között azt írta róla, hogy: „Japán seregei, tankjai, ágyui, szorosan a Szovjetbirodalom tőzsomszedságában állnak és Oroszország ájult tehetetlenségben szemléli Japán előrenyomulását. Japán, ha akarná, egész Szibériát elragadhatná most és ellenállás nélkül megsirozhatna, akár az Ural hegységig is!” Közben azután valószínűleg történt valami, ami miatt Japán egyelőre mégse „ragadhatta” el egész Szibériát az Uralig. Japán tehát évek óta „napirenden” van. Hol a Népszövetségből lép ki, hol fiókcászárságot nyit Mandzsukuo címen, hol véd- és dacsövetséget köt Hitlerrel az egész világ, de főként a Szovjet és a franciák ellen. Közben permanens „büntetőexpedíciót” vezet Mandzsuriaiban „kinai rablók” és más civilizálatlan rendetlenkedő alattvalók ellen, otthon a szigetországban pedig 60.000 „veszedelmes elégedetlenkedőt” lakatlan szigetre deportál.

2. Ilyen körülmények között, s mindezek figyelembevételével tudunk kell Japánról a következőket: A tulajdonképpeni „szigetország” vagy „anyaország” területe 381 ezer 576 négyzetkilóméter, lakóai száma pedig 75 millió. (Nem számítva ide Koreát, amelynek 220 ezer négyzetkilóméternyi területén kb. 20 millió ember lakik és amely valamennyi japán „tartomány” közül, már viszonylag több japán lakosa miatt is, leginkább tartozik a szorosan vett „anyaország”-hoz.) A lakosság szaporulata nagy. Ezer lakosként évente 15. (A Szovjet-Unióban 24!), úgy hogy Japán lakossága évenként átlag egy és fél millió emberrel növekszik. A lakosság négyzetkilóméterenkénti sűrűsége kb. 175, amikor pl. legalábbis lakosságának „elviselhetetlen” sűrűsége miatt a Japánnál mindenestre kevésbé offenzív Belgium négyzetkilóméterenkénti lakos-sűrűsége 266, Hollandiáé pedig 227! A 100 ezer lakoson felüli japán nagyvárosok összlakossága meghaladja a 15 milliót. Ezek közül 2 és fél millió ipari munkás, akik közül viszont kb. 1 millió munkanélküli. A dolgozó ipari munkások 53 százaléka a textiliparban, 14 százaléka a gép- és vasiparban, 6 százaléka az acél és ugyanannyi a vegyi-iparban dolgozik. Japán lakosságának legnagyobb része nélkülöz. S ugyanakkor, amikor az élelmiszerek

és más közszükségleti cikkek ára meghaladja Anglia és Svájc toronymagas átlagárait, az ipari és falusi dolgozók munkabérei elképzelhetetlenül minimálisak. Egy ipari munkás bére, 10—14 órai munkaidő mellett napi 1 yen, (80 lei) ami egyetlen ember napi kétszeri étkezését sem fedezi. A japán parasz-
tok tulnyomó többsége még a minimális rízsevés „luxusát“ sem engedheti meg magának és családjának átlag napi 30 leies „keresete“ mellett! Évenként átlag 150 kisbirtokos és kisbérlő paraszt válik földönfutóvá, a nagybirtokosok és bankok manipulációi következtében. A textilüzemi munkások 20 százaléka tuberkulotikus! A felhőkarcolós főváros perifériái a legnyomorúságosabb bérházakkal vannak tele ugyanakkor, amikor a nagy japán metropolisok luksusborbélyai előkelő vendégeiket szájkosárban kötelesek beretvélni, nehogy lehelletük esetleg fertőző legyen... Az óriási méretű gazdasági és szociális nyomorra jellemző, hogy a „civilizált“ Japán szívében, különösen Yamagata vidékén, az éhenhalás küszöbén álló parasztlak 20 és 50 dolláros „örökárakon“ adják el leánygyermeküket a „teaházaknak“ és idegeneknek. Az ipari és agrár proletáriátus kétségbeejtő helyzetével egyidejűleg nő az u. n. intellektuális munkanélküliség. Míg pl. 1923-ig az egyetemeket és más felsőiskolákat végzett japánok átlag 90 százaléka helyezkedhetett el, addig 1927-től kezdődően ez a szám már 50 százalékra csökkent, s azóta évről-évre esik. A japán egyetemek kb. 90 ezer hallgatójának legnagyobb része, képzettségének nem megfelelő pályákra kénytelen működni, s több ezerre rug azoknak a diplomásoknak a száma, akik egyéb foglalkozás híján, uccai árusok. A kispolgári rétegek „elproletarizálódása“ minden vonalon gyors. Ilyen körülmények közt természetesen egyre „veszedelmesebben“ terjednek a „felforgató“ tanok a diákok között is. A japán közoktatásügyi minisztérium éppen emiatt az egyetemeken külön titkosrendőrséget tart fenn, akiknek egyedüli megbízása, a diákok „lelkialapotának“ ellenőrzése. Ugylátszik azonban, hogy ez a „lelkialapot ochrana“ mégsem állhat feladata magaslatán. Marx „Kapitál“-ja több százezer példányban fogyott el Japánban — jórészt az egyetemeken. Ezenkívül pedig nemrég, amikor Yusuke Tsurumi japán író és szociológus körkérdest intézett a tokiói császári egyetem hallgatóihoz afelől, hogy melyik irodalom érdekli őket a legjobban: a diákok döntő többsége az orosz jelölte meg!

3. Japán egész nemzeti vagyona, a termelés és az elosztás, összesen 5 trösztelnök kezében van! Mitsui, Mitsubishi, Sumitomo, Yasuda és Okuro multimilliárdos trösztelnökök, Japán tényleges urai. Kezeikben futnak össze a gazdasági és pénzügyi élet összes szálai. Ők finánszírozják a rendszerhű pártokat is. Ők menesztik vagy nevezetetik ki mindenkor érdekük szerint a kormányokat. A japán fasizmus és háborús politika legfőbb oszlopa, A raki tábornok volt hadügyminiszter is az ő emberük. Ők neveztették ki most Arakit a „független“ Mandzsukuo katonai főmegbízottjává. Nem titok, hogy Mandzsuria „megszállásának“ költséges akcióját is javarészből Mitsui, a leghatalmasabb trösztvezér fedezte, hogy üzemei számára megfelelő nyersanyaghoz jusson és készáruinak új piacot szerezzen. Ez a Mitsui a főrésztvényesse Japán összes vezető bankjainak, egyedüli tulajdonosa többszáz iparvállalatnak és párezer nagyáruháznak. Vagyona, de főként politikai hatalma és befolyása összehasonlíthatatlanul meghaladja például Fordét vagy Rockefellerét. Mitsui és társai a legfőbb mozgatói annak a hyperexpanzív politikának is, amelynek éle jóval túl a Szovjet Unióval szemben követelt azonnali „leszámoláson“ az Északamerikai Egyesült Államok, Anglia, Kína, Hollandia és Franciaország ellen irányul és az anektálendő „szükséges“ területekként Mandzsukuon kívül még Mongoliát, Siámot, Ausztráliát, Francia-Indochinát, a Philippini és a Hawai szigeteket, Holland-Indiát, Ceylont, Uj-Zélandot, Uj-Gineát és Kantonnal, Sanghaival és Nankinggal együtt Kína egész nyugati partvidékét, valamint egész Szibériát követeli. Mitsui és trösztelnök társai in-

ditották be a japán dömpinget is. Ők inkasszálják be annak a japán autó, kérempár, textil és játékszerdömpingnek zsiros profitjait, amelynek fenntartását csak a japán dolgozók fantasztikusan alacsony bérei teszik lehetővé.

4. A japán negyedik rend eközben természetesen gazdasági, szociális és politikai felszabeditását készíti elő. Ennek az akciónak a megakadályozására már 1900-ban „sztrájktiltó” törvényt hoztak. 10 évvel később számos vezetőt, köztük Kotokut, halálra ítélték és kivégeztettek, császárellenes összeesküvés címén. A tömeges bebörtönzések évek óta tartanak. A veszélyeztetett japán kapitalizmus kifelé aktív imperiálista politikájával és offenzív akciókkal, befelé pedig fasizmussal igyekszik a rendszer életét meghosszabbítani. Természetesen úgy az előbbi, mint az utóbbi rendkívül költséges valami, jóval túlhaladja Japán nagyon megviselt teherbírási képességeit és semmiesetre sem maradhat megfelelő következmények nélkül.

(Gyulafehérvár)

Keleti Sándor

S Z E M L E

EGY POLGÁR VALLOMASAI

A magyar elbeszélő irodalomban aligha jelent meg olyan munka, amely annyira szükségessé tenné a világszemléleti elemzést, mint Márai Sándor utolsó kötete. Ez a könyv, amelynek műfaját szerzője nem jelöli, talán régény, talán emlékirat és ha kortörténeti dokumentum, akkor is bizonyos mértékig önvallomás. Márai érdekes írói egyénisége jelentőségre emelné ezt az írást abban az esetben is, ha csupán személyi vonatkozásai volnának, mert egy nagyhatású író jogosan adja magyarázatát annak, hogy miért olyan ő, amilyen. Aki végigolvassa „Egy polgár vallomása”-nak fejezeteit, az megmagyarázottnak látja Márai írói kialakulását, megérti nyugtalan szkeptizmusát, fölényes ironiáját és legfőként eltökélt polgáriságát. A származás, nevelés, osztálybeli hovatartozás nem mulhat el nyomtalanul egy író életéből. Márai így is nyilvánvalóan az egyén forradalmának megvívása árán, amelyet családi tradíciók és polgári előítéletek fojtó légköre erjesztett, juthatott csak el a szellemi felszabadultságnak arra a fokára, ahonnan immár csaknem leplezetlenül mutatja meg életének egy nagy területét.

Súlyosak és terhesek azok az örökségek, amelyeket az ember hazulról magával elcipel. Márai sem mentes ettől az örökségtől minden felszabadultsága ellenére sem. Nagyon világosan és okosan látja ezt ő maga is, tudja mit jelent számára a család, amelyhez tartozott, amely elhelyezte őt a társadalom bizonyos fokán, átítatta őt szellemi tartalommal, nevelte, kifinomálta és útjára engedte. „Bonyolult család volt” — írja — „tele haraggal és önfeláldozással, lelki szegényekkel és önfejű egyéniségekkel, polgárok voltak, s mikor én közöttük kezdtem élni, már eljutottak a polgári állapotnak veszedelmes, kritikus életszakába. Mindent nekik köszönhetek; s nagyon nehéz volt elfelejteni és megsemmisíteni magamban azt, amit tőlük kaptam. Egészen talán nem is sikerült.” Nagyobb és átütőbb erejű forradalmat kellett volna hát megvívni az egyénnek ahhoz, hogy kisöpörhesse magából a konzervatív életszemlélet csökevényeit. Nehéz eldönteni, hogy ez mért nem sikerült neki. Talán mert életviszonyainak mindenkor kiagyensúlyozottsága soha nem mutatott jelentősebb eltérést a család életviszonyaitól, amelyekből annak életszemlélete sarjadt. Márai úgy találja, hogy ez a szemlélet liberális volt. Nyil-

ván, hiszen Schiller hozzátartozott a könyvtárukhoz inkább, mint Goethe, aki maga volt a „klasszikus maradás”, míg Schillerben valahogy a liberalizmus előfutárját látták, a „forradalmárt”. Az elmerült gyermekkor szülői háza méga ma sem tud kihívni racionális kritikát a férfikort taposó írótól. A család társadalmi szemléletére még mindig nem keres magyarázatot és talán nem is tud találni. Liberalizmusa otthonról való. Tehát az otthonit elfogadja kritika nélkül. A máskor szívesen ironizáló költő komolyan regisztrálja az otthoni életét. „Halottak közé megyek, csöndesen kell beszélnem”, — írja — mintha maga is mentetetőznék e szép és művészi öngazolással. És szívesen él a szükségyszerű felmentéssel.

Huzzunk meg egy vonalat, amely az író ideológiailag összeköti a „liberális” szülői házzal. Vegyük talán a legkirívóbb példát, ahol leplezetlenül mutatkozik az ideológiai azonosság, amely végigkíséri az író a gyermekkortól a publicista íróasztaláig. Szándékosan írunk publicistát. Márainak publicista voltát tekinthetjük írósa köznapi lényének, gyakorlati megmutatkozásának, ahol nyersebben jelentkezik a hazai örökség, mint a regényben, ahol irodalmiságban feloldódnak a merev társadalmi megítélések. Zsidókról fogunk beszélni, mert a filozofizmusban polgári részről sokan a liberális felfogás legpregnansabb jelét látják. Zsidókérdésről beszélünk, mert talán ez az egyetlen pontja az önvallomásoknak, ahol Márai társadalmilag állást foglal. Sehol másutt világszemléletileg ennyire nem mélyed el a társadalmi dolgok megítélésében. Mert Márai maga is összeköti a liberális szemléletet a zsidókérdés megítélésével. Ezt írja erről: „Odahaza — s nemcsak a családban, hanem mindenütt... úgy voltunk a zsidókkal, hogy szemmel tartottuk őket de nem sokat beszéltünk róluk. Ez volt a kedélyes antiszemitizmus kora, a bratyzó, toleráló szemlélet, s a magyar égen a szivárvány minden színében derengett a liberalizmus nyájas világossága. A zsidók természetesen polgárjogot nyertek, az osztályhoz tartoztak, a zsidók gyógyítottak és jogot magyaráztak, a zsidókkal hivatalos társadalmi ünnepeken illett barátkozni, a zsidókat 'megbecsülték', mert 'vannak köztük kiváló, derék és becsületes emberek...' Sok szó nem esett erről, de hazudnék, ha letagadnám, hogy én is ebben a szellemen nevelkedtem.“ „Igazságérzete“ mégis húzta a zsidókhöz. De „később észre kellett vennem, hogy a zsidók nagy átlaga a szolidaritásnak ezt a mértékét kevesli... a világnézeti szolidaritáson túl fontosabb elsörendű igényük a zsidóságerő, a zsidó nemzetiségért kiálló, azonoskodó álláspont... egy napon meg kellett tanulnom, hogy a 'zsidókérdés'-hez nem lehet hozzányulni, se mellette, se ellene; s engedelmessékedtem...“

A premontrai nevelés, a kongregációbajlás, ime már megjelöli az utat, amelyről az író sem tud többé letérni. És amikor nemrégiben a zsidó egyetemi hallgatók jogfosztottsága ügyéhez hozzászólt, mint publicista, a nevelés szelleme diadalmaskodik, bár elvét tagadva, a zsidókérdéshez hozzányul, inkább a zsidók ellen, mint mellettük foglal állást.

Az Egy polgár vallomásaitól látszólag egy pillanatra eltérünk. Am ne feledjük el, a mai Márai Sándor tekint vissza a multjára. Ebben a multban felködlenek a zsidók, melléfigurái egy társadalomnak, amelybe, mint egy „exotikus törzs“ tagjai lépnek be, hogy megkezdjék vándorló útjukat a civilizáció felé. Szegényen jöttek, Lengyelország felől, s „szántuk és elfogadtuk Jónapékat, de valahogy úgy, mint a szelidített négereket.“ De lakott a házban még egy zsidó család, „világias és polgárosult, gazdag zsidó család... Weinrébné asszonyosság toalettjei szemet szúrtak és rossz vért szűltek; magam is méltatlannak és illetlennek éreztem, hogy Weinrébék, akik 'mégiscsak zsidók' szélesebben és előkelőbben élnek, mint például mi...“ Jónapéknak befőtét küldött az anyja, de „elképedve és nyugtalanul különösen anyámat izgatta fel az az 'illetlenség', hogy a gyáros Weinrébék március végén délszakra nem tett friss szőlőt ettek.

Csodálatosan tiszta kép ez, amely néhány vonással megmutatja a társadalom nyugtalanító jelenségeit. Márai azonban nem keres magyarázatot, felvetődő kérdések merülnek el újra felelet nélkül; a családi szemlélet elfogadott nézőszöge nem nyújt lehetőséget okok keresésére. Márai nem tudja „megsemmisíteni“ magában azt, amit a családtól kapott. A társadalom egyik rákfénéjét, amely ott érlelődött a szemeláltára, nem fedezi fel a maga környezetben nagyságában. Nem veszi tudomásul, hogy a modern antiszemitizmus ott képződött előtte a liberálisizmusnak azon a pontján, amely a zsidó számára megengedte a polgárosulást és a gazdasági érvényesülést. A konkurrenciával fenyegető zsidó, a gyáros Weinreb váltja ki a liberális kor antiszemitizmusát, amely szívesen emancipálta a zsidót, amíg gazdaságilag nem jelentett versenytársat, de nyomban szembe fordult vele, amint konkurrenciája nyilvánvalóvá lett. Márai, sajnos, nem igyekszik annak a szellemnek a mélyére hatolni, amelyet felfogásában képvisel. A felszíni tüneteket mutatja, de ezt rágyogóan teszi.

Márai munkájának jellemző sajátossága ez a társadalmi felületeken való ábrázolás. Az elmélyülés mindig csak ott észlelhető, ahol a pszichológiai vonatkozásokat érinti. Ilyenkor csodálatosan emberivé nő, s az önvallomásnak olyan tisztult és művészi kifejezett őszinteségig érkezik el, amely csaknem példátlanul áll a magyar irodalomban. „Lehet, hogy író vagyok“ — mondja magáról szerényen. Keresi íróisága lényegét; vajudó, kételkedő és töprengő szellem, tele bizonytalansággal, amelyet a lelki üzöttség, a neurotikus nyugtalanság a végletekig feszít. „Azt hiszem“, — írja — „tizennégy éves koromban legalább olyan kitanult író voltam, mint most vagyok; úgy értem, nem tudtam írni, de az életet kifejezési alkalomnak éreztem, s az élet akusztikáját meglehetősen érzékelttem, talán ösztönösebben, mint ma, mikor kétely, tapasztalat, sok kísérlet megzavartak már, sokat tévedek és elkísér munkámba a feladat felelőssége, s a bizonytalanság, kínzó elégedetlenség, melyet képességeim határának ismerete tart ébren bennem...“ „Eszméletem első tisztulásától írni készülök, s ma úgy érzem, gyermekkorom óta dolgozom, nem is egyes feladatokon, hanem valamilyen egységes „művön“, amely tökéletlen, hebehurgya, tele van giz-gazzal és felesleges anyaggal, de az alkalmi feladatokon túl ez az egész foglal el, valahogy ennek a körvonalait iparkodom megpillantani; s néha már világosan és élesen látok egy-egy részletet, de az „egész“ persze homályos és beláthatatlan marad...“

Az „egész“, amely homályos és beláthatatlan, nyilvánvalóan nem lehet egyéb, mint az összefogó társadalmi felismerés. Az írói lelkiismeret, amely töprengve kutat a való dolgok felismerése után, az íróiság lényegét nem pusztán ott keresi az írói képesség biológiai adottságaiban. Az író alkotó törekvése kifelé irányul: társadalmilag ábrázolni.

Ebben a könyvben, amely oly szétágazó területet foglal össze, ez a törekvés határozottan észlelhető. A töprengő és kételkedő író, aki súlyos teherként cipeli magával a nevelés kiirthatatlan nyomait, csaknem lelkiismereti összeütkezésbe kerül önmagával, olyan erőfeszítéseket tesz, hogy „igazságérzete“ legyőzze a nevelés által belgyökerezett előítéleteket. Hiszen emberi materiája hibátlan, szociális ösztöne egészséges. Cselekvése azonban inkább ösztönös, mint tudatos, ezért van az, hogy nem sikerül önmagával tisztáznia társadalmi állásfoglalását. „Neurotikus gyáva és gyöngye ember vagyok, az igazsághoz úgy szoktatom magam, mint a nagybeteg az életveszélyes, keserű orvossághoz, talán megöl, de lehet, hogy segít...“

Ne értse félre senki: Márai könyvének nem kétséges a polgári eszmei tartalom. Ez a könyv egy polgár vallomásait tartalmazza. Am a polgár társadalmi helyzetéből helyes felismerések is adódhatnak, amelyek szociálisan szükségyszerűek. Márai a helyes felismeréshez igyekszik eljutni, ez nyilvánvaló. Érez szociális igazságtalanságokat. Így a cseléd elnyomott, embertelen

sorsa hosszasan foglalkoztatja és dokumentárisan is értékes, amit erről ír. Azonban csak a gyermek vonzalmi beállítottságán át mondja el: „a cselédeket rokonaimnak éreztem.“

Ez a pont az, ahol az ösztönös „igazságérzet“ jelentkezik a tudatosított szociális lelkiismeret helyett.

Téved az, aki ezért Márait hibáztatja. Ha fordítottan állana és a szociális ösztönt tudatosan fojtaná el magában olyan célok érdekében, amelyek egy polgár vallomásaiban helyet kaphatnak, jogosult volna a hibáztatás. Ámde Márai emberien őszintén vívódik az élet szociális ellentéteinek ütközőpontján, ahová nyugtalan szelleme sodorja és úgy igaz, ahogy maga írja, sokszor téved és tévedése sokszor érthető, ne feledjük el, nem tudta megsemmisíteni magában azt, amit a családtól kapott. . .

A polgári intellektuel gyakori sorsa ez és szinte bizonyos, Márai soha nem fog elérkezni odáig, hogy az „egészet“ világosan lássa. Mindig csak egy felvillanó részlet lesz az, ami tisztán és homály nélkül jelentkezik előtte.

Igy felismeri és szükségszerűnek fogadja el az osztályharcot — a családban. Reflektorszerű felvillanása ez a szociális tisztánlátásnak. „A legtöbb házasság messzállíanzs. . . Mikor az érzelmes kapcsolat meglazul, rövidesen osztályharc tör ki két ember között, akik közös ágyban alusznak. . . A másik osztályt vetik meg, vagy irigylik. . . A család mindig osztályharc is.“

A családban oly természetes ez az író számára. „Minden család történelmében megesik, van július tizennegyedikéje és van thermidorja“ — állapítja meg finom szellemességgel és élelátással. A társadalmi osztályharc, amely azonban történelmi törvényszerűséggel jelentkezik az életberendezkedés területein, már nem foglalkoztatja, mert ez kívül esik a családon és az osztályszemlélet állásfoglalást követel.

„Nagyon nyuzták a parasztot?“ — kérdezi önmagától egy helyütt és már felel is: „Nem hiszem. Csak éppen rendszeresen, mert hát élni kellett valamiből.“ Mennyi mindent kifejez ez a kérdés és ez a felelet. Kérdez, mert a gondolat oly kézenfekvő a társadalmi igazságtalanságok korszakában. Azonban kérdése is osztályszemlélete javára dönt. Nem hiszem, — mondja. Élni csak muszáj és ez a muszáj szinte mindent megbocsájthatóvá tesz előtte. Még az embernyúzást is — bizonyos határig. De már a beismerésnél tart, ha nem is az együttérzésnél: nem nagyon nyuzták; a paraszt is csaknem úgy tűnhet neki, mint egy exotikus törzs tagja, nem lehet tudni a fájdalma fokát. A cselédnél ezt már jobban érzi, ez közelebb van hozzá, majd olyan közel, mint a rokonok. A családban az életnek ez a közvetlen közelsége, az együttélésnek átértzett minden mozzanata vezeti a családi osztályharc felismeréséhez. A többi azonban mind nagyon távol van tőle, ismeretlen messzeségekben, mint a paraszt. „Minden becsvágyammal a családhoz tartoztam, a család minden ösztönével egy osztályhoz tartoztam. Ami ezen kívül esett érdeken, emberben, az nyersanyag volt, formátlan és tisztátalan tömeg, s hulladék.“ A gyermek érzésvilága volt ez, aki a szegényeket titokban ellenségeinek érezte és utálattal, s megvetéssel gondolt rájuk. És ma? „... a szegénység — mondja hideg tárgyilagossággal, — hevenyebb probléma, mint amilyennek látszik s karitatív módon nem lehet maradék nélkül megoldani.“ Több szava nincs róla, de már ez is valami, hiszen azelőtt „A 'szegények' dolgán senki nem gondolkozott. . . oly távolból szemléltük életüket és helyzetüket, mintha négekről, vagy kis kinaiakról volna szó, akik pogányságban sinylődnek.“

Márai szinte elhitheti magával, hogy osztályfölötti szemléletben él, holott csak a meghasonlott polgár kritikai életszemlélete az övé. „Nem tartozom senkihez“ — mondja vallomási közt — „nincs olyan emberi közösség, céh, osztály, amelyben el tudok helyezkedni; szemléletemben, életmódomban, lelki magatartásomban polgár vagyok, s mindenütt hamarabb érzem otthon magam, mint polgárok között; anarchiában élek, melyet erkölcstelennek érzek,

s nehezen bírom ezt az állapotot.“

Emberien őszintén ható sorok ezek és ezt az őszinteséget el is kellene hinní, mert ez nem a magányosságában tetszelgő és egyedülállóságában öntelt író vallomásának tetszik. Keresi maga is az okát ennek és azt hiszi megtalálja lelki alkatának adottságaiban. „Ugy látszik nem voltam 'egészséges' hajlamu gyermek.“ „... a sértődött magány időszakai után szomjasan kutattam emberi közösségek után, ahol szövetségeket találok; iparkodtam elhelyezkedni a pártokban, amelyeket eszme, érdekcsoportokban, melyeket világnézet... tartott össze; s végül mindig a „bandáknál“ találtam ideig-óráig menedéket, valahol a társadalom peremén.“ Márai itt nyilvánvalóan téved, mert éppen az egészséges szociális ösztön az, amely a „bandák“ felé tereli; gyermekkorában a felnőttek leigázó társadalma ellen való öntudatlan szövetkezés ez. Később azonban a felnőtt kor már tudatosságot kíván a társadalmi cselekedetekben, céltalanul nem lehet „szomjasan és éhesen“ kutatni emberi közösségek után, mert az emberi közösségekkel való együttélés lehetőségét a közös társadalmi és eszmei célok felismerése adja meg.

Am fel kell tennünk a kérdést, hogy az a lelki állapot, amely oly nyugtalanítóan jelentkezik, hogy az író a kiegyensúlyozatlan életfelfogások közé sorolja, magyarázataát leli-e végső fokon is a család, a nevelés, a polgári osztálykeret befolyásában? Márai egyéb írásaiban megdöbbentő sok elemét találjuk a társadalmi felelőtlenség megnyilatkozásainak. Ha Márai erre érti, hogy anarchiában él és ezt érzi erkölcstelennek, úgy máris bírálatot tartott önmaga fölött. De feltehető-e, hogy aki érzi az anarchikus felfogás erkölcstelenségét, az ne igyekeznék másként gondolkodni? Az általánosságban való helyes felismerés még nem vezet módszeres gondolkodáshoz is egyben. És főleg az erkölcsi rossz tudata még nem gátolja meg magát az erkölcstelenséget. A „sehová nemtartozás“ kétségbeejtően jelöli ki a hovartartozás osztálykarakterét. A meghasonlott polgári intellektuelek éppen ezzel a tévelygő lelki bizonytalansággal ragaszkodnak leginkább osztályuk életformáihoz és osztályuknak bizonytalan sorsa és belső ellentmondásokba kuszálódott ideológiája az, amely nyugtalanságukat a végsőkig felkorbácsolja. Márai maga is ezt mondja valahogy: „Néha már arra gondoltam, hogy talán egy pusztuló osztály gyökértelensége hatalmasodott el bennem.“

Márai írása a vallomások őszinteségével mindig leleplezésszerűen hat. Hallatlan érdeme ez a könyvnek (amelyet itt fejezetről-fejezetre érdemes volna követni), ha az író csupán polgári nézőpontron keresztül is jelentkezik. A dolgokról való polgári felfogásoknak remek érzékeltetését kapjuk így is attól a ponttól kezdve, ahol a szegényről úgy beszéltek, mint „egy idegen gyámoltalan törzsről, amelyet etetni kell“, egészen addig, amíg egy polgári író ezt már kuriozitásként írja le azzal a kétségtelen felismeréssel, hogy abban ott nyilvánvalóan valami tévedés lehetett. Az író szerepe így igen jelentősre emelkedik, mert nem csupán emlékeket ad, hanem vallomást társadalmi és emberi alávalóságokról, amelyek részben még ma is így vannak, de már nem olyan természetesen, mint akkor, mert hiszen már az idegen törzsek is bizonyos mértékig embereknek számítanak. Elvben mindenesetre. Az írói alkotás hasznossági mértéke az irányadó az irodalomban azok számára, akik a társadalmi fejlődés szolgálatát kívánják az írótól. Márai könyve ebből a szempontból hasznos könyv. Aki elolvassa, az megismeri belőle egy hipokrita társadalom sok alantasságát, igaz, anélkül, hogy életszemlélete tisztultabbá válna. Mert Márai egy polgár vallomásait mondja el csupán a polgár vágyai, céljai és törekvései nélkül.

(Bécs)

Ujvári László

¹ Márai Sándor: Egy polgár vallomásai, Pantheon-kiadás, Budapest, 1934.

A FRANCIA DIPLOMÁCIA FELFEDEZŐ UTON. (Herriot: Orient, Hachette, 1934.) Politikus könyve politikai útról, állapítja meg az ember a kirakat üvegén át. De a bevezetés hangulatképei már megtévesztenek. Államhatalmak erővonalai helyett emlékeket találunk, utóregzéseit személyes élményeknek, amiket felvet egy-egy zeneütem a hajó fedélzetén s ókori utalásokat, amik az elmosódó olasz meg görög partvonalhoz fűződnek. Mintha egyéb gondja sem lenne Herriotnak, mint elringatni a kényelmese feltételek olvasót az utelírás képzeletgerjesztő változataiban. Argonauták, Orpheus stb., stb. s végül, hogy a klasszikus kultúra mellett a franciának is szerepe jusson, a török partok felé már Bajazet jut az eszébe. Hogy miért éppen az? Talán mert annak idején a fényes portánál működő francia nagykövet mesélte el ezt a hárem-történetet Racine-nak, aki aztán klasszikus tragédiát csinált belőle.

Herriot-nál azonban már egy személyben kapjuk az író és a diplomatát, a gáláns műtörténészt s a radikális szociálistáknak nevezett kistökécek pártvezérét. Vajjon melyiket rejti ez a mythológiai képekből összehangolt bevezetés? Takarékos kispolgárok teljhatalmu követét, vagy színek és melódiák rokonlelkű krónikását? Csak azt látjuk, hogy könnyed finomságok fátylával fonja be a gyanakvó természetű, de kellemes élvezet meg nem vető polgári olvasót s klasszikus evokációk kísérelő dallamával huzza-huzza kelet felé, át a Balkánon, félelmetes vidékek, hajdani kutyafejű tatárok földje, Barbária felé.

A diszletül állított legendákkal mintha fel szeretné idézni a természetes naivság léghőjét, a pártatlanság nagy illuzióját, ami olyan kedves a kispolgárok tömegéből rekrutálódó szavazóknak. Azonkívül az iskolakönyvekből beidézett emlékképek biztosabbá is teszik a szokatlan helyre tévedt olvasó lép-teit és szűrőül szolgálnak a közvetlen élmények nem mindig kellemes seregéhez.

Igy járjuk be Herriot-val először Görögországot, ahol Platon sétányát kutatta egykoron, most azonban szemébe tűz a Törökországból odamenekült egy millió görög kérdése. Egyszerre ráébred, hogy történelmi változások földjét járja s ezután már, ha szórakozva is, bőséges oktatásban is részesülünk.

Bulgáriában tájleírások váltják fel az ó-görög emlékeket s a könyv írója úgy tobzódik a színekben, mint egy választási szónok az érvek sokaságában. Rózsáligetek és zordon hegyvidékek torlódni össze, míg a politikai ismertetésben az esztéta választékos tapintatával találkozunk. Izléses drapériák fedik a politikus tárgyalásait. A párnázott ajtók mögött lefolyt nyers érdekharcok pikantériáját bizonyára élete alkonyára tartja Herriot, emlékiratai számára, mint valamikor nagy elődje, Chateaubriand tette. Addig is nincs az a falusi bíró, akinek nyílt színen elhangzott üdvözlő beszédéből ne jutna egy-két semmitmondó idézet a könyvébe, mint nyilvánvaló bizonyítéka a görögök, a bulgárok lelkesedésének a francia demokráciáért.

Természetesen ez nem jelenti azt, hogy Herriot semmit sem fődne fel ezeknek az államoknak belső életéből, csupán képekben beszél s nagy színpadokban érzékelteti, amit közölni óhajt hűveivel. Érdekes példa erre az a rész, ahol előadja, hogyan ellenezte különösen az angol imperiálizmus (amelynek hűségese eszköze volt az utolsó szultán) az újtörök mozgalmat: " (Európa) öregasszonyos taglejtésekkel visszakívánta azt a multat, amit Musztafa Kemal tüzes fiatalsága elítélt. Ugyanazokat a hibákat követte el az ankarai emberekkel, mint amiket látni fogunk elkövetni az orosz forradalommal szemben. Franciaország legalább megértette az idők szavát. Elég későn, szerintünk, de legalább elsőnek." Mindenesetre érdemül kell felróni Herriot-nak, hogy eme „megértés” mellett felemlíti azt is, hogy mennyi „vas, krom és ezüst bányát” kellett, hogy átengedjen Törökország „különböző francia társaságoknak.”

A törökországi leírásoknál különben egy kissé felenged a diplomata-stílus, annál is inkább, mert ez a témakör már közvetlenebbül érinti a francia

imperializmus érdekeit. Arról is szó esik, hogy amiért Törökországot többek között a hálaérzet is a Szovjethez fűzi, még nem kell arra gondolni, hogy társadalmi alkotásban is egyezik vele. Ellenkezőleg, a polgárosodás legjobb útján halad, nyugodt lehet hát minden francia részvényes, mert jó helyen van a pénze.

Most már csak arra vagyunk kíváncsiak, hogyan nyugtatja meg Herriot ugyanezeket a hű adófizetőket a Szovjettel kötött barátságról? Mielőtt azonban odaérnénk, az író még vesz egy-egy huszonöt oldalas léleketet „A mult tisztelete” címen, mintegy előre kiegyensúlyozva, ha a továbbiakban nagyon a jövő dalát fűjné. Kapunk itt archeológiát, műtörténetet, beszámolót a kis-ázsiai ásatásokról, no és a francia kultur-imperializmus helyi sikereiről meg kudarcairól. Utóbbit szintén a „mult tisztelete” című fejezetben.

Aztán egyszerre változik a kép. Odesszában már elég partra tennie a lábát, hogy egyszeribe a lakosság életnivója kezdje érdekelni. Csodálatosképpen eddig sehol sem pengette meg ezt a kérdést. Lehet, hogy Balkán és nyomor már a festőiség kedvéért is együvé tartozik, de a Szovjet, az egészen más. Még nem is olyan rég félhivatalos meetingek százai gondoskodtak hajmerezítő éhség-históriákról, vetített képek ellenőrizhetetlen eredetű kiéhezett fantomairól, hogy időnként leapasszák a szociálista építés eredményeiről szóló híreket. Dehát változnak az idők. Hol vagyunk már attól, amikor francia csapatok szálltak partra Odesszában, hátvédül az ellenforradalomnak.

Herriot lehetőleg kerüli is az ilyen kellemetlen emlékeket. Általában kevés dolga van itt az emlékekkel s egyenesen egy kenyérgyárat látogat meg s a vidéken egy kolkhozot. Gyors egymásutánban aztán különböző ipari és agrárüzemeket, mindenütt kiemelve, ha netán a gépek német vagy amerikai eredetűek és nem franciák. Végül helyszíni leírásokat ad az ukrainai bő termésről. Eredmény: „Természetesen az életkörülmények kevésbé kellemesek a hajdani kiváltságosoknak, de nagy mértékben javultak a tömegek számára.”

Moszkvában ismét muzeumba térünk vele. De ez már a „forradalom muzeuma.” Bő és lelkiismeretes bibliográfiái anyaggal kíséri a muzeumot leíró részeket s csak ott ütköztünk meg, mikor a kommunizmust, sőt magát az atheizmust is különlegesen nemzeti, orosz adottságnak igyekszik magyarázni. Ohó, hát ezt szánja megnyugtatónak a hazai választók számára s egyben fékezőnek is a szociálista munka eredményeinek propagáló erejéhez! De mit gondoljunk ezek után az ellenforradalom érveiről, amelyek az orosz népben élő atavisztikus cár- és orthodoxia-tiszteletéről regélnek?

Ugyanaz a szemléleti megkötöttség viszi Herriot-t a másik végletbe is, amikor a Szovjetunió egységét a teljes önrendelkezési jogtól, a nemzeti szabadságoktól félti s egymásra fenekedő polgári nacionalista étvágyakat magyaráz szabad népek munkaközösségébe. Dehát itt újra a hazai állapotokat óvja a fertőzéstől.

Mindenesetre elismerés illeti, hogy gáncs nélkül és igen pontos szakleírásokban számol be szociálista tervgazdaság iveléséről. Államférfiúi érdeklődése természetesen a katonai készültség iránt a legnagyobb. „A tanulság, amit levon az ember ebből a látogatásból” (a hadimuzeumról van szó: Herriot szeret muzeumokból kiindulni), hogy hatalmas arányú iparosodásával a Szovjetunió oly méretű eszközöket bocsáthat hadserege rendelkezésére, hogy okos lesz igen komolyan tekintetbe venni őt.”

Ezek után rátérhet a nagydiplomáciát kevésbé érdeklő kérdésekre, mint az egészségügy, amiről csak magasztaló szavai vannak, lévén igen kevés ideológiai tartalma, s a nevelésügy, amelybe már mint szakembernek is belé kell szólnia. Természetesen kedvenc paripája, a „laikus”, a „semleges” iskola kapcsán, ami már annyiszor szolgált, egyéb híján, választási jelszavául a francia balközép pártoknak. Megütközik, hogy a szovjet-iskolákban tanítják az osztályharok történetét s csak az nyugtatja meg némileg, hogy aránylag

kevés óraszámában. Mintha Franciaországban az u. n. laikus iskola nem lenne szintén harc, harc a polgári köztársaságtól divergáló egyházi befolyással szemben. Természetesen Herriot sem szólna bele, hacsak az egyházzal lenne szó, de itt már egyenesen a polgárságot állítják pellengérré!

Mindenesetre kifakadás azért nincs a részéről s tulajdonképpen újra csak pártállását védi s a szovjet közoktatás eredményeiről a legteljesebb csodálat hangján nyilatkozik. Akárcsak az irodalmi termésről is, amelynek franciára fordított kötetéről híven beszámol. A legbelemélyedőbb leírást azonban a zenei résznél kapjuk (Herriot zeneesztéta is), amely mégis csak távol áll a fogalmi világtól s a hazai korteshadjáratokban is kevés szerepet játszhat. Az üzemi termelés részletleírásain kívül itt nyilvánul meg legnyitabban az új dolgok átértékelésére beállított őszinte érdeklődés.

Azt gondolnók, hogy a következő, filozófiai részben ugyanigy lesz, de csalódunk. Ahogy a részletmegértésen túl a társadalmi alapszövehez ér s annak értelmi rendszeréhez, világlátása egyszerre felmondja a szolgálatot. Megcsöknyösödik valami előtt, amit nem hajlandó teljes horderejében felfogni. A dialektikus materializmus, s általában a forradalmi ideológia magyarázata a legpongyolább nála, ami egyben a francia értelmiségre is világot vet, akiknek ez a könyv kalauzul igyekszik szolgálni. Némely kérdést egyszerűen „német filozófiai“ hatásokkal intéz el: „Made in Germany“, noha már Engels s utána Plechanov is bőséges szerepet juttattak a 18. századi francia materialistáknak, s a 19. századbeli francia utópista szociálistáknak a dialektikus materializmus kialakulásában. De hiába, a francia polgári hiuság ma sem tudja megbocsátani, jobban mondvá ma is ellenérvül használja, hogy Marx történetesen németnek született s nem a francia stílus-hagyományok szellemében írt.

Filozófiával azonban nem lehet végezni egy könyvet, amelyet írója a hangulatkeverő akkordokat kedvelő közönségnek szánt. Közbeesik hazafelé egy kis állam, Lettonia, jó lesz az zárókönek. „Átmenet nyugat felé, átmenet telve bájjal.“ Bájjal, ami középkori visszaemlékezések sorát idézi fel. Aztán már csak egy csomó jelző marad hátra a „vitéz Litvániáról“ stb., akárcsak a Balkánon. Hja, ott a balkán-paktumról volt szó, itt meg a baltiról. Vége a bár fenntartással élő, de mégis megnyílt érdeklődésű Herriot-nak s átveszi a helyét a nagy nyugati pártfogó-állam követe, aki kis államok kis politikusaiknak bókákat osztogat.

(Marosvásárhely)

Dávid István

A PARIZSI ÚT. Ignazio Silone legújabb könyvében A párizsi út-ban (Die Reise nach Paris-Oprecht & Helbling) nem mint regényíró, hanem mint novellista jelenik meg. Az antik tragédia komor, megmásíthatatlan végzete nehezedik itt is, mint Fontamara regényében a nyomoruságos cafónikra. De ez a tragikus végzet nem isteni eredetű, mégcsak nem is az emberi lélek ismeretlen mélységeiből tör elő, hanem a társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok következménye. Silone mindent mellőz, ami ennek a meglátásnak a tisztaságát zavarhatná. Elbeszélésének alakjait, a cselekményt, a körülményeket a legnagyobb mértékben leegyszerűsíti, tömöríti, általánosítja, mégis minden mozzanatuk eleven, élet a szó legteljesebb értelmében. Nem sematikus papírmásé figurák, nem doktrínér vezércikk-szólamok, hanem egyéni és szociális valóságuknak egészében átfogott, esetlen, tudatlan, küzködő, tapogatózó emberek — cafónik, a maguk darabos, faragatlan, drasztikus életlátásával. — Silone nem prédikál és nem átkozódik. Egyszerűen megmutatja: imé ez a cafónik élete, a faszita állam... Azonban a fényképező lencse elfogulatlan tárgyilagossága mögött a testvérszív végtelen szeretete, fájdalma és reménye világit. Minden elnyomottak és kizsákmányoltak arca rajzolódik ki a cafónik portréiban, az ő hangjuk beszél e nyomoruságos abruzzói parazs-

tokból. — A cafóni sors: az egyhangú állati robot és a polenta elől nincs menekülés. Hiába minden egyéni vak vergődés. Cafóni lettél, cafóni maradsz — lehetne itt a bibliai mondást variálni. Ezt példázza „A párizsi út” hősének Benjaminónak, ezt Simplíciónak, a naiv anarchista prófétának elkerülhetetlen végzete. Aki egyszer a cafóni sorsba született és akit ismeretlen, felfoghatatlan és rettentő hatalmak arra ítélték, hogy egész életében polentát egyen, az hiába menekül. A társadalmi viszonyok könyörtelen mechanizmusa összelapítja, préseli, ide-oda dobálja a tehetetlent, hogy végül megint csak a cafóni-sorsba, a polentához taszítsa vissza. Benjaminó a párizsi út, e lidércnyomásos lázalom végén rájön a cafóni életfilozófia alfájára és omegájára: „Aki egy új út kedvéért elhagyja a régit, az elhagyja a polentát, hogy megint csak polentára bukkanjon...” — Aki ifjúkorában elkövette azt a balgaságot, hogy anarchizmust és egyenlőséget prédikált a cafóniknak, azt mindörökké az állam ellenségének tekintik. Simplíció, az ember eredendő jóságába vetett hit e fanatikusa az egyetemes bűnbak minden államellenes bünténynél, amit a környéken valaha is elkövettek. Simplíció, a „rend” nevű végzet életfogytiglani zsákmánya, a cafónik regényes fantáziájában a régi brigantik utódja, a szegények és elnyomottak megbosszulójává lesz. A „rend” és a néphit egyaránt végzetszerű tévedése veszedelmes felforgató, a gazdagok, a fasiszta hatóságok rémét formálja a naiv, álmodozó asztalosból, aki a meg nem érdemelt dicsőség elől végül is menekülni kénytelen. Mialatt a hatóságok halálra keresik és a cafónik fegyverrel, élelmiszerral és önkéntesekkel próbálják segíteni, Simplíció mint az útszélen összerokadt állat, nyomorúságosan, egy pásztor kunyhója mellett vergődve, köhög ki a számüzetésben szerzett tüdővészben az önkéntelen dicsőséget. A „rend” már csak a hulláját foghatja el. „A holttestnél, a kunyhó mellett csupán négy karabinieri maradt vállrövetett fegyverrel. Ugy néztek ki, mintha Simplíciót fenyegetnék: — Lövíünk, ha szökni próbálsz! — (De Simplíció már ellillant.)” — A robot elől, a polenta elől, a „rend” elől a cafóni csak a halálba menekülhet. A másik út, a nehezebb, áldozatosabb, de az életbe vezető út az összetartás, valamennyi cafóni tudatos harca a fasiszmus ellen, a „Fontmara” útja. — A svájci olasz emigránsok és a fasiszmus spicilije között folyó furfangos, elszánt és véres küzdelem képét mutatja meg Silone „A róka” című novellában. A baromfiólatk alatomos, vérengző réme és egy, az életmentőinek bizalmával rútul visszaélő fasiszta spicli párhuzamos története képezi a cselekményt, amelynek végén a róka életével fizet a baromfiorzásért, de a spicli, aki már egyszer a csapdában volt, nemcsak hogy megmenekül, de az illegális antifasiszta csempész szervezet összes papírjait is megkaparintja. A fasiszmus mindenre elszánt bérenceit nem hatja meg az ellenfél magasabb emberiességből eredő szánalma. Az osztályharcban nincsen könyörület. — Az utolsó két novella: „Letizia” és „Don Aristotile” a cafóni falvak évszázados szellemi sötétségének apró hasznélvezőiről, a siratóasszonyról és a nyilvános irnokról ad remek zsánerképet.

(Bécs)

Mátrai Ede.

A FALU MÁSİK ARCA. 1. Nagy Lajos kitünő faluregénye, a Kiskunhalom után, vagy vele körülbelül egyidőben egy másik parasztregény is jelent meg a magyarországi könyvpiacra, Darvas József Fekete kenyere. A regényt módomban volt kéziratban is olvasni, ami többek között azt jelenti, hogy teljes egészében, okos meggondolások vezette kihagyások és önkéntes cenzurák nélkül olvastam, tehát pontosan úgy, ahogy Darvas József azt megírta, elképzelve, felvázolta a látottak nyomán. Darvas József falusi fiu, tanító, a nép között született, ott él, egyszerűval vérségi kapcsolatai a parasztsággal nem is vonhatók kétségbe. Ismerem viszont Nagy Lajos Kiskunhalmának születési körülményeit is, amik ennek éppen az ellenkezői. Egy hathetes fa-

lusi nyaralás figyelmes szemlélődésének eredménye a Kiskunhalom. A városi ember regénye a faluról — valóság, a falusi fiatalember írása pedig — regény. Nem képességek dimenzióiról van jelen esetben szó, mert Darvas tehetősége kétségbevonhatatlan. Csak a módszer az, maga a regényforma, amely kikerülhetelenné teszi, hogy az írásmű nivója elérje a valóság magaslatát. Ez a helyzet Malraux két írásművénél is, a Hódítóknál és az Emberi sorsoknál. Az Emberi sorsok regénye, a Hódítók riport. A Hódítók éppen riporszinezeténél fogva frissebb, üdébb, valósággal teljesebb, maradandóbb, mondhatjuk nyugodtan étellel telítettebb, történelmileg autentikusabb, mint az Emberi sorsok, amely bár a Hódítókból készült, akadémiai díjat is kapott, világsikert is befutott, mégis távolabb van a valóságtól. Az emberek kényszerűségéből jönnek és mennek benne, kiszámított mértani arányok szerint cselekszenek, nehogy felborítsák a kompozíció szerves egységét. Figurái is módfelett romantikusak. Egy forradalmár, ha bal lábbal kel fel benne reggel, bolondokat beszél, ha jobblábbal, úgy diszponálva van. Elfogják az embereket, kivégzik, vagy öngyilkosok lesznek. Az enyészet lebeg a táj fölött és a hősök kényszeredetten ágálnak az író legjobb belátása szerint. Ez se nem karikatúra, se nem valóság. Regény, ami pedig manapság igen rosszat jelent. Eljött az idő, amelyben az aktualitás értékesebb az ugynevezett „örök pillanatoknál“.

2. Melyik lenne tehát a falú igazi arca? — kérdezhetné az olvasó, aki ily példákkal terhesen gondolkodni is szokott és kíváncsi felvetett kérdésének válaszára. Melyik lenne az igazi falú, az-e, amelyben ledér nótákat énekelve járnak adó után az adószedők, amelyben a Színházi Életet árulják, hol strandolnak, ahol csépelnek és a gazda egyik fizetett szolgája majdnem agyonveri a gazda másik fizetett szolgáját, vagy pedig az, amelyben a parasztek összegyűlnek földalatti góréjukban és tanulmányos könyveket olvasnak, ahol a fiatal orvos ingyen gyógyítja a szegényeket és szintén résztvesz ezeken a megbeszéléseken, a tanítóval és egyéb munkanélküliekkel együtt. Sajnos, akármennyire is fáj a szívünk, ilyen falú legfeljebb sűrűsítve létezik ezen a környéken, megtörténhetik ugyan az, hogy van egy falú, amelyben előfordul az a csodálatos eset, hogy van egy fiatal orvos, aki ingyen gyógyítja a szegényeket, azután van ettől a falutól száz kilométernyire egy másik falú, ahol viszont van egy tanító, aki könyveket kölcsönöz, szocialista könyveket természetesen, és ettől a két egymástól távoleső falutól megint száz kilométernyire van egy harmadik falú, és így tovább. Ez az élet, ha egy tenyérynyi darab területre összpontosítjuk történeteit, amit eredményez, ez a regény. Festmény a fotográfiával szemben. Hol vannak a lelkiismeretlen parasztek, a cselédék, akik besugják egymást, a többiek, akik élik ezt a külsőséges életet. Hol vannak a gyávák? En a gyávákat kérem számon, éppen ellentétben egyéb haladott szellemű olvasókkal és kritikussokkal, akik régi jó szokás szerint mindig azt vetik egy író szemére, hogy hiányzik belőlük a megértés, nem állítanak az ostoba emberekkel szemben felvilágosodottakat és ami a legfőbb, nem „mutatnak utat.“ Dilettáns kritikus felfogás, szájalomraméltó. Azt kérem számon, hogy hol vannak az emberi ostobaság és alávalóság apró jellegzetességei, hol vannak a kételyek és hol vannak azok az általános jellemvonások, amelyek embereket és valóságos eseményeket formálnak romantikus angyalokból, vértanúkból, mártirokból és tündérmesékből. Nem kételkedem benne, hogy ez jönni fog. Hiszem, hogy el fog mulni a romantikus színezetű paraszt és munkásszemlélet, mint ahogy elmúlt máris egynémely írásműben, ahol művész kezébe került a feldolgozandó anyag. Hozzáteszem, nem az írásmű valotta ennek a kárát. Haladottabb és az olvasót hivebben informálóbb lett a helyzetről, mint vérszegény kollégái, amelyek ugyan utat mutattak, de csak a féleszűiek előtt nem kétségbevonhatót.

3. Darvas József regénye, ha valahol és valamiben támadható, úgy csak ezen az egyetlen helyen. E teljesen kiforrott író, úgy képességeivel, mint írás-

készségével fiatal kora dacára is első helyek egyikét foglalja el a haladó irodalomban. Több kételkedést kér viszont a kritikus és hiszi, hogy kívánsága teljesülni fog. A szocialista irodalom, ha nem akarja azt, hogy poigári beállítottságú kollégája sorsára jusson, szükségesnek látja, hogy okosan adagolja a hitet. Bizony, a parasztkol nem konspirálnak, írni, olvasni se tud a legnagyobbbrésziük. Ha olvasnak, úgy Színházi Életet olvasnak, régi, békebeli Színházi Életet, leventéskednek, templomba járnak és odaadón böngészik a százesztendő kalendáriumot. Levett kalappal állanak a képviselő úr előtt és még az ispánnak is nagyot köszönnek. Kakastollat lenget a szél. Hát lehet ilyen valóságok ellen tündéri álmokkal küzdeni? A kultura ugyan csorbitja a hitet, de kizárólagosan a vak hitet, amely igen gyöngye fegyver kezünkben és nem hozzánk méltó. Ismétlem Gorkij 1928-ban mondott szavait, amelyeket Gladkovhoz intézett, „Hiányzik belőletek a kultura,“ — mondotta, — „ha több lesz a kulturátok, igaz, hogy kevésbé hisztek, de amiben hinni fogtok, az nem lesz megdönthető. Megrostálódik hitetek, de ami a rostan átesik, azért úgysem kár.“ Valóban, mennyire igaza van Gorkijnak. Ő, nagyon helyesen, nemcsak a korokat, annak gazdasági berendezkedését és termelési módját vette alapul, hanem hozzászámította az embert. Az embert, amely ostoba, gonosz, rövidlátó, vagy buta, és még legtisztább kívánságaiban is egy összevissza kapkodó, másokat letipró, vagy magát boldogan letiporni hagyó szerencsétlen állat.

(Budapest)

Remenyik Zsigmond

BERTOLT BRECHT VERSEI (Lieder, Gedichte, Chöre. Editions du Carrefour Paris, 1934.) A kötet a költő 1918 és 1933 között írt verseit tartalmazza. A versek a híres „Legende vom toten Soldaten“ című verssel kezdődnek s azzal a szép vád- és panasz-dallal végződnek, amely egyike a mai német emigráció legszebb művészi formulázásának a mai Németországról. Brecht rendkívüli talentumát a legsürgősebb és legközvetlenebb közdolgok, a német jövő szolgálatába állítja. Olyan kizárólagossággal és szenvedelemmel szenteli magát ezeknek, hogy még azok bámulatát is kivívja, akik különben idegenkednek kemény, tárgyias költészetétől. Brecht fejlődése a Songtól és balladától a tankölteményig, amelyben az érzelem szigorú aszkézissel szorul a háttérbe, egész világos a kötetben. Széles hömpölyű tankölteményeiben a meglepő formulázások az értelmek és érzelmek mai zavarában egyenesen Kolumbus-tojásként hatnak. Költői leletek és felfedezések ezek, amelyeknek az értéke egyenlő a legpompásabb, legröpkébb lírai sűgalmakkal. Az ötlet és a formula, illetve a nyelvi átvilágítás azonban Brechtnél nem az érzelmi rezzenések kifejezését szolgálja, hanem kizárólag a tendenciát s ez a tendencia az aktív progresszió céltudatos harca. Az ötlet és a költői kitalálás felhasználását jelen történeti pillanatban Brecht csak így tartja megengedettnek s ezzel egyuttal bebizonyítja, hogy a lehetőség egyáltalán nem csorbul meg ha a Brechtéhez hasonló felfogás és meggyőződés szolgálatába áll.

(Sz. G.)

AZ ELEGÁNS GÁZMASZK. „London. A napokban itt megnyílt divatkiállítás az érdeklődés középpontjában az „elegáns gázmaszk“ külön kiállítása áll. Az angol gázálarc gyárosok u. i. elhatározták, hogy új, csinos kiállítású gázálarcokat hoznak forgalomba. Az egyik gázálarc elárúsító hely a következő szavakkal ajánlja áruját: „Nagyságos asszonyom, legyen óvatos háború esetére! Amellett azonban még mindig lehet csinos és kívánatos.“ A londoni lapok szerint az elegáns gázálarcnak nagy a kelendőse.“ (Neue Freie Presse, 1934. VIII. 4)

KRITIKAI PROBLÉMÁK

A MŰ-E VAGY A HATÁS?

„A polgári, sőt a szocialista író is megengedheti magának, hogy műve remekdalaiban kedve teljen, de a proletárköltőnek a mű csak annyiban fontos, amennyiben eszköz szemnyitó leleplezései, akarattintó élményei közvetítésére. Nem a mű a célja, de a hatás.“
(Békés István, Szabad Írás II. sz.)

A fenti idézet Békés Istvánnak Perneki Mihály legújabb verskötetéről írt bírálatában foglal helyet. Békés állást foglal Perneki formája mellett, amely szakít az örökölt sablonokkal, mint a rim, ritmus stb. és szerinte új fejlettebb irodalom előhírnöke. Távol áll tőlem a személyeskedés, ezt az idézetet csak azért ragadtam ki, mert meglehetősen pontos megfogalmazása egy meglehetősen általános véleménynek, amely azonban a költészet mivoltának teljes féltreismerésén alapul.

Tegyük fel, hogy a proletárköltőnek tényleg „nem a mű a célja, hanem a hatás.“ Arról, hogy a költészet társadalmi funkciót tölt be és minden műalkotás csak társadalmi viszonylatban műalkotás, egyébként csak halott betű és érzéketlen anyag, fölösleges vitatkozni. A művészet egyik legfontosabb hajtóereje a közlés, gyónás, kifejezés vágya és ez nehezen képzelhető el a társadalom nélkül. „En voltam az úr, a vers csak cifra szolgál“ — mondja Ady — azaz a vers nem öncél, hanem eszköz, az egyén tudatosodásának a káoszról formált világot alakítani-akarásának eszköze. De állapítsuk meg azt is: a mű társadalmilag hat, de megírásának elsődleges célja nem az, hogy társadalmilag hasson. Sapho a narancsfák alatt vagy a proletárköltő a füstölgő kémények alatt elsősorban nem azért énekel, hogy gerjesszen, izgasson, lázítson szerelemre vagy harcra, hanem azért ír, azon okból ír, — és a cél mi más mint az ok megszüntetése, felodása? — hogy lelkének izgatottságát, gerjedését kibeszélje, kifejezze, érzékelhető anyagba vesse. S csak mert a mű jele, mégpedig félreérthetetlen, időt álló, „jó“ jele a költő belső izgalmanak — azért lesz a műnek társadalmi hatása. Az a szemlélet, hogy a művész a hatás kedvéért ír, tulságosan egyoldalú tehát, mint minden teleológikus szemlélet és tulságosan sokat tart az író céltudatossága felől. Azért mert életünk a halálba torkol, még nem mondhatjuk, hogy életünk célja a halál. A költői mű társadalmi hatóerővé válik, de attól többé-kevésbé függetlenül, hogy ő ezt szándékolja-e. Eljutunk ahhoz a paradoxonhoz, hogy a mű annál hatásosabb és hatékonyabb, minél kevésbé a hatás volt a fontos, hanem a mű.

A vers egy bizonyos hagyományos formája a gyónásnak, az önkifejezésnek. Tánccal, énekkel, kultusszal való primitív egységéből kiválva gazdag és sokrértű hangszer lett az idegek rezdülésének, kifejezhetetlen és éppen azért kifejezendő sejtelmeknek, hangulatoknak és indulatoknak a közlésére. Az élő anyagnak a tudat számára még hozzáférhetetlen területeire ennek a zenéből, emlékképekből és gondolatokból összevegyült műfajnak segítségével vethetünk némi fényt. A vers egyuttal szűrő is — bizonyos dolgok kimaradnak belőle és általa, a káoszról önmagában befejezett kis életköröket alakít. Vers rim nélkül? elképzelhető, hiszen csinálták. Vers ritmus nélkül? önmagában való ellentmondás, ép' úgy, mint a képszerűség nélkül való vers. Aki tehát verset ír, attól bizonyos joggal elvárhatjuk, hogy verset írjon, mint attól, aki ajtaja elé kiírja, hogy cipész, elvárjuk, hogy tudjon cipőket csinálni, attól függetlenül, hogy mi a világnézete. Ez nem „elirodalmosítása“ a kérdésnek. A versírás, ép' úgy mint a palacsintaevés, nem kényszer és egy rossz

verset ép' úgy nem lehet írójának világnézetével mentegetni, mint a rossz cipő rosszását a mesterével. Aki hatni akar, a hatásra érez magában kényszerűséget, — az az írás és beszéd különféle területein hathat. Irhat tudományos műveket, vezércikkeket, bírálatokat, röpiratokat stb. Irhat verseket is. De a versek jósága éppúgy, mint a vezércikké, csak részben függ az író világnézetétől, — legfőképp pedig tehetőségétől és mesterségbeli tudásától függ. Sőt: mit ér egy dadogva és érthetetlenül elmondott és megfogalmazott még oly becsületes szándékú szónoklat? mi a hatása egy helyesírási és stilushibákkal telt vezércikknek? mi a hatása egy hatást vadászó, könnyen eltanulható jelszavakból összeállított, elmélyedés és belső ösztön nélküli megírt költeménynek?

Mindez csak részben vonatkozik Perneki Mihályra. Pernekinek a művei nem rosszak, csak nem versek. Kár, hogy írójuk, még nem ébredt ennek tudatára. Ha a turóscsuszát puncstortaként találják elébem, megütközöm, rosszszólólag csóválom a fejemet és ha nagyon eszembejutott a puncstorta jósága, a turóscsusza sem fog izleni. Miért nem találják hát fel turóscsusza gyanánt? Miért akarja Perneki magával és velünk elhitetni, hogy verseket ír, mikor írása úgyszólván teljesen ritmustalan, vigasztalanul ritmustalan, keserű próza? Tálalja fel prózaként, ne tördelje belső ok nélküli sorokra, nevezze el prózában megírt verseknek, vagy akárminek — más beállítottsággal vesszük majd kezünkbe műveit.

Tehát igenis: tessék a „remekoldalakra“ ügyelni. Tessék becsületes munkát végezni, mert a világnézet nem ment, hanem a felelősséget súlyosbitja. Bizonyos, hogy a mai kor hangulata nem kedvez a lírának. A munkásság — de a polgárság is — nem hangulatokra kíváncsi, hanem gondolatokra... Minden nagy átalakulás korának irodalmában így volt ez. A polgári forradalom irodalmi előhírnökei is vitatkozó, szatirikus, filozófikus egyéniségek voltak, tisztázatlan gondolataikat akarták tisztázni és Voltaire „filozófikus regényeket“ írt. Ma is a regény és a vitatkozó politikai-tudományos irodalom áll az érdeklődés központjában. Az író főleg ilyen irányban halad, mert az ő érdeklődése központjában is ez áll. Minden mai költő érzi helyzetének ezt a kérdésességét, hiszen csak például József Attilára utalok. Nehéz beletördelni a mai élet bonyolult forrongását a versformába. És különösen nehéz az egész életet feltenni erre a kockára, mikor a társadalom és az író szellemiségét olyan tartalmak töltik be, amelyek számára nem a vers az adott forma. Mindez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a vers belső kényszerből, feszültségből, telítettségéből születik és elsődleges célja az, hogy ezt kifejezze — és hogy a kifejezés mesterség, amelynek meg vannak a maga fogásai, fejlődő, de lényegükben és az anyag természetéből kifolyólag állandó szabályai, törvényei (ritmus, képszerűség) és hogy ennek a két tényezőnek a megéléte teszi a verset hatékonyvá, — csak akkor hagy mélyebb nyomot, ha mély vizsgálásból fakad és ez meg is látszik rajta. A versíró világnézete távolállhat tőlem. Lehet az a versíró akár Mécs László, vagy Kassák. Lehet Paul Claudel vagy Stefan George. Ha átélt komoly verset ír: emberi létről tesz tanúságot, s mivel minden emberi lét társadalmi viszonyok összessége, egy társadalmi osztály vagy réteg tulajdonságainak keveréke, — közli velem és a jövőendő emberiséggel ennek a rétegnek érzelmeit. Ha a mondanivalót elutasítom, még mindig marad bennem valami „hatás“. Tudatosabb lettem: ha nem magamra, hát a környezetemre, egy bizonyos rétegre vonatkozólag. Értéket kaptam, amelyet át akarok menteni, amelyből tanulni akarok. De egy rossz szocialista vers csak szomorúságot hagy bennem, vagy a legjobb esetben semmit — és kompromittálja azt a féltékenyen vallott hitünket, hogy a szocialista művelődés a polgárinak továbbfejlesztése, magasabbrendű, szabadabb és tökéletesebb művelődés lesz.

(Budapest)

Fülöp Ernő

VANNAK-E MÉG NAGY POLGÁRI IRÓK? Sűrűn hallható a megállapítás, hogy most már polgári nagy író nincs, de nem is lehet, mert a polgárság kultúrája hanyatlóban van.

Az utóbbi tétel, vagyis a praemissa elfogadható, a következmény azonban nem.

A polgári művelődés hanyatlóban van, de azért a polgárság keretén belül támadhatnak s támadnak is még nagy tehetségű emberek. Csak az angol regényirodalom világháború utáni virágzására utalok — Joyce, Lawrence, Huxley, Powys stb. Az írói nagyság elsősorban emberi és kifejezésbeli nagyság. Nagy író pedig az, aki a külvilág minél több sugarát gyűjtötte magába, az élet problémáit önmagában átélte és átvajudta, nevetésében vagy sirásában komolyan fogta fel a maga létét, gonyolódott, mint Swift, vagy káromkodott, mint Nietzsche, de intenzíven, felfokozottan és gazdagon, belső történésemben élte mikrokozmosz életét. Élte és írta. A polgárság mai életmódja nem kedvez ilyen egyéniségek felszínrejutásának: az tény. De ha csak az egy Lawrence is volna — ő is elégséges cáfolata az említett tételnek. Állítsuk szembe Lawrence-t Gorkival. Nagyt a naggyal. Gorki a megszületendő anyag nehézsége, sötét tüze és egyszerűsége. Lawrence a zsufolt, túljóllakott kulturpolgár vágyódása valami képzeletbeli meztelenség és egyszerűség felé. Tragikus vakság, sorsszerű vakság: Mexikóban, erótikában, régi kultuszokban keresi azt az egyszerűséget és megújódást, amely ott születik szeméi előtt. És mégis nagy. A mű szépsége a mű esztétikai mozzanatából adódik, nagysága írójának emberi intenzitásából és átfogó-erejéből. Szépség és nagyság tehát, világnézettől független kategóriák.

(Budapest)

Fülöp Ernő

LEHETSÉGES-E SZOCIOLÓGIAI ÉRDEKTELENSÉG? Egyik mai németországi napilap irodalmi rovatában irodalomkritikai cikk olvasható „A vezéri álláspont az epikában” címen egyik sokat szereplő mai (természetesen nemzeti-szocialista érzelmű) német kritikus tollából. (Bernard Guillemin.) A cikk egyik passzusa a következőképp hangzik:

„A valóban nagy költő, mint költő, feltétlenül osztálya felett áll, sőt a nagy regény feltétlenül az osztályok felett. A nagy költészet természetsszerűleg nemzetileg meghatározott s nem szabad, hogy osztálymeghatározottsága legyen. Az osztálykarakter kisebbiti a regényértéket s bármilyen jó is legyen különben, a második vagy harmadik vonalra utalja. Mert, ami valamely regénynek a nagyságát, legalább szellemi vonatkozásban kiteszi, az alkotójának abszolút kötetlensége, illetve mindazon kötelékek alól való felszabadulása, amelyek az alkotót, mint embert köthetik. Ez a felszabadulás az alkotót anyagával szemben bizonyos isteni transcendenciával, a fölény legnagyobb mértékével, átható kritikával, distanciával, szociológiai érdektelenséggel, illetve ha úgy akarjuk szociológiai mindenütt jelenvalósággal látja el. Azzal, amit egyszerűen az epikai nagysághoz szükséges vezéri álláspontnak nevezhetünk. A regényírónak sohasem szabad egy sorban a katonákkal, vagyis figuráival küzdeni. A regényíró amennyiben formája nagy mesterei közé tartozik, epikus mosollyal vagy mellette, vagy fölötte áll az általa teremtett világnak.”

Ha „a valóban nagy költő, mint költő, szükségszerűen osztálya felett áll”, akkor ez azt jelenti, hogy az osztályok még léteznek. A nemzeti-szocialista állam viszont programja szerint az osztályokat leépítette és a „rendeket” vezette be. Az előbb idézett kritikus tehát ma jogszerint Németországban koncentrációs táborba tartozik, nem pedig egy gleichschaltolt lap irodalmi rovatába.

Am nemcsak a mai német állam, de az előbb idézett kritikus is nagyon nehezen kivihető irodalmi parancsokat osztogat. „A nagy költészet nem lehet

osztályilag meghatározott", — mondja. S ha mégis ilyen, akkor egyáltalán nem nagy költészet, mert az osztálykarakter a még oly pompás regény értékét is csökkenti. Goethe, Cervantes, Swift, Balzac, Zola stb. ezek szerint mind másod- és harmadrendű regényírók, mert mindannyian, pártfogóan vagy ellenzékiek, szorosan kötve voltak ahhoz a társadalmi körhöz, amelyből eredtek. Műveik legjobb legrealisztikusabb részei társadalmi kötöttségük tengerszélét és nyugvó pontját képezik.

Az előbbiekből korántsem csak a nemzeti-szocialista érzületű kritikus véleményéről van szó. A regény szociológiai érdektelenségének követelésében előbb idézett kritikus nem egyedül áll. A költőre igen sokan ráparancsolnak, hogy epikusán mosolyogjon és álljon távol figuráitól. Nagyon régi, régi eldöntött, egyre visszatérő kérdés ez, amelyet mindig az osztályhelyzet szerint válaszolnak meg. Az a régi kérdés ez, vajjon a költő csupán nézze-e azt, amit az emberek cselekednek, vagy nem feladata-e inkább állásfoglalnia azokkal szemben, amik korábban történtek? Illetve: nem választania kell-e azok között az emberek közt, akik felé fordul? Nem döntenie-e, hogy költői erejét azoknak a szolgálatába állítsa-e, akik megaláznak, vagy akiket megaláznak? Ebben a tekintetben a választást minden költő megteszi egyszer, ha efelől programatikusan nem is tesz vallomást.

Kétségtelenül a költő „vezér“ figurái felett. Am csak abban az értelemben, hogy gyökereivel a csapataba gyökerezett, s azzal együtt küzd. (I.)

L A P O K , F O L Y Ó I R A T O K

A TÖMEGBÁZIST KERESŐ FRANCIA FASIZMUS

A francia fasizmus egyre keresi a tömegebázist. A kiáltványok, ígéretkező pontja jelennek meg s a népboldogító lapok egyre szaporodnak. S mindegyik igyekszik túllépni a másikat. A „Ligue de la Revolution Nationale“ lapja ezeket írja: „Forradalmár (a mozgalom) mert nem vár semmit a részleges reformoktól, mert lehetetlen reformistának lenni akkor, mikor az intézmények rögtöni és teljes átforgalmazása szükséges... És nemzeti, mert a különböző nemzetek politikai érettsége lehetetlenné teszi a nemzetközi akciót“. (Le Peuple Francais.)

De amint „nemzeti“ érdekről van szó a nemzetközi akciót semmi sem gátolja. Ezt bizonyítja Jean Renaud (a Solidarité Francaise Göringje) felelete, amit a Deutsche Allgemeine Zeitung-nak adott. Említett lap munkatársa többek közt ezt kérdezte: „Lehetségesnek tart egy szövetséget Német- és Franciaország között? ...“ A válasz igen kategorikus volt: „Igen. Francia-, Német- és Olaszország között. Egy ilyen hatalmas egységgel mindenkinek számolni kellene. Legelőször a Szovjetunióknak és a forradalmi erőknak. Ami a baloldal és a szabadkőművesek elleni harcot illeti, nincs ellentét. Ezen a téren teljes hűséggel összetartunk.“

Különbözik a francia kispolgárság csupa bizonytalanság. Egyik nap a német, másik nap a vörös veszedelemmel ijesztik. A lapok főleg a másodikra fektetik a fősúlyt. „Közeledik az óra, mikor Franciaországban... csak két politikai tábor áll egymással szemben... a demokratikus-nemzeti... s a diktatórikus-nemzetközi. A tét ebben a harcban nem kevesebb, mint a haza és a szabadság... Választani kell egyszer és mindenkorra, meghátrálás nélkül a Francia Forradalom idealizmusa s a mob forradalom között.“ (Le Temps.)

Albert Tissier a francia fasizmus ideológiai eredetéről ír. „Franciaországban a fasizmus jelenleg körülbelül azon a vonalon mozog, mint Németországban a mozgalom kezdetén. Nem annyira a monopol tőke sürgeti,

mint a deklasszált középosztály, a csődbe került kispolgárság és kisparaszt-ság egy rétege.“ Eppen ezért „a fasizmus a becsületesség álarca alatt mutatkozik a tömegek előtt. A fasizmus kifogja használni a sovínizmus, az idegen gyűlölet (Escarpellei eset) és az antiszemitizmus érzelmeit.“

Tissier megállapítja, hogy a fasizmus Franciaországban a kivénült, regresszív ideológiákat használja fel. Mindegyikből a magáévá tesz valamit...“ Az igénybevett legfontosabb szerzők: Turgot, Drumont, La Charce, Dérouléde Barres, Taine, Bergson stb., stb.

Hova vezet ez az ideológiai keverék a francia fasizmust: „A fasizmus likvidálja a nagy forradalom amaz utolsó örökségét, ami a polgári kultúra nagyjaiból még megmaradt. A tudomány ellen a spiritualista filozófiával küzd s a miszticizmus és a metafizika felé fordul...“ Tissier a következőképp fejezi be: „Franciaországban a fasizmus még korántsem használta ki mindazt az ideológiai forrást, ami rendelkezésére áll...“ „a tömegeknek más kell s ezt a mást még nem találta meg... Így tehát nem a fasizmus ideológiai forrásai fogják eldönteni az eseményeket.“ (Revue de l'A. E. A. R.)

A két munkáspárt egységfrontja óta a kavarodás a francia fasizmus arcvonalán még nagyobb. A Notre Voie a következőképp magyarázza a két munkáspárt akció-egységének szükségszerűségét és elkerülhetetlen voltát: „A több mint 60 évi parlamentárizmus és demokrácia befolyása alatt álló francia munkásság két dolgot tanult meg... 1. Nemcsak a szocializmus nem tud felépülni a parlamentárizmus alatt, de maga a polgári radikális párt sem képes megvalósítani a programját. 2. A parlamenten kívüli akció az egyetlen célhoz vezető út. Ezt épp a polgárság mutatta meg az idei február 6-án...“ Majd: „A hatalom átvételének kérdése többé nem távoli perspektíva...“ „Vége a reformok korának.“

(Paris)

Loeffler A.

HUSZ ÉV UTAN

Az első halott emléke „1914 jul. 31-én Párisban revolvergolyó földreteríti az első halottat: Jean Jaurést. Három héttel előbb még a francia parlament tribünjéről ordította ki az országba: Poincaré pétervári utazásához egy fillérrel sem szabad hozzájárulni, mert ez a háborút jelenti. Még az Internacionálé utolsó ülésén is telve van optimizmussal, bizik a józan észben. Kidolgozza manifesztumát: „A szocialista frakció hangosan hirdeti, hogy Franciaországgal egyedül Franciaország népe rendelkezik és hogy ez a nép semmi esetre sem hagyja magát titkos szerződések és ismeretlen kötelezettségek által háborús konfliktusba keverni. Hogy Európa békéjére befolyással lehessen, kell, hogy megőrizze teljes akciószabadságát. Mi csak egyetlen egy szerződést ismerünk, azt a szerződést, mely minket az emberi nemhez köt...“ Jaurés halálával ellobbant az az illúzió, hogy az ész győzhesen. A reformizmus, mely benne legjobb képviselőjét veszítette, halálával feltartóztathatatlanul megindult a lejtőn a zűllés felé.“ (NEUE WELTBÜHNE.)

Semmi sem változott „Emlékezzünk: a világháború után tucatjával jöttek a különböző politikusok, akik hajszálpontossággal bizonyították, hogy most már lehetetlen egy új világháború. A Népszövetség koráról beszéltek, organizált kapitalizmusról, a nemzetközi világgazdaság egymásrautaltságáról, mely egyszerűen lehetetlenné tesz háborús konfliktusokat. Rámutattak azokra a rossz tapasztalatokra, melyeket még a győztes államok is tettek és megegyeztek abban, hogy háború a legrosszabb politikai eszköz, melyet feltétlenül kerülni kell. És ma? Mára ezek a teóriák mind megbuktak. A háborús veszély ma újra aktuális. Kell, hogy aktuális legyen.

Mert történt talán valami, ami a háborús okokat kiküszöbölte volna?" (NEUE DEUTSCHE BLÄTTER.)

Változatlan illúziók J. Uhde a béke-pap: „Nem erőszak szünteti meg a háborút, de az erőszaknélküliség. A világsajtónak abba kell hagyni a háborús uszítást, el kell szakadnia a pénzhatalmaktól és egészen a béke gondolat szolgálatába állania. Ha a különböző nemzetek újságjai mindig az igazság szolgálatában állottak volna és mindig a felebaráti szeretetet prédikálták volna, akkor ma a nemzetek közt nem állnának gyűlöletfalak. Az u. n. „keresztény“ sajtó sem kivétel ebben a tekintetben. Egyedül egymagában maga a szó „gázháború“ kéne, hogy a háború barbarizmusát és értelmetlenségét nyilvánvalóan demonstrálja. De a gázháború is el fog jönni, ha az egyház és az állam felelős vezetői nem tesznek lépéseket a kapitalizmus leküzdésére.“ (DIE WAHRHEIT.)

Veszélyes passzivitás „A pacifisták Greuelpropagandája egész rémteséget dobott a világba, mely igazán nem arra való, hogy a háborútól elrettentsen, de igenis arra, hogy gyöngítse az imperialista háború elleni küzdelmet. Arról beszélnek, hogy ismert és ismeretlen halálgépek, sohse sejtett hatással feleslegessé teszik a tömeghaderők „primitív“ harcieszközzeit, hogy az uralkodó osztálynak feltétlenül engedelmessé kissebb speciális harci osztagok az emberi nem, illetve az ellenfél tökéletes kiirtását teszik lehetővé és hogy ép' azért felesleges, mert céltalan ilyen erők ellen küzdeni. Ezek a nézetek tulbecsülik a haditechnika fejlettségét és már technikai szempontból sem állhatnak fenn. Igaz, hogy a gépek hallatlan pusztító erőt jelentenek birtokosaik kezében, de ugyanakkor minden gépnek, minden támadóeszköznek megvan az „ellenmérge“, mely aztán a „csodahatást“ kiküszöböli.“ (UNSERE ZEIT.)

Mai tüzfészek „Azon a földön, melyben Wallischt és Weisselt elkaparták, nem teremhet más, csak háború. Ez a föld gennygócpontra, mely a szepszist Európa minden véreérébe továbbfertőzi. Ebben a pillanatban még sikerült egy ideiglenes lekötés, de mit használ ez?! Ott, ahol Európa a legvénebb és a legfáradtabb, az emberek látnivalóan nem akarnak egy olyan rend alatt élni, mely elviselhetetlenebb, mint az akasztófahalál. Az osztrák görös krónikus veszély marad mindaddig, amíg csak népe ki nem harcolja magának a szabad lélegzethez való jogot, vagy amíg egészen át nem billen nácirabszolgásgába és ezzel magával rántja a háborúba egész Európát.“ (EUROPÄISCHE HEFTE.)

Trágya leszünk? „Jövendő generációk nem azt fogják mondani, hogy 1914 július 31-én kezdődött a világháború, de: ekkor és ekkor kezdődött az a hosszú korszak, melyben a régi világ összeomlott, ekkor indult meg a pusztulásnak és elmulásnak az az átmeneti kora, mely az emberi társadalom újjászületését megelőzte. Egy kis tisztelgő borzongással a hangjukban fogják mondani: ime ilyen rémes dolgokra volt szükség, hogy az új világ ennyire vigye. Az ő elképzelésükben, mi, akik ma élünk, mi, ennek az interregnumnak szenvedő részesei az új fejlődés trágyájaként fogunk szerepelni. Szép szerep, szó se róla: tiszteletteljes részvét köszönt itt felénk, gyenge vigasz, hogy mégsem éltünk hiába!“ (DAS NEUE TAGEBUCH.) (F.)

Akarja-e teljesen ingyen kapni a KORUNKAT

Ha igen: figyeljen ide!

Bizonyára tudja azt, hogy a géptermelésben az egy darabra eső előállítási költség az előállított darabok számának növekedésével fokozatosan kevesedik. Minél több példányban állítjuk elő a Korunkat, egy példányra annál kevesebb költség esik. Ugy hogy, aki hozzájárul a példányszám emeléséhez, az ugyanannyit tesz, mintha nagyobb előfizetési díjat fizetne. Annak tehát leszállíthatjuk előfizetési díját ugyanannyi arányban. Kiadóhivatalunk kalkulációja szerint

teljesen ingyen kapja a Korunkat

aki négy új előfizetőt szerez, ugyanannyi időre, amennyire azok előfizetnek,

féláron kapja a Korunkat

aki két új előfizetőt szerez,

25 százalék engedménnyel kapja a Korunkat

aki egy új előfizetőt szerez.

S kinek nincs legalább egy olyan ismerőse, akit meg ne tudna nyerni előfizetésre?

Az előfizetők bejelentését központi kiadóhivatalunk címére (Oluj-Kolozsvár, Calea M. Foch 13.) kérjük.
